

ÜZLET NET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KRITIKAI ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

1972. MÁRCIUS 1.

II. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

ÜZENET

Irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat

Megjelenik havonta.

Szerkeszti a szerkesztő bizottság:

BARÁCIUS ZOLTÁN

BIACSI ANTAL (felelős szerkesztő)

BODROGVÁRI FERENC

DÉR ZOLTÁN

GAJDOS TIBOR

MOLNÁR CS. ATTILA

SISKOVSZKI ANDRÁS (technikai szerkesztő)

SZEKERES LÁSZLÓ

ZÁKÁNY ANTAL

Alapító és kiadó: Szabadkai Községi Művelődési Közösség.

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 62.

Telefon: (024) 22-164.

Fogadóórak: 17—19.

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Opštinska zajednica kulture — Üzenet — Subotica — 666-3-296.

Előfizetési díj belföldön egy évre 40, fél évre 20, egyes szám ára 4 dinár;

külföldre az összeg kétszerese.

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben.

TARTALOM

II. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM — 1972. MÁRCIUS

- 139 KOLOZSI TIBOR: Konzervativizmus, vagy valami más?
146 GAJDOS TIBOR: Krétavirág (elbeszélés)
158 KOLIGER KÁROLY: Az eredetről; Hegyen-völgyön át; Kiránduláson (versek)
160 ALMÁSI TIBOR: Csillagfutár; Csillagszüret (versek)

KÉZFOGÁSOK

- 161 DRAGUTIN TADIJANOVIĆ: Galambszárnyak; Otffelejtett lámpás a szélben; Asszonyok a diófa alatt; Ballada a leölt juhokról; Aranydiónyi hajnalcsillag (versek) — Fehér Ferenc fordításai

AVATÓ

- 166 TÓTH ISTVÁN: Cím nélküli vers
166 BAKOS FERENC: Csillagtalány (vers)

ÖRÖKSÉG

- 167 KÁNTOR LAJOS: Realizmus vagy avantgarde? (úti jegyzetek)

ÉGTÁJ

- 175 BRINDZA KÁROLY: És nem durrogtak pezsgőpalackok... (dokumentumriport)

SZEMPONT

- 185 BAGI FERENC: A *Rólunk is vallanak* című könyvről — tanári szemmel

ALKOTÓMŰHELY

- 189 BENKŐ ÁKOS: A jugoszláviai magyar drámairodalomról
194 FRAN CZ MIHÁLY: A film halála és újjászületése (a belgrádi nemzetközi fesztiválról)

OLVASÓNAPLÓ

- 196 DUDÁS KÁLMÁN: Belgrádi kilátó az új magyar lírára (Novija mađarska lirika)
198 VARGA ISTVÁN: Egy zsarnok lélekrajza (Heinrich Mann: Ronda tanár úr)
201 SZEMERKÉNYI ÁGNES: Megélenkülő folklórkutatás (Penavin Olga: Jugoszláviai magyar népmesék)

- 203 MOLNÁR CS. ATTILA: A morzsák tápereje
(Bogdánfi Sándor: Hallgatni nem arany)
- 204 BÁLINT BÉLA: Lázadó keménykalap az éjszakában
(Tari István: Talajvér)
- 206 SZEKERES LÁSZLÓ: Régészeti szintézis
(Ruth Tringham: Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe
6000—3000 BC)
- 207 ZÁKÁNY ANTAL: Egy primitív logika ürügyén
(A versrovat szerkesztésének elveiről)

A rajzok FARAGÓ ENDRE munkái.

KONZERVATIVIZMUS, VAGY VALAMI MÁS?

Az írott szó fogalmával szervesen összefügg az a szükséglet, hogy bizonyos visszhang is keljen a nyomában. E nélkül minden leírt mondat haszontalanná válik, meddő marad, nem töltheti be hivatását, tehát fölösleges. Íróember pedig nemigen érzi kielégítőnek, hogy fölöslegeset alkosson, hogy csak a maga számára irdogáljon, még az sem, aki nyíltan bevallja, hogy egyelőre bizony a maga szószaltfiókja számára dolgozik, mert hát az ilyen, ideiglenesen csupán a maga gyönyörködtetésére dolgozó íróban is állandóan él a remény, hogy művei egyszer mégiscsak szétjeszítik az íróasztal fiókját, mégiscsak eljutnak oda, ahova szánta őket: az olvasók elé. Éppen az írásnak és olvasásnak ez az elválaszthatatlan kettőssége a magyarázata annak, hogy az íróember szívesen fogad minden reagálást az írásaira, még a bírálatot is, mert hiszen éppen ebben a reagálásban látja, hogy nem hiába dolgozott. Természetes hát, hogy az Üzenet munkatársai is minden hónapban érdeklődéssel várják nem csupán az olvasók itt is, ott is elhangzó véleményét, hanem azt is, hogy például mit ír az egyes számokról Tomán László a Magyar Szó Kilitátó rovatában, annál is inkább, mert — ismerjük el — ez ideig tulajdonképpen Tomán László az egyetlen, aki ily módon tesz tanúságot arról, hogy rendszeresen figyelemmel kíséri a folyóiratot.

Azt mondtam, az íróember szívesen fogadja még a művével kapcsolatos bírálatot is. Ez ugyan természetesen nem azt jelenti, hogy ellenbírálat nélkül örvendezik minden szónak, amivel alkotását bírálják, sőt kritizálják, ennek az ellenbírálatnak azonban általában nem ad kifejezést, megtartja önmagában, mert önérzete is tiltakozik az ellen, hogy saját magát, saját alkotását próbálja védelmezni, igazolni, a kritikustól eltérő vélemény színezetében bemutatni. Így van ez ezúttal is. Előre is kijelentem, hogy tulajdonképpen nem is a magam írásainak a védelmében szólok, annál kevésbé, mert Tomán László tulajdonképpen meg sem támadta őket, egyetlen észrevételtől eltekintve; az Üzenetről szólva sem azt kifogásolom, hogy kritika érte a benne megjelent írásokat. A kritikusnak joga van arra, hogy saját irodalmi és művészeti kritériumai szerint ítélje meg a keze ügyébe kerülő irodalmi alkotásokat, vagy irkafirkákat. Ha tehát mégis Tomán László recenzióiról szólok, akkor egyáltalán nem ezt a jogot vonom kétségbe, hanem azt a módot, ahogyan ezt kifejezésre juttatja, illetve azokat a szempontokat, amelyek tulajdonképpen nyilvánvalóan maguk után vonják az Üzenetre tett minden megjegyzését.

Eddig őt recenziót írt Tomán László az Üzenetről: bemutatta tehát minden számát, az elsőtől kezdve a legutóbbiig. Érdemes egy kicsit visszapillantani erre az öt recenzióra, annál is inkább, mert hát így, egy csokorba fogva, sokkal szembetűnőbbek a szempontjai, sokkal szembetűnőbb az az álláspont, amelyről szemléli ezt a fiatal szabadkai folyóiratot!

A legeslegelső kérdés, ami felmerül előtte, az, hogy ha már megszületett ez a harmadik vajdasági — úgymond: irodalmi — folyóirat is, hát mi tette megokolttá a megszületését, azaz — mint ő mondja — »kérdés tehát, mi a különbség közöttük — hisz létjogosultságukat igazán csak a különbségek adhatják meg.« Eltekintve attól a gyanúinktól, hogy ha például nem éppen ilyenek született volna meg az Üzenet, akkor Tomán László minden bizonynyal elfelejtett volna az ilyen különbség-követelményről medítálni, mindenképpen foglalkozni kell ezzel a kérdéssel, annál is inkább, mert — mint későbbi recenzióiból is látszik — Tomán László nagyon is tisztában van azzal, hogy ez a különbség igenis létezik, sőt éppen mert létezik, azért nem

tud a recenziók írója sehogy sem megbékélni ezzel a folyóirattal. De hát ő úgy tesz, mintha nem látná ezt a különbséget, mintha nem éppen ezért hadakozna teljes erőbedobással az Üzenet ellen, s megpróbál arról elmélkedni, hogy az Üzenet nem lehet kizárólagosan szabadkai folyóirat, vagyis nem különböztetheti meg a Hídtól kizárólag »a helyi jelleg«. Eltekintve attól, hogy az Üzenet szerkesztő bizottsága kitűzte-e maga elé célként ezt a kizárólagos helyi jelleget (mert hát tudjuk, hogy nem egészen így van!), érdemes azért néhány szót szólni arról is, hogy elegendő ok-e egy folyóirat megjelenésére az előtérbe helyezett helyi jelleg. Mert Tomán László szerint nem. De közben megfélekedzik arról, hogy ha nem, hát akkor például egyszerűen fölöslegessé válnának a határon túl, Magyarországon az olyan, kétségtelenül sok szempontból helyi jellegű folyóiratok, mint amilyenek — mondjuk — a Szegeden megjelenő Tiszatáj, vagy a pécsi Jelenkor és még néhány. Mi teszi hát megokolttá mégis ezeknek a folyóiratoknak a megjelenését, ha nem éppen az, hogy oldalaikon természetszerűen elsősorban a helyi, azaz a szegedi, pécsi és nem tudom én hova valósi íróknak adnak helyet, mert azok esetleg ritkábban juthatnak el a két központi folyóirat: a Kortárs és az Új Írás oldalaira.

Aztán mintha mégis Tománnak is eszébe jutna valami hasonló, mert — a különbség megnyilvánulásának módját keresve — így folytatja: »A munkatársi gárda talán? A jelenlegi helyzetben, sportnyelven szólva, a Híd irodalmunk I. csapata, az Üzenet a II. csapat.« S mindezt miből következteti? Abból, hogy: »Szembetűnő ugyanis, hogy irodalmunk néhány jelentős alkotóját nem találjuk sem a szerkesztő bizottságban, sem az első szám munkatársai között, sem a lap következő számainak tartalmát bejelentő jegyzékében. Mindössze három-négy élvonalbeli írónk lépett az új folyóirat munkatársai közé«. Íme a vád: mindössze három-négy élvonalbeli író. És ezzel kapcsolatban mindjárt két ellenvetésem is van. Az első az, hogy Tomán nyilván nem veszi észre: ellentmondásba került önmagával. Egyrészt ugyanis határozottan reklamálja a folyóiratok közötti különbséget, másrészt pedig reklamálja a Hídban megszokott »élvonalbeli« munkatársakat is. Hogy ezt a kettőt hogyan egyezteti össze, azt nem tudom, de nem is fontos, mert Tomán számára sem maga a valóságos különbség a lényeges, és mindez tulajdonképpen csak érv. Mert ha az Üzenet történetesen más zsánerű folyóirattá lett volna, akkor semmi esetre sem tiltakozna az ellen, hogy mindössze az különbözteti meg — mondjuk az Új Symposiontól, hogy az avantgardista II. csapat foglalja el az oldalait.

De hát ezen a kézenfekvő feltevésen kívül is érdemes még egy-két szót vesztegetni erre a csapatfelosztásra! Mert ismerjük el, van valami igazság is abban, hogy az Üzenet oldalain szóhoz jutnak olyanok is, akik ritkán, vagy esetleg soha nem jelentek meg a Híd oldalain. És ezt nem csupán a »helyi jelleg« indokolhatja, hanem az a bizonyos különbség is, amit Tomán reklamál, de amit nem hajlandó észrevenni. Van itt valami más is, amit nemigen lehet tisztán látni Tomán odavetett megjegyzéseiből. Mert maga Tomán is elismeri, sőt a harmadik szám után még meg is dicséri az Üzenetet azért, hogy »élvonalbeli« írók is szerepelnek oldalain. Ezzel kapcsolatban azonban feltétlenül felöltik előttem egy tovakodó kérdés. Mi lehet az oka annak, hogy éppen ezek az »élvonalbeli« írók olyan ritkán (vagy az utóbbi időben szinte sohasem!) szerepelnek a Híd hasábjain, az Új Symposionban viszont még talán sohasem kaptak helyet — egyes kivételektől eltekintve? Miért II. csapat hát az Üzenet, ha olyan »élvonalbeli« írókat is szerepeltet, akik másik két folyóiratunkban egyáltalán nem, vagy pedig csak ritkán szerepelnek? Nem jut itt kifejezésre valami más, bonyolultabb megosztódás is, mint az az egyszerű, az I. és a II. csapat között?

Tulajdonképpen Tománnal együtt mondhatnánk azt is, hogy az Üzenet »kedvező alkalom irodalmunk „póttartalékosainak” mozgósítására, a „második csapat” fellépésére«. Miért ne? Elvégre egyáltalán nem szegény, ha megjelenési lehetőséghez juttatunk másokat is a szigorúan vett »élvonalbeli« kívül. Mert kik is kaptak helyet az Üzenet oldalain? Olyan emberek talán, akik soha sehol nem jelentek meg eddig, akiket mindenünnen visszatünetelt, s most mintegy a kiskapun kéredeznek be az irodalomba? Bizony nem. Lehet, hogy nem tartoznak ugyan az élvonalba — többségüket

tekintve —, lehet, hogy az irodalmi minőség tekintetében nem vehetik fel a versenyt a Híd, vagy az Új Symposium EGYES munkatársaival, de azért olyan emberek, akiknek már sok-sok írásuk jelent meg a lapokban és folyóiratban is, akik többségükben már nem is egy könyvvel megjelentek az olvasók előtt, azaz kialakítottak már bizonyos kapcsolatot az olvasókkal. Tomán László szintén ismeri őket, s meg is jegyzi még az első szám recenziójában: »A szépirodalmi rész szerzői csak azt adták, amit eddig is, máshol is olvashattunk tőlük«. De hát miért is várt tőlük valami egészen különlegeset csupán azért, mert ezúttal nem a Híd, nem valamely lap, hanem az Úzenet oldalain szerepeltek? És szinte ugyanez a kérdés merül fel egy másik variációban is. Tomán ugyanis egyrészt megállapítja, hogy az Úzenet rovatbeosztása szinte azonos más irodalmi-művészeti folyóiratokéval, s aztán egészen meglepően hozzáteszi, illetve felelőre neki, hogy nem hozott semmi meglepőt. Vajon éppen csak az Úzenetnek kell valami meglepőt hoznia, ha már a többi irodalmi-művészeti folyóirat eddig nem hozott?

Valljuk be, mindez nemigen nevezhető másnak, mint kákán csomót keresésnek. És ebbe a kategóriába tartozik az is, hogy Tomán egyre új neveket reklamál, noha találkozhatott eggyel már az első számban is, és találkozott a következőkben is. Mintha egy egész folyóiratot csupa új névvel lehetne megtölteni! Vagyis talán lehetne is (Bognár Antal a Képes Ifjúságban ezt is soknak tartja!), de akkor vajon hányadik csapatnak minősítene ezt Tomán? Annál inkább, mert hiszen például a versek többségéről így is megállapítja, hogy »epigonizmus és minden költői érték hiánya jellemzi őket« — minden bizonnyal csupán azért, mert az Úzenetben jelentek meg. Mert amikor ugyanezek a fiatal, vagy nem fiatal költők megjelentek a Hídban is, ottani verseikkel kapcsolatban nem hangzottak el hasonló észrevételek. De hát rég ismert igazság, hogy quod licet Iovi, non licet bovi, azaz amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek.

Nem árt, ha egy kicsit összegezni próbáljuk mindezt az összezagyvált handabandát. Egyrészt tehát az Úzenet második csapat, amelyben azonban vannak »élvonalbeli« írók is, akik más folyóiratban egyáltalán, vagy csak nagyon ritkán jelennek meg, másrészt az Úzenetben megjelent költők többsége »epigon« és csupán költői érték nélküli verseket ír, viszont ugyanezek a költők megjelennek például a Híd, sőt esetleg az Új Symposium hasábjain is, harmadrészt bizonyos »élvonalbeli« írók nem jelennek meg ugyan az Új Symposium hasábjain, viszont megjelennek olyan fölmedvények (és itt nem csupán Rózsa Sándorra és Miroslav Mandićra gondolok!), amelyek az Úzenet kritériumai alapján ennek a folyóiratnak az oldalain sohasem jelenhetnének meg.

Tomán következetlenségeit persze sorolhatjuk szinte a végtelenségig. Itt van például az Olvasónapló című rovat esete, amelyben könyvismertetések kap minden számban az olvasó. Köztudomású, hogy folyóirataink egyik legnagyobb fogyatékossága, hogy éppen ezek a rendszeres könyvismertetések hiányoznak belőlük. Az Úzenet — legalább is az eddigiek szerint — kivétel ebből a szempontból. Annyi könyvről jelent meg benne ismertetés ebben az öt számban, mint mondjuk a Hídban egy év alatt sem. Tománnak azonban nem tetszik ez a könyvrovat sem. Hogy miért? Először azért, mert állítólag nem elég időszzerű, azaz régebbi könyvekről számol be, másodszor azért, mert sok új könyvről van ugyan beszámoló, de ezeknek a könyveknek a többsége szabadkai írók műve, vagy legalább is szabadkai kiadású, harmadszor azért, mert a könyvrecenziót nem hivatásos kritikusok, hanem szépírók írják stb. stb. Csak éppen azzal a válasszal marad adós Tomán, hogy hagyják-e hát a szépírók is a recenzióírást csupán azért, mert a hivatásos kritikusok nem hajlandók írni? Vajon nem megint csak arról a bizonyos kákán csomót keresésről van-e szó ebben az esetben is? Az olvasókra bízom a választ.

Hogy aztán még nagyobb lehessen a támadási felület, Tomán László — egy kritikustól egészen szokatlan módon — még az olvasótábor kérdésére is kitér. A második számról írott recenzióját ugyanis így kezdi: »Egy induló folyóiratnak első számaival nemcsak színt kell vallania szándékairól, irányáról, nemcsak szerkesztési koncepcióját, elveit kell hatásosan szemléltetnie, hanem egyetlen nagy lendülettel olvasókat is kell hódítania. Mivel az Úzenet még csak második számánál tart, nem kell kétségbeesnie azon, hogy

ezeknek a követelményeknek szinte egyáltalán nem tett elget«. Nos, egyrészt ki esett kétségbe? Vajon az Üzenet szerkesztősége, vagy pedig egészen más, mondjuk a szám recenzense? És miért esett volna kétségbe a szerkesztőség? Hogy nem vallott eléggé világosan színt? Valóban teljesen hiányzott ez a színvallás? De hiszen Tomán László éppen egy olyan színvallás ellen lázadozik, amelyet — úgymond — nem érzett ugyan, viszont annál inkább határozottan tudott és ismert. Másrészt ki mondta Tománnak, hogy az Üzenet nem tett elget a követelményeknek abban a tekintetben, hogy »egyetlen nagy lendülettel olvasókat is« hódítson magának? Tudja egyáltalán Tomán László, hogy éppen az első számokkal milyen érdeklődést keltett nem csupán Szabadkán, hanem más helységeiben is? Tudja-e, hogy hat-hétszázas példányban készültek az első számok, s hogy mégsem jutott belőlük mindazoknak, akik egy-két héttel később akarták őket megvásárolni? Nem akarom összehasonlítani ezt a példányszámot más folyóiratok példányszámával, tegye meg helyettem Tomán, és csak azután kockáztasson meg ilyesféle megjegyzéseket.

És térjünk vissza még egy pillanatra Tománnak ahhoz az állításához, hogy az Üzenet nem vallott színt már az első számától kezdve szándékairól, irányáról, szerkesztési koncepcióiról! Ha valóban így van, akkor miért beszél már a második szám után is olyan »születési hibáról«, amelyet szerinte nem lehet eltüntetni — legfeljebb sebészi beavatkozással? És ki lehetne ez a gyógyító sebész Tomán véleménye szerint? Erre ugyan nem ad választ, de minden sorából kiviláglik, hogy mely környezetből választaná ki. Csak hogy az Üzenetnek nemigen van szüksége ilyen erőszakosan gyógyító (?) sebészre, és a kérésre sem. Még akkor sem, ha a recenzens a második évfolyam első számának helyzetfelmérő vezércikke alapján nagy örömmel konstatálja, hogy: »a folyóirat válságban van. Anyagi és szellemi válságban.« Ami az anyagi válságot illeti, megnyugtathatjuk Tomán Lászlót, hogy annyi anyagi eszköz ebben az évben is rendelkezésére áll a folyóiratnak, mint tavaly (legalább annyi!), s a »válságot« legfeljebb az jelenti, hogy amit a múlt esztendőben egész évre kapott, azt csupán négy szám előállítására használta fel — az idő rövidsége miatt, s ha ugyanebből az összegből, vagy valamivel többlől ezúttal a tervezett nyolc rendes és két kettős számot kívánja kihozni, hát akkor természetesen vissza kell térnie az anyagiak engedte terjedelem lehetőségei közé. De hol van az megírva, hogy az Üzenetnek éppen nyolc ív terjedelműnek kell lennie, mint első számai voltak?

Hát a szellemi válság? Hogy állunk azzal? A jelek szerint Tomán minden egyes szám után szívesen von le végleges következtetéseket. Az első szám után úgy vélekedik, hogy »az Üzenet mindaddig nem érhet el megfelelő színvonalat, amíg nem találja meg egészen különös, eredeti szerkesztési koncepcióját... míg nem szabadul meg a felesleges személyi és szellemi terhektől«. Egy hónappal később megállapítja, hogy »az első számhoz képest a második valamivel változatosabb« (az emlegetett sebész ellenére is!). A harmadik, azaz a novemberi szám »sokkal változatosabb, mint az első kettő volt«, a decemberi szám már »szertefoszlatta ábrándjainkat«, s végül a januári alapján »kétségtelen, hogy az Üzenet színvonala süllyed«. Persze eszemben sincs azt mondani, hogy az egyes számok között nincs színvonalbeli ingadozás. Ez lehetetlen is volna, s ezt minden bizonnyal Tomán is jól tudja. Csakhogy itt, a »szellemi válság« emlegetésekor, voltaképpen nem is elsősorban a színvonalról van szó, hanem mindenekelőtt a folyóirat jellegéről. Ez a jelleg fáj Tománnak, és ennek a fájdalomának ad kifejezést akkor is, amikor — megint csak a helyzetfelmérő vezércikk alapján — megállapítja, hogy az Üzenet célkitűzései ellenére sem lehet »mindenki folyóirata«, mert »mindenki folyóirata nincs«, és felsorolja, hogy »a fiatalok már indulás előtt elváltak az alapítótól. Aztán a „humán és műszaki értelmiség“ egy csoportja is „a várakozás álláspontjára“ helyezkedett, és »ugyanazt tette (...) néhány el nem kötelezett író és kritikus«, azonkívül — mint a vezércikk megállapítja — »legújabbban a „helybeli legfiatalabbak“ is „kritizálással koptatják tollukat“« — s mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy »aligha ezt akarták azok, akik — tudjuk — nagy lelkesedéssel és akarással, rengeteg energiával, önfeláldozóan kiharcolták, hogy legyen az Üzenet s elindították«.

Nos, itt álljunk meg egy kicsit! Először is szögezzük le, hogy az Üzenet valóban azzal a célkitűzéssel indult, hogy »mindenki folyóirata« legyen, azaz hogy helyet kaphassanak oldalain mindazok, akik írással foglalkoznak, bármelyik irányzat üdvösségét vallják is, mert éppen ilyen folyóirata nemigen van még Vajdaságnak. Ennek az elgondolásnak megfelelően állították össze a szerkesztő bizottság tagjainak névsorát is, hogy helyet kapjon benne minden csoport, s igazán nem a jelenlegi szerkesztő bizottság hibája, hogy a fiatalok már eleve kiváltak belőle, mert ők nem egy ilyen közös folyóiratot képzeltek el, hanem egy olyant, amely kizárólagosan az övéké. Arról pedig, ha jól emlékszem, már írtam is egy alkalommal, még az Üzenet első számának megjelenése előtt, hogy annyira gazdagok azért nem vagyunk, hogy minden öt-hat főből álló kis irodalmi csoportnak egy külön folyóiratot ajándekozzunk, s ha holnap egy újabb ilyen csoport jelentkezik, hát annak még egy újabbat és újabbat. Azok pedig, akik »nagy lelkesedéssel és akarással, rengeteg energiával, önfeláldozóan kiharcolták, hogy legyen az Üzenet«, azok minden ilyesféle, válságról zengedezett megállapítások ellenére is ugyanolyan lelkesedéssel csinálják tovább a dolgukat, mintha csak a szintén felkért Tomán László és más társai szintén adtak volna kéziratot a folyóirat számára, s nem helyezkedtek volna a »várakozás álláspontjára«, amit egyébként — mellékesen szólva — már akkor sejtett a szerkesztő bizottság, amikor felszólította őket a közreműködésre. Hiszen nyilvánvaló, hogy Tomán László és néhány, »várakozási álláspontra« helyezkedett író azért nem hajlandó kéziratot adni az Üzenetnek, mert elképzelésük nem egyezik azokkal az elképzelésekkel, amelyek állítólag nincsenek meg a szerkesztő bizottságban, de amelyek ellen mégis minden erejével hadakozik Tomán László.

Mindezek után azonban már feltétlenül beszélni kell arról is, hogy mi is az a legényegesebb, ami Tomán Lászlónak (és nemcsak neki!) nem tetszik ebben a folyóiratban! Ha ugyanis nem beszélünk erről, akkor úgy tetszhet az olvasó előtt, hogy mindez, amit eddig elmondtam, egy kicsit önkényes megállapítás. Mert ugyan kinek is juthatna eszébe, hogy egy recenzió írója csak úgy pusztá kedvtelésből mindenféle negatívumot összeszed egy folyóirat ellen! Annyi bizonyos, hogy nem pusztá kedvtelésből teszi, sőt nagyon is megfontolt számításból. Azért, mert nem ért egyet a folyóirat kritériumai-val. És itt nem is az esztétikai kritériumokról van szó, mert hiszen ebben a tekintetben nem egyszer még igaza is lehet. Egy egészen másfajta kritériumról van szó, amit esetleg nevezhetnénk úgy is, hogy az irodalomról alkotott elképzelés kritériuma, de esetleg úgy is, hogy politikummal vegyített esztétikai kritérium.

És itt hadd ismétljem meg újra azt a Tomán-idézetet, hogy »véleményem szerint az Üzenet mindaddig nem érhet el megfelelő színvonalat, amíg nem találja meg egészen különös, eredeti szerkesztési koncepcióját, szilárd kritériumait, míg nem szabadul meg a felesleges személyi és szellemi (kiemelés tőlem — K. T.) terhektől.« S itt a legfőbb kérdés nem is az, hogy mit tart Tomán »megfelelő színvonalnak«, hanem sokkal inkább az, hogy mit tart szellemi tehernek. Kétségtelenül azt, hogy az Üzenet a bizonyos esztétikai (erről lehet még vitatkozni is!) kritérium mellett nem zár ki bizonyos politikai kritériumot sem. Ettől a politikai kritériumtól ugyanis Tomán kétségtelenül az irodalom mindenek felett álló függetlenségének épségét félti. Inkább megtérjük a Rózsa Sándor-féle minősíthetetlen irkafirkákat, mint a realista irányzat felé törekvést, mert hát az előbbieket nem fenyegetik az irodalmi magasságokat a sokat emlegetett zsdanovi szocialista realizmus politikai veszedelmeivel. Hogy a realista irányzat elleni harc már valósággal boszorkányüldözéssé vált (Balzac és Thomas Mann ellenére), arra mutat az is, hogy ma már még azok sem merik hangosan kimondani a nevét, akik pedig kétségtelen hívei és ápolói. Hogyan békülhetne meg hát vele Tomán László, aki soha nem is titkolta, hogy kizárólag az avantgardista irányzatok elkötelezettje — ha nem is írásban, mert hát ő maga nemigen foglalkozik írással, ilyesféle, csipcsup recenziók kivételével —, de legalább gondolkodásban. És ennek az elkötelezettségének ad kifejezést az Üzenetről írott recenzióinak szinte minden sorában is. Ez az elkötelezettség iratja le vele majdhogynem minden írásában az éltélő »konzervativizmus«-t mint megbélyegző fogalmat. Ilyen konzervativizmus szerinte az, amikor én felróvom

Gerold Lászlónak, hogy a magyartanárokról írva, kizárólag az avantgardista irányzatok iránti rajongást kéri tőlük számon. És ugyanilyen konzervativizmus szerinte az is, amikor Betegh Miklós a januári számban megjelent, »A gyávaság színháza« című írásában leszögezi, hogy »a tollforgató akkor válik íróvá, amikor a korával szembeni felelősségérzet vezérli tollát«. Vagyis Tomán szerint az író egyáltalán nem tartozik felelősséggel sem korának, sem társadalmának, mert az író valami mindennekfelett álló lény, akinek csak egy feladata van: kielégíteni az irodalmi széplelkek igényeit.

Az írók ilyen szerepének elvitatása nem tetszett Tománnak például Mirnics Károlynak »A jugoszláviai magyar diaszpóráról« című írásában is. Tehát nem is az egész cikkkel száll vitába, hanem csupán annak befejező részével. Azzal a résszel, amelyben Mirnics Károly megállapítja, hogy az írók között »kevesen vannak, akik nemzetiségi munkásosztályukhoz is beszélnek. Igaz, a nyelv „modern”, de akié, csak önmagához, vagy szűk érdekcsoportjához szól. A nyelv modern, de a problémák, melyeket szellemi erőink, alkotóink felvetnek, túlonként elavultak, unalmasak ahhoz, hogy szélesebb társadalmi rétegeket érdekeljenek«. És nem tetszik Tománnak a folytatás sem, mely így hangzik: »Míntha Párizsból, Londonból stb. stb. és oda beszélne, de nem haza is, Újvidékre, Szabadkára, Zentára, Zomborba. Míntha csak általánosságokban gondolkodna, s ezért egyre képtelenebb bármire is konkrét feleletet adni. Meddőn bölcsekedne kozmopolita nagyvonalúságában, s ezért mondanivalója vér nélküli hebegés-habogás, artikulátlan önnön-magát nyugtalanítás.«

Hát igen! Ez nem tetszik Tománnak. Mert hát ez nyilvánvaló konzervativizmus. Hogy is jöhet a csizma az asztalra? És kimondatlanul is pontosan ezt a konklúziót bírálja, amikor szemére veti Mirnicsnek, hogy »olyan területre tesz kirándulást, ahol . . . nem eléggé jártas«.

De hát még tovább mehetünk ezen a vonalon. Mert hát ugyanebben a számban ugyanilyen konzervatív következtetésre jut Tomán szerint Bodrogvári Ferenc is — minden bizonnyal azzal, hogy megállapítja: »ma a tömegkommunikáció hatalmas gépezete teljes erőbevetéssel népszerűsíti az „eredeti”, „szabad”, „független” személyiség kultúrmodelljét«, vagy pedig mert ilyesfajta megállapításokat tesz: »A tragédia az, hogy elvetjük a forradalmi viselkedés — sajnos komikussá vált karikatúrának silányított — formáit, de elfogadjuk a biológiaiilag, vagy „zsebszempontról” vonzó, divatos tőkés manipuláció külsőségeit«. Ilyet mondani, és tőkés példára hivatkozni a mi kulturális viszonyainkat illetően, valóban konzervatív módszer — legalább is Tomán értelmezésében. Mert e szerint az elképzelés szerint konzervatív mindenki, aki az esztétikai szempontok mellett konkrét politikai szempontokat is figyelembe vesz.

És a sornak még mindig nincs vége. Mert a legutóbbi számban nagyjából hasonló érveket sorol fel Béládi Miklós jeles budapesti irodalomtörténésznek a zágrábi nemzetközi írótalálkozón elmondott, s az Üzenetben is közzétett beszámolója ellen is. És ebben az esetben különösen kilátszik a lóláb. Hiszen Béládi Miklósról igazán nem mondhatja el, hogy »dilettáns, lemara-dott, kihagyott«, legfeljebb azt, hogy »nézeteink azonban alapjában véve különböznek«. Mármint Tomán nézetei. . . Mert hogy az Üzenet nézetei nem különböznek ennyire Béládi Miklós nézeteitől, azt tanúsítja az is, hogy elkérte tőle ezt a beszámolót. És éppen ezt veti Tomán László az Üzenet szemére, mondván, hogy »de azzal nem lehetünk kibékülve, hogy a szabadkai folyóiratban nem adtak helyet más véleményeknek is, melyek Zágrábban elhangzottak«. Sajnos, az Üzenetben nincs annyi hely, hogy egy nemzetközi írótalálkozó minden felszólalását közölni lehessen! És különben is, kíváncsiak vagyunk Tomán véleményére, vajon az Új Szimposionnak viszont eszébe jutott volna-e, hogy esetleg neki tetsző, más beszámolókat közölve, ugyanakkor közölje Béládi Miklós beszámolóját is.

Mindezek után, minthogy — azt hiszem — tiszta vizet öntöttünk a pohárba, még csupán egy dologhoz kívánok néhány szót hozzáfűzni. Tomán ugyanis legutóbbi recenziójában rosszalóan állapítja meg, hogy az Üzenetben »közölt írások jó része a publicisztika nivóját nem haladja meg.« Nos, nem tudom, Tomán mit ért publicisztikán, az idegen szavak szótárában azonban ez áll a publicisztika szó mellett: »az irodalomnak az az ága, amely a poli-

tikai és társadalmi élet kérdéseit az időszaki sajtóban és egyes kiadványokban tárgyalja». Hát éppen ezt akarja az Úzenet — a szépirodalom mellett. Elsősorban ezt akarja. Ez adja meg létjogosultságát, ez a szükséglet hívta elsősorban életre, mert az időszaki sajtóban, a napi- és hetilapokban nemigen férnek el tizenegynéhány oldalas, átfogóbb cikkek. S ha már így fején találta a szöveget Tomán László ezzel a mondatával, talán ennek alapján felfedezi végre azt is — ha ugyan eddig még nem jött rá —, hogy miben is különbözik az Úzenet a többi folyóirattól. Olyan folyóirat ez, amely a szépirodalmat egyáltalán nem kívánja a mindennapi élettől szigorúan elkülönített tényezőnek tekinteni, hanem a versek, novellák mellett rendszeresen helyet ad a politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkozó publicisztikai írásoknak is — helyi viszonylatban csakúgy, mint egyetemesen. Mert a Tománétól eltérően — van olyan felfogás is, hogy az irodalom és a művészet is csak akkor töltheti be igazán hivatását, ha nem zárkózik elefántcsonttoronyba, hanem szervesen beleépül a mindennapokba. Lehet, hogy ez a felfogás Tománnak nem tetszik, de mégiscsak tudomásul kell vennie, hogy az Úzenet éppen ennek a felfogásnak az érvényesítésében különbözik más folyóiratainktól. S hogy abban végre igaza legyen Tománnak, hogy »eljövendő viták, vélemények összecsapása, álláspontok tisztázása avathatná az Úzenetet irodalmunk egyik műhelyévé, porondjává«, hát tekintse ezt az írást is úgy, mint a vélemények összecsapásának megnyilatkozását — az álláspontok tisztázása érdekében.

(A Grimaszból)

KRÉTAVIRÁG

Kivonat Barbitos város reálgimnáziumának igazgatói jegyzőkönyvéből:

»Valerijan S.-t, a tanintézet III/B osztályának tizenhét éves tanulóját megrovásban részesítem, mert 1964. április 12-én délelőtt, két tanóra közötti szünetben, egyik osztálytársával, Manuel V.-vel eleinte ártalmatlannak látszó lökdösésbe kezdett, mellyel — állítása szerint — osztálytársait akarta szórakoztatni, de a szilaj ifjú egyre komolyabbra fordította az osztályban nem éppen ritkaságszámba menő legényes virtust, míg végül is oly messzire ment, hogy a katedrán álló széket hajította a futkározó Manuel V. után. A súlyos tárgy azonban célt tévesztett, és Valerijan S. társa helyett a falon függő táblát találta el, melyről, miután azt kettérepesztette, az osztályba lépő Saba L. lába elé hullott. Súlyosbító körülménynek tekintem azt aényt, hogy Valerijan S. a történetek után, ahelyett, hogy illedelmesen bocsánatot kért volna a megrökönyödött tanárnőtől, mély meghajlással saját székét ajánlotta fel a meggörbült tanári szék helyett, majd kiszaladt a folyosóra és egy pohár vízzel visszatérve, azt a meglepetéstől szóhoz nem jutó, egyébként fiatal és ilyen csínytevések tekintetében kellő tapasztalattal még nem rendelkező Saba L. tanárnő kezébe nyomta. Ezt az áلودvariassággal álcázott cselekedetet a tanárnő leicsinylésének és kigúnyolásának tekintem.

Az igazgatói megrovás mellett Valerijan S. tanulót, az osztály tábláján és a katedra szélén keletkezett kár teljes összegű megtérítésére kötelezem. Erről a körülményről, valamint az egész esetről a tanuló szüleit is értesítem tanintézetünk titkársága útján.

Kelt Barbitosban, 1964. április 20-án.

Tantali R. igazgató«

Kivonat a barbitosi reálgimnázium diákklubjának 1965. február 8-án megtartott vezetőségi ülésén készült jegyzőkönyvből:

»A napirend második pontjaként a vezetőség aktivitása, illetve egy részének lemondása szerepelt. Különös izgalmat keltett Valerijan S. harmadik osztályos tanulónak, a klub eddigi elnökének lemondása, aki az ülésen személyesen meg sem jelent, hanem elhatározását a megmaradt vezetőségi tagokhoz intézett, következő tartalmú levelével igazolta: „Tisztelt csonka vezetőség! Bevallom, már akkor nagy ökör voltam, amikor megengedtem, hogy nevem ugyanarra a jelölőlistára kerüljön, melyen a tiétek is szerepel. A vak is láthatta, hogy ezzel a galerival messzire nem jutunk, de akkor úgy véltem, hogy nem a személyek a fontosak, hanem maga az ügy, amiért összeállunk. Már-

mint a feladat, hogy középkori szellemet lehelő iskolafalaink közé némi friss levegőt és valamivel gyorsabb vérkeringést csempésszünk be, mert iskolareform ide, iskolareform oda, minden maradt a régi-ben, és úgy tömik belénk a sok süketséget, hogy azt már igazán nehéz elviselni. Nem is beszélve a számos tilalomról, mellyel bennünket, ifjú honpolgárokat másodrendű lényekké alacsonyítanak. Mert teszem azt, miért kell nekünk a vécébe elbújnunk, ha el akarunk szívni egy cigit — és hogy még szégyenteljesebb legyen a dolog, éppen a lányoknak fenntartott lokálokba, hogy ne jöhessen kémlelődni tanári karunk néhány ambíciózusabb férfitagja, ami miatt leányainknak akarva, nem akarva kellemetlen szorongásban eltelt percekét okoztunk. De hülyeség lenne erről bővebben fecsegni, csupán érzékeltetni akarom beugrásom indítékait. Nos, ha már senki sem emelt óvást igazgatói 'dicséretben' részesült személyem ellen, gondoltam, jobb cselekedni akárkivel — mármint veletek —, mint nem csinálni semmit, és hagyni mindent a régi-ben.

Tévedésem alapján véve abból állt, hogy akárkivel mégsem lehet változtatni a megrögzött szokásokon és iskolai renden, kis bogarakkal nem lehet a középkorból az atomkorszakba lépni. Ti pedig éppen hogy csak kis bogárkáknak bizonyultatok, akik minden határozat és követelés megfogalmazása előtt rohantatok osztályfőnökökhöz, nehogy véletlenül is olyasmibe fogjatok, ami ártana ragyogó jövőtöknek. A város felfuvalkodott és mindentudó ifjúsági vezérei előtt pedig picinyre zsugorodtatok, hogy helyettetek is pirulnom kellett, ami azt jelenti, hogy vérem jelentős mennyisége fejemben fortyogott. Aki csupán azért vállalt feladatot, mert vizsket a fenéke a feltűnési vágytól, de cselekvés helyett a lapulás technikáját csiszolja, az nekem nem lehet sem munkatársam, sem haverom, vagyis az ilyeneket, illetve titeket gerinctelen strébereknél tartalak és semmiféle közösséget veletek nem vállalok.

Kelt Barbitosban, 1965. február 4-én.

Valerijan S. IV/B«

Kivonat a barbitosi reál gimnázium tanári karának 1965. március 21-én megtartott ülésén készült jegyzőkönyvből:

»Saba L. tanárnő előadta, hogy az elmúlt napok egyikén, pontosabban március 18-án, amint a IV/B osztályba lépett, az egyik tanuló éppen azon igyekezett, hogy a tábláról eltávolítson valamilyen feliratot vagy rajzot. Rögtön a helyére parancsolta a diákot, és akkor szemügyre vette a táblát, melyről a száraz szivaccsal nem sikerült eltüntetni az említett rajz és felirat nyomait. A feliratból csak annyi maradt meg, hogy NA KINEK A..., a rajz azonban világosan az ő karikatúráját ábrázolta, mégpedig olyan szoknyában, melyből minden lemeztelenítve és kidomborítva látszott ki. Először is vizet kerített és lemosta a táblát, majd feltette a kérdést, hogy ki volt a rajz elkövetője. Némi vonakodás után Valerijan S. jelentkezett, és bevalotta, hogy a rajz az ő műve, és csak szerette volna érzékeltetni, hogyan festene a tanárnő, mármint ő, ha mai kornak megfelelő ruhát hor-

dana, a század elejei régen elfelejtett viselet és kontyba font haj helyett. Azután Tantai igazgató vette át a szót és elmondotta, hogy az említett napra Saba L. tanárnő felindult állapotban és szokásától eltérően kopogás nélkül nyitott be irodájába, szaggatottan és homályosan előadta az esetet, mire ő kénytelen volt felmenni a IV/B osztályba, hogy a helyszínen győződjön meg a tényállásról. Sajnos a tanárnő zavarában letörölte a tárgyi bizonyítékot, és így csak az üres táblát meg a némán ülő diákokat fűrkészthette. Azonnal megkezdte az érettségi előtt álló fiúk és lányok kihallgatását, és akkor kitűnt, hogy a rajz kollektív cselekedet műve, melynek elkövetésében azonban Valerijan S.-nek kétségtelenül vezető szerepe volt. A diákok véleménye szerint a karikatúra távolról sem volt annyira visszataszító és erkölcstelen, mint amilyennek Saba L. tanárnő bemutatta, de kétségtelen, hogy ártalmas volt a tanárnő és a tanári kar tekintélyére nézve. Saba L. ekkor közbevágott, és megállapította, hogy az igazgató sajnálatosan enyhén bírálja el az eseményt, és követelte Valerijan S. azonnali eltávolítását a tanintézetből. E bejelentés után élénk vita fejlődött ki, melyben csaknem az egész tantestület részt vett. A tanárok egy része Valerijan S. jó oldalait domborította ki, mások vásottságát marasztalták el, míg végül is az igazgatóra bízták a döntést. Az igazgató kijelentette, hogy még abban az órában magához hivatja Valerijan S.-et és alapos fejmosásban részesíti. FEJMOSÁSBAN?! — kiáltott fel Saba L. tanárnő idegrohammá fajuló szörnyű nevetésbe kezdve, ezért kolleginái kivezették a levegőre. Ezzel a tantestületi ülés lezárult«.

A Barbitosban megjelenő Esti Újság 1965. május 30-i számának harmadik oldalán közzétett hirdetés szövege:

»Az ez évi április 15-én meghirdetett pályázat értelmében a Futuros Könyvkiadó Vállalat bíráló bizottsága áttanulmányozta a helyi reálgimnáziumtól átvett érettségi dolgozatokat, és alapos megfontolás után a következő eredményre jutott: a legjobb dolgozatért kijáró első díjat, Cervantes összes műveinek díszkiadását az *A harmincéves háború kihatása Európa kultúrájára* című értekezésért Valerijan S. tanulónak ítéli. A második díjat stb. stb.«

Folyamodvány Barbitos város elöljáróságához ösztöndíj kiutalása ügyében:

»Alulírott azzal a kéréssel fordulok a tisztelt címhez, hogy tanulmányaim folytatása érdekében szíveskedjék nekem rendszeres havi ösztöndíjat adni. Hivatkozom kitűnő tanulmányi eredményeimre, valamint arra a szomorú körülményre, hogy apám ez év folyamán elhunyt, mely tény a mellékelt anyakönyvi bizonylattal igazolom. Özvegy anyám szerény nyugdíjából tanulmányaimat — melyeket fővárosunk, Varadisis egyetemén szeretném folytatni — nem bírom anyagilag biztosítani. Ezért kérem a tisztelt elöljáróság illetékes szervét, hogy ösztöndíjkérsémet kedvező elintézésben részesítse.

Kelt Barbitosban, 1965. augusztus 17-én.

Valerijan S. érettségizett tanuló«

Barbitos város elöljáróságának döntése Valerijan S. tanuló kérvényének ügyében:

»Elöljáróságunk illetékes bizottsága megtárgyalta Valerijan S. ösztöndíjazási folyamodványát, és úgy döntött, hogy 1966. október 1-i hatállyal 30 pineros havi ösztöndíjat utal ki, melyet a város pénztárából az illetékes osztály fog minden hó 5-én átutalni a kérvényező által megadott címre. Az ösztöndíj négy éven át folyósítandó azzal a kikötéssel, hogy az ösztöndíjazott köteles tanulmányait rendszeresen folytatni, vizsgáit az esedékes időpontokban letenni. Ezenfelül az elöljáróság fenntartja magának az ösztöndíjazott egyetemi hallgató tanulmányi eredményeinek, valamint egyéni magatartásának ellenőrzési jogát. Belátása szerint az ösztöndíj összege felemelhető, de egyszersmint megvonható is.

Kelt Barbitosban, 1965. szeptember 27-én.

Az elöljáróság nevében»
(Olvashatatlan aláírás)

Töredék Valerijan S. édesanyjához írott leveléből:

»... amint látod, új környezetemhez nagyjából hozzáidomulok és az egyetem rendjét, valamint a tanárok különtségét megszokom. Mert ahogyan az egyetemisták ki-be járkálása az óra tartama alatt újdonság, úgy a tanárok viselkedése is elűt a barbitosiak viselkedésétől. Az egyik például annyira szórakozott, hogy előadás közben megkérdez bennünket: »Miről is beszéltem?«, vagy: »Hol is tartottam?« De legeredetibb éppen legrokonszenvesebb tanárom, aki az egyik előadás befejezése után a cigarettavégekkel telt hamutálcáját legalább húsz éve varratott köpenyének mély zsebébe süllyesztette. Ezen jól szórakoztunk. De kevésbé szórakoztató az, hogy négyen lakunk egy szobában és nehezen tudjuk összeegyeztetni a tanulási időt. A régiéknél viszont éjjel-nappal nagy a hangoskodás, és mi, gólyák hiába tiltakozunk, melegebb éghajlatra küldenek bennünket. Viszont ebből a kevés pénzből csak otthonban lakhatok, sokan irigyelnek is érte. A menzát viszont nem irigyli tőlünk senki, mert mindenki számára hozzáférhető, csak éppen az élelem gyatra. De annyira, hogy valaki krétával (joggal) a bejáratra firkálta a DACHAU szót egy halálfejjel... Fekete humorban itt egyébként sincs hiány.

Anyám, hogyan lehetne kicsit több pénzhez jutni? — ez most a kérdés...

Szerető fiad, Valerijan»

Válasz Valerijan S. egyetemista folyamodványára:

»Barbitos város elöljáróságának illetékes bizottsága megtárgyalta Valerijan S. kérvényét, és úgy döntött, hogy Valerijan S.-sel nem tehet kivételt, tehát ösztöndíját nem emelheti a folyó évre meghatározott összeg fölé.

Kelt Barbitosban, 1967. február 27-én.«

Részlet Valerijan S. 1967 májusában anyjához írt leveléből:

»... Végre megismerkedtem egy olyan lánnyal, aki, ha nem is túlságosan szép, de sok mindenben egyezik velem, és nagy segítségemre van, hogy az egyetemi éveim elviselhetőbbek legyenek. Ezután nem terhellek oly gyakran szennyes fehérnemű mosásával és ruháim rendben tartása sem lesz annyira hiányos, mint eddig. Tudniillik Olenda — így hívják a lányt — igyekszik mindent elvégezni, sőt, miután a városban, privát helyen lakik, néha egy jó ebédet is főz részemre, ami szintén nem csekélység. Ha lesz rá alkalom, majd hazaviszem és bemutatom, habár ez nem fontos, hiszen nem akarok nősülni (még csak ez hiányozna, ugye?), pedig tudom, szívesen és bármikor hozzám jönne. Ezt nem felvágásból mondom, de való igaz, hogy egy kicsit belém esett... Azért te ne legyél féltékeny, örülj, hogy egy gonddal kevesebb van a nyakadon...«

Rövid hír a Varadisi Friss Újság 1967. december 6-i számának harmadik oldalán:

»Az egyetemisták Huszadik század utcájában levő étkezdéje előtt mintegy százfőnyi csoport tüntetést rendezett. Hangos kiáltásokkal tiltakoztak az étkezdében uralkodó állapotok ellen, és a kezükben tartott táblán a következő feliratok voltak olvashatók: »Nem vagyunk patkányok, hogy szemetet együnk!« »Éhes gyomorral nem tanulhatunk.« »Jobb ételt és kevesebb büzt!« »Leváltani az étkezde vezetőit!« A csoport csak a közeli térségre korlátozta a tüntetést, és a helyszínre vonult rendőrségi szervek felszólítására feloszlott.«

Valerijan S. anyjához írt leveléből:

»... Megértem, hogy aggódsz két vizsgám elhalasztása miatt, de hidd el, vannak az életben egyebek is a tanuláson kívül. Sőt, pillanatnyilag úgy látom, hogy képtelenség lenne kivonni magam abból az akcióból, amely az egyetemen kezdetét vette. Nem túrjuk, hogy az ígéretek csak ígéretek maradjanak. Nem estünk a fejünkre, hogy minden maszlagot bevegünk. És igenis meg kell kérdezni bennünket, mielőtt sorsunkról bármilyen vonatkozásban döntenek. Sokat hallunk (sőt túl sokat) a jövőnkről, az ifjúság nagy erejéről és értékéről, de mindez csak üres fecsegés, ha helyzetünk semmit sem javul. Valóban jól értesültél. Én is ott voltam az étkezdei tüntetők között. És Olenda is velem volt, pedig nem a Dachau kosztján tengődik. Ami az ösztöndíjat illeti, remélem, hogy egy-két vizsgám késése és e miatt a kis incidens miatt nem vonják meg tőlem... szép dolog lenne és fenemód humánus. Jaj! Azért ha lehet, pótolod egy kicsit a havi gázsit. Nagyon rám férne. Olendával együtt ölelünk

Varadisi, 1968. január 5.

Valerijan«

Híradás a varadisi Friss Újság 1968. május 13-i számából:

»A fenti kép is mutatja, hogy városunk utcáinak komor beton öserdejébe a szó szoros értelmében köszöntött be a tavasz. A korzó aszfaltján a legszebb színekben pompázó virágokat varázsolt a tavaszra

ébredt egyetemi ifjúság. A virágképeket azonban kevésbé tavaszias, a világot égető kérdésekkel kapcsolatos feliratok keretezik, mint például: »El a kezeket Vietnámtól!« »Kevesebb vért — több virágot!« »Tankok helyett szerelmet!« »Szabadságot mindenkinek — nekünk is!« Disszónáns hangú feliratok is láthatók a korzó aszfaltján, de ezek sem bontják meg az összbenyomást. Ami szokatlan, a rajzokat és feliratokat senki sem igyekszik letörölni. Ezt a munkát a várható esőzések fogják elvégezni.«

Valerijan S. 1968. május 28-án anyjához írt leveléből:

»... de most, hogy valóban felkészültem az esedékes vizsgára, váratlanul kínos esemény vette el a kedvemet a tanulástól. Mint a lapok is hírül adták, F. külügyminiszter fővárosi tartózkodási idejére telerajzoltuk virágokkal és jelszavakkal a korzó aszfaltját. Ebben a cselekedetünkben senki sem zavart meg bennünket, és az arra sétáló rendőrök mosolyogva figyelték művészkedésünket. És képzeld el, hogy egy héttel később néhány társunkat, köztük Olendát, kihallgatásra rendelte be a rendőrség. Még aznap este kiengedték őket, de ezt megelőzően néhány óras tortúrán estek át. Olenda két bordája megsérült! Nagyon aggódom érte, mert igen gyenge fizikumú, de szerencsénkre lelkileg egyáltalán nincs összetörve. Bárcsak engem vittek volna el helyette... nem is értem, milyen szempontok alapján végezték ezt a rendőrségi eljárást, hiszen Olenda csak asszisztált, én viszont egy órán át az aszfalton hasaltam... Olenda kórházban van, minden nap meglátogatom... Most megint egy kis pótlékért kell esedeznem, de ezúttal érthető, ugye?«

Kommentár nélkül, hatalmas betűkkel szedett címmel, piros keretben, a következő szöveg jelent meg az Egyetemi Élet 1968. június 5-i számának első oldalán:

»Kórházi bizonylat. Alulírott kórházi főorvos Olenda R. másodéves egyetemi hallgatót saját kérelmére és saját személyes felelősségére a kórházból elbocsátom. Megállapítom, hogy a negyedik és ötödik bal oldali bordáján keletkezett sérülések, valamint a gyomortájon keletkezett kisebb belső vérzés következményei még nem múltak el, és azért, a fiatal és törekeny alkatú leány további állapotáért felelősséget nem vállalok. Egyúttal kötelezem, hogy ellenőrzés végett kezelőorvosánál jelentkezzen.

Varadisisis, 1968. június 3.

Olvashatatlan aláírás
főorvos«

Cáfolat címmel a Varadisisi Friss Újságban a következő rövid közlemény jelent meg 1968. június 10-én:

»A fővárosi rendőrség parancsnoksága erélyesen cáfolja az egyetemisták bántalmazásáról elterjedt híreszteléseket. A rendőrség szóvivője közölte, nincs tudomása arról, mikor és hogyan sérült meg Olenda R. egyetemi hallgató, aki ellen egyébként a további eljárást megszüntették.«

Valerijan S. 1969. január 6-án anyjához írt leveléből:

»... Most már minden csendes. Az otthonunk körüli legázolt térség, mely helyenként bíbor foltokkal volt behintve, most, a sűrűn leesegett hópelyhektől ismét sima, és szűziesen fehér. Harmadik emeleti ablakomból már nem látom a körülöttünk font rendőrlánc fénylő sisakjait, sem a sarkon lapuló riadóautót. A fejesek elvégezték a dolgukat, és felhagytak lélekmentő missziójukkal. A tanárok, akik hosszú hónapokon át osztottak sorsunkban, hazamentek, és mire ismét összejövünk, minden úgy folytatódik, ahogy régen volt. Ők kérdezni fognak, mi pedig felelünk. Ők igyekeznek majd zavarba hozni minket, mi pedig — ha tudunk — kibújunk a csávából... De ami megtörtént, azt nem lehet elfelejteni. Sem a botokat, melyek hátunkon csattantak, sem az együttérzést, mely oly nagyszerűen megnyilvánult éppen a legkiválóbb emberek részéről. Amit az újságok megírtak, annak java része koholmány és rágalom! Mi igenis tudjuk, mit akarunk! Mi igenis forradalmárok vagyunk —, vagyis kizárólag mi vagyunk az igazi forradalmárok. A proletariátus megfélemlíthető és megvesztegethető, de mi szabad és független emberek vagyunk, akik nem ismerünk kompromisszumot. Most szétbomlottunk, ez igaz, de a lelkeket az utóbbi negyed évszázadban semmi sem rázta meg úgy, mint a mi akciónk! És ha most nem sikerült, majd legközelebb! Ha nem mi, akkor azok, akik utánunk jönnek.

Bocsánat, anyám, most veszem észre, hogy téged agitállak, de mindez kikíváncozik belőlem, még most is, amikor a nagy napok, melyekből a még betegeskedő Olenda is velem együtt vette ki részét, már mögöttünk vannak. Néhány nap múlva hazamegyek. Olenda is lemegy szüleihez, akik nem is sejtik a teljes igazságot, mégis könyörögve kérik, menjen. Hogy később kettőnkkel mi lesz, majd meglátjuk... A közeli viszontlátásig öllelek.«

Töredék az Egyetemi Élet című lap 1969. júniusában, Valerijan S. aláírásával megjelent írásból:

»... de ma már megfontolt és letisztult nézetekkel tudjuk megítélni az elmúlt év sorsdöntő eseményeit. Tudjuk, nem elég kiállni valami ellen, anélkül, hogy nem tudnánk lándzsát törni valami mellett. Tudjuk, hogy ezek ereje csak úgy erő, ha egységes elképzelések, egyöntetű akarások fűtik. A mi egységünk azonban csak látszólagos, és ezért csak rövid életű lehetett, mint az aszfaltra rajzolt krétavirágok. Megmozdulásunknak nem volt meg tehát az igazi osztályeszméi alapja. Az emelt fővel menetelő ezrek fejében százféle gondolat kavargott. Mindenki akart valamit, de mindenki mást és mást. Valljuk be, volt köztünk jó néhány, kit a rombolás ösztöne vetett közénk, volt köztünk nemzeti érzésektől és tényleges vagy vélt megalázottságtól sarkallt egyén, zavaros fejű csoportokkal vittük együtt a zászlót, és nem láttuk a barikádok túloldalához tartozókat, akik a zavarosban halásztak, és cserbenhagytak bennünket az első összecsapás után.

Számomra mégis egyetlen igazi tanulság maradt meg mindabból, amit az egyetemista mozgalmak központjában átéltem és tapasztaltam. Egyetlen igazi nagy felismerés világít reflektorszerűen további pályám útján. A demokráciát világszerte hangoztatják; szükségességét még az

ezredesek és tábornokok által irányított országokban sem tudják nyíltan tagadni. Csak éppen kialakult egy új típusú demokrácia, mely szűk határok közé, mondhatnám magas, kőből, betonból, vasból épített falak közé szorítja a nép uralmának, a szabadságnak azt az új, eltorzított fogalmakkal telített formáját. Ezt a demokráciát, melyet azonban csak a szellemi inferioritás légkörében megformált tömegekkel lehet elfogadtatni, stadiondemokráciának nevezném. Olvasóim lebecsülését jelentené, ha elkezdeném magyarázni, honnan és milyen korszakokból vezethető vissza ez a törekvés, melyet a szellemi élet igazi nagyjai sohasem fogadtak el, és természetesen mi, az új, progresszív és igazán forradalmi áramlatok képviselői teljességében elvetünk. A mi hangunkat nem lehet betonfalak közé zárni. A mi eszméink áttörnek az egyetem kapuit, a zsúfolt diáktthonok falait, hogy mezőkön, tereken és utcákon át eljussanak a gyári munkás, a képviselőház padsoraiban ülő népképviselők füléhez. Mert tudjuk, hogy a mi forradalmunk mégsem a süketek forradalma. Ma még talán csak százak, vagy ezrek, de holnap, amikor a szellem felsőbbrendű értékei szélesebb rétegek felett veszik át az uralmat, talán milliók fogják megérteni: a demokrácia sodra a legerősebb betonfalakat is áttöri...«

Valerijan S. édesanyjának 1969 decemberében fiához írt leveléből:

»... Veled együtt én is várom, hogy az előadások kötelező hallgatása megszűnjön, és hazatérj Barbitosba, mert bizony anyagilag teljesen kimerültem, és persze az egyedüllét is egyre nyomasztóbb. Gondoltam, nemsokára hárman leszünk. Valahogy mindig az volt az érzésem, hogy Olandát hazahozod, és hármasban szépen megleszünk. Hiszen az a lány eddig is élettársként viszonyult irántad. Most aztán kissé meglepett a lánnyal kapcsolatos magyarázkodásod: hogy őt és téged az események sodra, a mozgalmas napok együttes cselekménye, a diákélet egymásra utaltsága hozott össze... és mivel ezek az idők elmúltak, a viharok elcsendesedtek, a ti viszonyotok is megglazult, kapcsolatok a szakítás előtti fázisba jutott. Ha jól ismerlek, édes fiam, neked Olandára más, sokkal gyakorlatibb okokból volt szükséged... nem beszélve arról, hogy néha valamiféle szerelmet is emlegettél... A csendnek örülök, kevesebbet aggódom érted; az is vigasztaló, hogy Olanda egészsége helyreállt, és a lány megáll majd saját lábán. Az utóbbiban eddig sem kételkedtem; tudtam én, hogy éppen neked van támaszra szükséged. Természetesen, én az anyád vagyok, és ha hazajössz, ezt a támaszt, amíg igényt tartasz rá, nem vonom meg tőled. Csak éppen szeretném, ha tiszta vizet öntenél a pohárba. Kisebb dolgokban is meg kell mutatkoznia egy ember jellemének. Nem tudom, hogy te, a nagy szavak és nagy ügyek embere jól vizsgálol-e ezen a téren...«

Valerijan S. Olanda R.-hez 1970. májusában írt leveléből:

»... Mégis belátom, hogy ha igazi mondanivaló kívánczik ki bötőlem, azt csak veled közölhetem. Hiszen szakításunk alkalmával igazán nagy voltál... az együtt eltöltött évek nem voltak közönséges évek, az idő, melyben sorsunk összeforrt, magában is felejthetetlen emlékek forrásává magasztosult. De mit tehetek, amikor éppen abban az időszakban tanultam meg, hogy nincsenek örökké tartó igazságok és — sírig tartó szerelmek. Ezt így nyíltan csak levélben és ebből az én Bar-

bitosomból mondhatom ki, mert a vidéki város viszonylagos nyugal-
mában több időm és lehetőségem van a meditálásra. Semmi sem rohan
mellettem vagy velem, semmilyen áradat nem sodor — és mégis élek
és mégis élnek körülöttem az emberek. Belátom és be tudom vallani,
hogy mi túl sokat akartunk, sarkából szerettük volna kiemelni a vilá-
got, melyben élünk, de e feladathoz kevés az erőnk. Ne gondold azért,
hogy ma más vagyok, mint voltam. Nem tagadom meg a tegnapot, és
szívvel-lélekkel vallom: nekünk kell elvégeznünk mindazt, amit az öre-
gek képtelenek megcsinálni. De forradalmat sokféleképpen lehet csi-
nálani... Gondolataim most egy kérdésre összpontosulnak: ha úgy nem
ment, akkor miként? Vannak gyakorlatibb gondjaim is. A megélhetés.
Mind nehezen jövünk ki anyám kevés jövedelméből, nekem csak csur-
ran-csöppen valami, nagy ritkán megjelenő írásaimból, de a csekély
tiszteletdíj még a zsebpénzem fedezésére sem elég. Ha nem tanulok,
nem viselem el a szoba négy falának börtönét. Megszoktam a nagy tár-
saságot, és nem tudok róla lemondani. Persze itt is van néhány kis-
kocsmá, cukrászda, kávéház, és a pénz éppen úgy elúszhat, mint Vara-
disisben. A nyomort pedig nehezen viselem el.«

Töredék Olenda R. 1970 júliusában Valerijan S.-hez intézett le-
veléből:

»... Nézem a tengert, a végtelent, és körülöttem a nagy csend, a
magány. A sima vízfelület tükrében néha megjelenik az arcod, azután
eltűnik, mert egy vijjogó sirály elvonja róla figyelmemet... Sirály-
vijjogás... hm... Ki gondolná, hogy e fülsértő hang vet vissza a való-
ságba? Ki hitte volna, hogy egy zsákmányra éhes madár sikoltása ki-
jőzanítóbban hat, mint szavakkal álcázott, hitszegő leveled? Most lá-
tom, tisztán látom a víz tükrében, hogy te rikoltasz, és az áldozat én va-
gyok. Vagy talán csak voltam? Még nem egészen. Még sok minden ma-
radt bennem azokból az emlékekből, melyek az évek folyamán lerakód-
tak. De azért józanodva látom, hogy én, kinek oly törekeny a teste,
mankója voltam egy ép szál fiatalembernek. És ne is tagadd, van másik
nőd, tudom, érzem, mint ahogy abban sem kételkedem, hogy ez a nő
szebb, külsőleg tökéletesebb. Ismerlek jól, neked ez sem elég; neked
még anyád közelségében is szükséged van valakire, aki ölébe ültet, si-
mogat, ellát — neked olyan szerető kell, aki fáradt anyádon is túltesz
anyai gondoskodásban.

Nézem a vizet... Fölötte most sirályok egész serege kering. Mind-
annyian a te arcodat viselik? Nem. Zúrzavaros a kép. Mindinkább ösz-
szefolyik. A madárfejek mégiscsak madárfejek... Te eltűnsz... Talán
még egyet csuklok a visszafojtott zokogástól. De elmúlik, el kell múlnia.
Az emlék megmaradhat... a jelent pedig szintiszta valóságban látom.«

A barbitosi Esti Újságban 1970. szeptember 2-án megjelent hir-
detmény:

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY

A Varadisi Televízióstúdió Barbitosban felállítandó kirendeltsé-
ge részére PÁLYÁZAT ÚTJÁN felvesz tehetséges fiatalokat gya-
kornoki minőségben tudósítói, szervezési és forgatási munkák
végzésére!

Feltételek: főiskolai végzettség, vagy egyetemi fokú abszolválás a szakmának megfelelő, vagy a szakmához közelálló ágazaton. A gyakornoki idő hat hónapig tart, utána a jelöltek a munkaszervezet által kinevezett bizottság előtt kötelesek vizsgázni. Ezen belül egyhónapos rátermettséget bizonyító próbaidőt irányoz elő az ide vonatkozó szabályzat. A próbaidő letelte után a jelölt megtartható, vagy elbocsátható. A jelöltek száma a fenti feltétel miatt nem korlátozott.

Valerijan S. a varadisi tévé stúdiójának barbitosi kirendeltségéhez intézett leveléből:

»... amennyiben az Esti Újságban megjelent pályázati hirdetés a szokásossá vált gyakorlat szerint csak pusztá formáság, akkor meg szeretném kímélni magamat a pályázattal járó »izgalmaktól«, mert az ilyen játék nem fér össze sem jellememmel, sem tudásom szintjével. Ezért kérem a tisztelt címet, szíveskedjék megfelelő írásbeli felvilágosításban részesíteni, de szükség esetén személyesen is hajlandó vagyok megjelenni...«

A tévéstúdió barbitosi kirendeltségének válaszából:

»... Szokásunktól eltérően ezúton értesítjük, hogy pályázatunkat szabályaink és a fennálló törvények értelmében írtuk ki, senki számára sem biztosítottunk törvénytelen előnyt. Egyébként, amennyiben igényt tart valamelyik gyakornoki munkahely megpályázására, ajánlatosnak tartanánk, hogy kérvényét személyesen nyújtsa át, ezáltal alkalom nyílna a kölcsönös megismerkedésre.

Ügyvezető igazgató
(Olvashatatlan aláírás)

Az Egyetemi Közlöny szerkesztőjének levele Valerijan S.-hez:

»Kétszeri leváltás és átszervezés után is az egyetemi ifjúság harcos szócsöve maradt a mi lapunk. Magad is láthatod, hogy nem törtünk le, és ma is a forradalmi ifjúság élenjáró csapatának eszméit és hangját képviseljük. A színvonal ingadozó, de egészében mégis magas szintű, műszaki és stiláris szempontból felvehetjük bármelyik ismert folyóirattal a versenyt. Nem látjuk be tehát, miért kell elhanyagolnod közreműködésedet. Tudjuk, pénzre is szükséged van, de ez nem akadály, mert módunkban áll a tiszteletdíjakat rendszeresen folyósítani. Maradj tehát a miénk, várjuk írásaidat, melyekkel megbecsülést és hírnevet szereztél magadnak az egyetemi ifjúság mozgalmi köreiből, sőt, azon túl is...«

Valerijan S. az Egyetemi Közlöny szerkesztőségéhez írt leveléből:

»... Nem tagadom meg az együttműködést, de ez mind nehezebben valósítható meg, mert mint gyakornok elhelyezkedtem a tévé újonnan megszervezett helyi kirendeltségében, és állandóan el vagyok foglalva. Naphosszat lótok-futok, megyek oda, ahova küldenek. Jelentéktelen emberek parancsait kell teljesítenem, hogy túljussak a próbahónapon, és ha ez sikerül, fél év után gyakornoki vizsgát tehetek...

Hogy mindezt milyen nehéz lélekkel csinálom, talán mondanom sem kell... Tehát egyelőre ne számíts rám — ellenben megint felújíthatnók a tanult ifjak sorsáról, az elhelyezkedés és beilleszkedés kérdésével foglalkozó közvéleménykutatást...»

Olenda R. Valerijan S.-hez írt leveléből:

»... Mégis elmúlt a varázslat. Mert a fővárosba felutazó barátaid elbeszéléséből, valamint a szerkesztőséghez írt leveledből hívebb képet alkothatsz rólad, mint azokban az órákban, amikor veled voltam, amikor személyi varázsod közvetlen, számomra most már valósággal hipnotikusnak tetsző befolyása alatt álltam. Tehát szép, hosszú, lázadó fűrtjeidet megkurtítottad. Valószínűleg komolyabb és elfogadhatóbb egyéniséggé váltál főnökeid és alanyaidd szemében. Nem hiszem, hogy az új hajviselet csúffá tett, sőt... de hát te a hajaddal is tiltakoztál, és százszor megfogadtad, hogy le nem vágod, míg meg nem változik ez a világ, ha csak meg nem kopaszodsz közben (ezt is hozzáfűzted néha), és megtanultál nyakkendőket kötni, ami elveidhez mérve valóságos forradalmi tett! A beilleszkedés művészetéhez is hősi tettekre van szükség! Egyébként a Közlöny szerkesztősége szívesen felújítaná a fiatal értelmiségiek és a »szakemberek« (ostobaság) sorsával kapcsolatos közvélemény-kutatását, ha például te vállalnád annak megszervezését. Amíg az irodákat a tolóablakokon, a gyárüzemeket pedig csak kerítéssel kerestül ismerted, ebben nehezen segíthetél, de most — rajta!«

Valerijan S. 1971 júniusában édesanyjához írott leveléből:

»... Csak két-három napja vagyok a szerkesztőség kiküldetésében, de az ezer kilométernyi távolságban elterülő, történelmi események vadregényes színhelyéről máris új színekben, más formákat mutató prizmán keresztül nézek mindenre, ami mögöttem maradt. Varadisi hangyabolyát az ámokfutók fellegvárának, Barbitosunkat pedig a medítáló alvajárók városkájának látom. Ide kell jönni, ezt kell látni, a történelem levegőjéből itt kell mélyet a tüdőbe szívni, hogy megbecsülje mindazt, amit elődeink nagy — most látom csak, mily nagy — áldozatok árán teremtettek. Ide kell jönni, innen kell újra elindulni, hogy méltó folytatói lehessünk a nagy műnek, hogy felválthassuk az elfáradtakat, a megrokkantakat... Ezt fogom bemutatni szóban és képen, és azt hiszem, hogy a zsebemben lapuló diploma mellett ez a munkám lesz további előmenetelemnek a záloga. Nem nagy reményekkel indultam útnak, de most már tudom, érdemes volt vállalni. Külön levélben köszöntem meg főnökömnek a bizalmat, de attól félek, túl jót és túl nagyot fogok alkotni... és nem vagyok benne biztos, hogy ez éppen illő és helyénvaló-e. Mert azért ne gondold, hogy ez a kis siker elvakít. Megtanultam már a rendet, és ismerem a dörgést. Ha viszont valamilyen különdíjat sikerül szereznem — és ezt én, számomra közepesnek számító törekvéssel is elérem —, befizetem az új típusú kisautóra a hozzájárulást és az állandósított munkahelyemmel járó fizetésből talán nem lesz túlságosan megerőltető a részlet törlesztése...»

Erre sok a virág... Most nyílnak a legszebbek, és a zöldellő völgyekben szétárad kellemes illatuk. De némelyiknek formája az egykor aszfaltra rajzolt virágok körvonalára emlékeztet. Régi, szép idők... így

sóhajtanék, ha kispolgár lennék. De nem sóhajtozom, és nem fog el a nosztalgia. Ehhez még fiatal vagyok. Előrenézek, és bizakodom. Így neked is örömet okozok, mert az örökös konfliktusok helyett a siker felé vezető utat járom. És mondom, itt, ezen a történelmi helyen, ahol szárnyakat ad az ihlet...«

Az Egyetemi Közlöny szerkesztőjének Valerijan S.-hez írott levélből:

»Sohasem tagadtuk tehetségedet. Már első írásaidban, első fellépésedben megmutatkoztak oroszlánkörmeid. Annál fájóbb, hogy az egzisztenciáért folytatott viszonylag rövid küzdelem ennyire megnyírta körmeid életét. Mert a tévén látott műved magában hordja a tehetség és a megalkuvás minden jegyét. A legszomorúbb szintézis. Mert a tehetség erejével lehet csak igazán meggyőző erejű, művészi alkotást adni. De csak abban az esetben, ha megalkuvás helyett forradalmisággal párosul. Milyen utakon folytatod? Merre és mihez vezetnek útjaid? Mondjad el ezt nekünk, mi hajlandók vagyunk közölni, még akkor is, ha szellemével esetleg nem egyezünk. Mert mi még ma sem az általad annyira elítélt stadiondemokrácia hívei vagyunk. Van bátorságunk a velünk szembenálló vélemények közlésére is!«

Újabb levél Valerijan S.-hez:

»... elfoglaltságodat nem tekintjük megfelelő érvek. Még mindig számítunk rád...«

A következő levélből:

»... úgy látszik, valóban elveszítettünk...«

Az utolsó levélből: »... elveszítettünk!«

(1971. szeptember)

KOLIGER KÁROLY

AZ EREDETRŐL

*nem győzhetünk
lezárulnak álmaink
követelik a pont terjedelmében
rejlő egyensúlyt*

*magunk helyett
álom és feledés*

*mert a pont is csak kitalált esemény
kilométerek láncok mosolyok magzat és
viszonylagos halmaz
a képzelet fehér játékában
ideig csökkenő távolság
olvasztott ok és okozati
láncszemek viasz-
figurák*

de a kéz

*érett mozdulattal legyint
az értelme indigón
fekete a fekete*

HEGYEN-VÖLGYÖN ÁT

*csúcsról kicsik
a kavicsok*

*visszafordulunk-e
ösvényeinken
elhagyott völgyben
zúgnak a kövek
az igazság
csendesesen őről*

*visszafordulunk-e
szirt keblén
szikra pattan
az ikrás köd
eloszlik délre
még egy
egy lépés a cél
a várban leszünk*

*visszafordulunk-e
lenn a mélyben
források csobognak
végtelen tengerbe
indulnak csúcsaink
árnyait a néma
kavicsok őrzik*

*visszafordulunk-e
csúcsról kicsik
a kavicsok*

KIRÁNDULÁSON

*páfrányok közt beszéléd
virágport eszünk*

*harangozik a nap
s elönt bennünket
a virágpor-eső*

*hahó erdő
áldott avarodban örök
pihenők ketrecében
hova rejtőzzünk
percekre*

a zár békésen kattán

*virágpor-esőben hahó
csepekké lettünk*

ALMÁSI TIBOR

CSILLAGFUTÁR

Várostól
tengertől
Himalájától mérhetetlen távol
száguld az értelem futára
viszi a segélykérő üzenetet
okosabb csillagtestvérek
ne hagyjatok magunkra minket
mert nálunk a jó szándék
a tébollyal
élethalálharcát vívja

Üzenjetek
hogy tudhassuk
nálatok az evolúció
már óriássá érlelte a szellemet
és a H bombát
kőkorszakok mélyére temette

CSILLAGSZÜRET

Millióéves útról érkeztem
bebarangoltam hetedhét galaktikát
és most döbbszemem rá
hogyan hiába voltam távol
mert ebben a pillanatban
a cél
a lényeg
a világegyetem
és minden érték
itt rejtőzik
életemet gúzsba kötő
könyörgő szemedben . . .

KÉZFOGÁSOK

DRAGUTIN TADIJANOVIĆ

GALAMBSZÁRNYAK

(Golubinja krila)

Két fekete lovat látok, fényes, tapadó a szőrük.
Két fekete lovat látok. A koporsómat húzzák.
Koporsómon nincs virág: fehérre gyalulták,
S a deszkái fenyőfadeszkák. Ez hát a fekhelyem!
Senki nem kíséri, anyám szeme sincs kisírva,
Két húgom zokogása, öcsém könnyhullatása sem követ.
Fekete felhők sírnak utánam, s a rettentő szél sóhajt mögöttem.
Sehol egy leánykéz, hogy rózsacsokrot,
Piros rózsacsokrot hozzon sírom friss hantjaira.
Két szememből kiapadt a könny: az állkapcsok összeszorítva.
Szép ez az én házam, meg egyszerű: nincs rajta se lyuk,
Se ablak. Nincs benne lámpás: mélységes homály van ott,
Sötétség, végtelen sötétség. A sötétben szelíden alszom, édesem!
Álmaimat virágok és mosolyok szegélyezik
(Milyen kedves volt hajának illata, s hogy mosolygott az ajka.)
Valahány zöld fa, megdobban alattuk a szívem!
Ni, már látom a sarjadó fűvet sírhantomon:
Tömött és harmatos, és fénye van. Fénylik a napban,
Akár a gyémánt. Minden áldott reggel, napkeltekor,
Mellettem fiatal pásztorlány halad el,
Hajában kékszinű virággal. És énekel.
Arra a legényre gondol, aki az erdő sötétje mélyén
Előző este csókolgatta a száját s meleg kis kebleit.
Sírhantom magasában galambszárnyak suhognak.

Rastušje, 1928.

OTTFELEJTETT LÁMPÁS A SZÉLZEN

(Zaboravljená svjetiljka na vjetru)

I.

Nem tudom, mért ver úgy a szívem.
Dobogtatja a sejtelem: valami történni fog?
Talán csak nem a halál ez?
Sebet látok, piros sebet a mellemen. A halál virága?
Egy fekete szempárt látok: sír és gyászol miattam.
Ugyan már . . . ne sírj miattam, drága szempár.
Sírtam én elégszer, könnyörtelenül. Valaha. S ma is.

II.

Ma szeptember ötödike. Csütörtök délután.
S szombat volt azon az éjszakán, mikor ismét csókolhattad
Azt, aki elment.
Soha többé, soha többé.
Ő most messze van, messze, ismeretlen hegyeken túl.
S az én szívem egymaga ebben a gyászban.
Magam vagyok. Csak én, meg ez a darabka szív.
Mellettem senki sincs; csak az élettelen tárgyak.
Úgy érzem: gyászolnak ők is.
Az ő szívük is ver kétségbeesetten . . . Suhog a csönd.

III.

Ma harangszót hallottam, egész váratlanul.
Biztosan meghalt valaki. Kis szobámban én csak írok.
Láthatatlan harang, drága harang, kondítász-e
érettem is?
Tudom, senki sem írna rólad;
és zokogásodat sem hallgatná senki úgy,
ahogy én hallgattam azt
gyászomban. Haldoklik az idő.

IV.

Mivé lett hívogató karom? Mivé a tekintetem?
Holtan pihennek ebben a csöndben.
Ne keltsétek őket, ne keltsétek őket.
Legjobb lehunyni a szemünk, és álmodni, álmodni csak:
— Az én álmaimban egy rejtett, régi pad,
tömött fürtű, sötét gesztenyelomb alatt,
magányos és meleg, mély nagy éjszakában.
S rólad álmodom, kit kívánok szüntelen:
fejed vállamon pihen,
hajadban az éjszaka illata.
Két kezem simogatja a tested,
illatos virágot, a mély sötétben.

V.

De hát mért múlik el minden? Mért múlik el?
Csak a sóvárgás marad, az ismeretlenért;
Mindazért, ami messze van tőlünk.
Messze. Kéken derengő szigeten.
Vagy árnyas erdő mélyén.
Völgyek szelíd zöldjében. Szőlőskertben.
Fehér, leomló függönyökkel bélelt ezüst szobában.
Abban a régi szívben, amely csak pernye már.

VI.

Lelkem így mereng ...
Hirtelen fölneszelek: ott messze egy kaszás beért füvet kaszál.
Ó, új fű sarjad majd. Zöldellő, zöldellő,
de ez soha többé.
A s o h a mit jelent?
Tudja-e ezt a szív?
Szerelmi éjt élni át, puha vánkosokon,
titkos gyönyörök közt, szerelemtől ittasultan.
És a szeretett asszony szívéen halni meg.
Ez a s o h a.
De hát mért múlik el minden? Mért múlik el?

VII.

Szememben bánat, könny borong.
Kiontsam őket? ...
Ó, elmenni ismeretlen vidékre, zöldellő dombon aludni el,
boldogan, egymagam.
S álmodni a csillagokról, melyeket ő hord ott bágyadtan
omló hajában.
Az ő szívéről álmodni csak,
míg hamvad, mint otffelejtett lámpás a szélben,
meleg, sárgaszín ősön ... Szép derűs ősön.

Rastušje, 1929.

ASSZONYOK A DIÓFA ALATT

(Žene pod orahom)

Alkonyatkor a ház előtt lombok illatoznak
S telt sajtárákból meleg tej gőze száll.

A széles koronájú diófa alatt
Kendőt hímeznek fiatal asszonyok.

*Elhaladok mellettük, zavartan, kelletlenül,
És köszönök.
Hajuk moccanása búzakalász lengedezése.
Hímzésüket ölükbé engedik.*

*S édes gondtalansággal rám mosolyognak:
Az is, akinek a szeme fekete és bársonyos,
És az is, akinek olyan zöld a szeme,
Mint eső után a tavaszi fű.*

*Távolodom tőlük, bédultan,
S már kínzó sóvárgás epeszt.*

*Hasztalan kinnal idézem gondolatban:
Diófa alatt fiatal asszonyok.*

Bileće, 1929.

BALLADA A LEÖLT JUHOKRÓL

(Balada o zaklanim ovcama)

*Egy sápadt arcú kis pásztorlány, a dombháton, a pirkadatban,
Tizenkét puha-gyapjas juhot terel
Az alvó városba, a kövér mészárosnak, eladásra.
A nyáj élén görbe szarvú kos.*

*Itt vannak, ni! félelemtelen, jámboran
Vonulnak be egymás után
A városi vágóhid udvarába:
Ott, egy sarokban, csomóba verődnek.*

*A mészároslegények szóltanul
Elvonszolják őket, mint az ordasok.
Egyik sem tér vissza soha többé.
Ünnepnap van: torhoz kell a leölt jószág.*

*Durva rándítással döntik le mindegyiket:
Ágyékukba nyomják térdüket, s ők vergődéstelen
Várják a véres kés döfését.
Tizenkét juh függ a vaskampókon.*

*Üveges szemek; véráztatta gyapjú, törött lábak.
A dombhát mögött felbukkan a nap... Visszatérőben
Mintha távoli tompa bégetést hallana a kis pásztorlány.
A legelő harmatos füve szikrázik a napsütésben.*

Kolašin, 1930.

ARANYDIÓNYI HAJNALCSILLAG

(*Jutarnja zvijezda pozlačen orah*)

Égboltra odatűzött hajnali csillag:
Karácsonyfáról csüngő aranydió.

Fölnyitotta álmos szemét a hajnal:
Elkényeztetett kicsi lány, aki most durcás,
Amiért ily korán fellármázták,
Őt, az álmoskát.

A patak hosszán illatoznak a virágzó almafák;
A kolomp mind hangosabb a tehének nyakában.

A közeli alacsony cserjésből
Egész apám füléig ver
Egy madárnak a csattogása . . .
Rá sem hederít.

Apám csak szánt, az eke mögül kiabál a lovakra,
Így aztán azt sem vette észre,
Hogy a két ló árnyéka az egész szántásra rávetődik,
A barázdákból meg száll föl az égre a pára,
Mint ritka mivű fültőlőkéből a tömjén.

Rastušje, 1931.

Fehér Ferenc fordításai

AVATÓ

TÓTH ISTVÁN

CÍM NÉLKÜLI VERS

*Időtlen lángok
némasága
üvegszemekben
a fájdalom?
Porladó oszlopokon
a kigondolt dalok,
s szavak zengése mögött,
a lábad alatt,
a kezekben
az erdő csendje.
A szitává lőtt
csörgedező fényben,
az apróhirdetés után,
a forgácsá vedlett*

*lobogókat,
fehéreket,
feketeket
dobjuk a sarki kocsmába.
Elfelejttem
a padló lehetét
s a vérplakátos éj
madárdalát.
Nem!
A madár nem dalolt,
s azóta agyam ősz.
A gipszember arcán
összetört simaság
a gondolatok rebbenése...*

BAKOS FERENC

CSILLAGTALÁNY

*Csillagtalány a költő sorsa,
van égi fény, mely lopva jön,
soká lobog, bár gyér világú,
s nem jelzi útját tűzőzön.*

*Van égi láng — csodák kísérik,
csóvája izzik, ég, kereng,
ahogy beszáguld, már kilobban
és átszeli a végtelent.*

*Van égi szem, szerény, varázsos,
mint éji mécs: hívó, szelíd;*

*van égi jel, baljós, uszályos,
ez kápráztat, az melegít.*

*Van égi út, kétes mocsárpír,
felbukkan s elhomályosul,
s van égi pont — egyszer sugárzik,
mikor örökre mélybe hull.*

*Csillagtalány a költő sorsa,
sok csillogás az éj, a tér
ködbe vész s az elveszett fény
vakító lánggal visszatér.*

ÖRÖKSÉG

KÁNTOR LAJOS

REALIZMUS VAGY AVANTGARDE?

Tetthelyből kegyhely lett Farkaslaka is, a falu híres szülöttjét mindig megtalálni már itt — igaz, nem a meglehetősen rozoga szülői házban, hanem kint a faluszélen, a templomkerti két cserefa tömött árnya alatt. Az országúttól mindössze száz méterre magaslik Tamási Áron fejfája (Szervátiusz Jenő most faragja a síremléket), autóval is be lehet hajtani a kerítésig, de ha messzebb kellene kerülni, ugyanúgy igazolódna a közeli Galambfalváról elszármazott Kányádi Sándor verse:

*Ősszel aztán a két vén fa
bronzba önti lenn a hantot;
jönnek majd és megcsodálják,
mint egy ledöndült harangot.*

Ősz van, bár a cserefák nem hullatják még lombjukat, a kocsi-
ban viszont velünk e sorok elkövetője; ő a hiteselevéllel rendelkező
idegenvezető — ha szabad idegennek neveznem XX. századi irodal-
munk egyik legjobb ismerőjét és ezúttal is vele tartó feleségét —, én
csak olyan csendestárs vagyok, félig vendéglátó, félig vendég a Székely-
ségben (egy-két vérmesebb idevaló költő-süvölvény bizonyára hivat-
lan vendégnek mondana leginkább). Pedig nekem is elszorul a szívem,
valahányszor a Tolvajos tetőre érek, vagy amikor átsuhanunk a Tus-
nád környéki fenyveseken, s én sem utasítom vissza az udvarhelyi
fenyővizet, a hamisítatlan »decalét«, szívesen megeszem a szovátai
rántott pisztrángot. A »honosításhoz« azonban, úgy látszik, ennyi nem
elég, meghúzódom hát egyelőre a hátsó ülésen. Az alkalom egyébként
kitűnő, hogy folytassuk az Újvidéken megszakadt gondolatmenetet, s
mint ahogy annak idején Veres Péter a ferenchegy-i kertben, egy kis
gyakorlati bemutatót tartunk »gyökér«-ügyekben. Bori Imre ugyanis
a vendég, a félelmetes mítoszromboló; persze, őt nem fenyegeti a ve-
szély, hogy úgy jár, mint egy neves nagyvárosi költő, aki a Székely-
földön átutaztában nagy lelkesedéssel mesélte útítársainak egyik emlé-
kezetes indiai élményét: az asszonyok térdig a folyóvízben állva, addig

paskolták a szennyes ruhát, amíg az fehér nem lett... Az avantgarde költészet elszánt újvidéki apostola azonban nemcsak aszfaltélményeket meg külszrzági kuriózumok emlékét őrzi, s mi különben sem átutazóban vagyunk: éppen ide, Farkaslakára meg Korondra, Udvarhelyre és Sepsiszentgyörgyre készültünk.

Ha Tamási Áron élő valójában itt lehetne köztünk, maga mondaná el, amit a bírálatokban nehezményezett; szerencsére, a *Vadrózsá* ága, amolyan végrendeletként — az olvasóknak nem várt, kedves aján-dékként (a betegágyán tollba mondott, befejezetlen szöveg ugyanis posztumusz könyv lett) — összefoglalja szerzőnk véleményét az iro-dalmi világról. »Eme fölfogás alapján majdnem általánossá terjedt rólam az a vélekedés, hogy bennem az alkotói stílus, kissé a külső körülmények folytán is, hol a realizmus, hol pedig a misztikum között jön és megy, illetőleg megy és jön.« Nos, ő egészen másképp látta »a pusztá valóság és a költői szárnyalás« állandó harcát saját műveiben: »Ha a költői megfogalmazás mellőzésével a szigorú valóságot próbáltam ábrázolni, akkor az elégedetlenség mardosott. Ha pedig a valóság fölött a költői megfogalmazásnak adtam a főszerepet, attól kellett tartanom, hogy a kor sürgető kérdéseire nem adok megnyugtató választ. [...]... ahogy a test és lélek egységét igyekeztem és igyekszem szolgál-ni, úgy a valóság és misztikum irodalmi formájának együttes és harmonikus megjelenítésére vágyom. Mindennapi szóval ezt úgy tud-nám kifejezni, hogy az én irodalmi törekvésemben a misztikum az em-beri létezésre kiterjedő valóságot jelenti, amely a társadalmi realitás hullámzásait is magához akarja vonzani. Mindig arra vágytam, hogy egy ilyen művet próbáljak megteremteni...« Ma már aligha vehető komolyan az a kritikus vagy irodalomtörténész, aki kétségbe vonná, hogy Tamásinak nemegyszer sikerült ilyen művet megteremteni. De a vita közöttünk, autóban ülők között nem is ebben fogalmazható meg; nem a »realistát« és a »misztikust« kívánjuk szembeállítani, hanem a »népi« és az »avantgarde« összeegyeztethetőségén rágódunk. Hogy ez azonos a másik ellentéppárral? Mert a realista behelyettesíthető a né-pivel, a misztikus pedig az avantgarde-dal, hiszen az avantgarde a maga valóságfelettségében amolyan neomisztikának tekinthető? Ez az a le-egyszerűsítés, amellyel egyszerre lehet kompromittálni mind a négy ka-tegóriát, ehhez a rosszindulatú szimplifikáláshoz folyamodnak, külön-külön, a realizmus, illetve az avantgarde, a népi és a modern ellenségei. Hovatovább jórészt egyetértéssé szelídülő vitánkban, mely tulajdon-képpen nem az autóban, hanem mindenkinek a műhelyében zajlik, jobb példát nemigen választhatnánk Tamási Áronnál: ő teremtette meg életművével a legpartikulárisabban a népit, s bizonyára ő az, aki nálunk, Erdélyben a legmesszebbre jutott az avantgarde eredményei-nek értékesítésében, alkotó, egyéni továbbvitelében. Igaz, hogy Tamási nem hivatkozik unos-untalan az avantgardizmusra, az ő szóhasznála-tától idegen a modern esztétikai tolvajnyelv, a kortársak és utódok azonban nem véletlenül emlegetik oly sűrűn vele kapcsolatban a szür-realizmust. Illyés Gyula így emlékezik vissza egy pesti kávéházi talál-kozásra: »a realista Móricz és a költőiségében már-már szürrealista Tamási Áron mélyen értették egymást; kölcsönös hallgatásuk ellenére is«. Márpedig a *Puszták népének* írója hiteles tanúnak fogadható el

a paraszti élet realitásának és »valóságfelettijének« megítélésében, s világirodalmi otthonosságának ismeretében nincs miért kételkednünk ebben a megállapításában sem: »Tamási Áron messze megelőzve itthon a korát, úgy tudta ábrázolni a parasztságot, azon a fokon, amit a világ eddig — Garcia Lorca részéről fogadott el.«

Nem keresek mindenáron párhuzamokat, de mi sem természetesebb, amikor a paraszti valóság s a korszerű világszintű művészi valóság szembesítéséről van szó, mint hogy átránduljunk a Kárpátokon — amit az egyszerű székely emberek, köztük Áron testvére, Gáspár, oly gyakran megtettek, szénégetést vagy másfajta munkákat vállalva odaát (így került a kolozsvári Nagy István is Galacra asztalosnak, innen hozta egyik legszebb regényének valóságanyagát, az *Oltyának unokáit!*). Hazai és külföldi művészettörténészek szintén mindegyre Bráncusiba, Olténia és Párizs halhatatlan szobrászába ütköznek, ha a modern művészi formanyelvről esik szó. Népi vagy modern misztika? Realizmus vagy avantgarde? Kányádít hívom segítségül, az ő új legendájához Bráncusi *Végtelen oszlop*áról nincs mit hozzátennem:

*Aztán a temetőt, a fejfák erdejét látta,
hol épp a minapiban járt, s ahol
hiába kereste a régi játszótársakat, akiket
a faluban nem talált; ki tudja hol s milyen
földbe temette őket a háború? . . .
Egy olyan fejfa, mely Párizsig, az óceánig
ellátszik, egymásra rakott koporsók végtelen oszlopa,
talán az lehetne méltó emlék . . .*

S bár a modern művészet remekeiként csodálják szerte a világon, ugyanígy népének, üldözött és sokszor valóban misztikába menekülő sorstársainak állított emléket táblaképein a Vityebszkből Párizsba elszármazott oroszsidő Chagall, imádkozó rabbik, zöld hegedűsök, piros kakasok, libegő házalók és szerelmespárok páratlan festője. És vajon nem ugyanerre a kulcsra nyílik Bartók művészete, nem ugyanilyen népi kötöttség s világra tárulkozás teszi változatlanul időszerűvé — itt és Európa-szerte — a Bartók-modellt? Több szempontból is jelképesnek tekinthetjük, hogy a Bartóktól magyarított román *Vadászkolinda* szövegére írt *Cantata profana* az első olyan mű, »melyben a bartóki feszültség végre meglelte a bartóki formát«. (Az örökké gyanakvók megnyugtatásául: az idézet nem egy mai művészetpolitikai vezércikkből, hanem a korabeli *Nyugat*-kritikából való!) A *Vadászkolindában* Bartók tiszta forrásra talált, amely maradéktalanul megfelelt mondanivalójának. »Mert a *Cantata* nem prédikáció és nem vezércikk — írja róla a költő-esztéta, Rónay György. — Élmény, létélmény kifejezése. Művészileg — a zene mellett jelképben, mesében, ha tetszik, mítoszban. Olyasmiben tehát, amit nem lehet szétszabdalni, csipeszekkel széjjelszedni. Magáért beszél, úgy, amint van, a maga egészében, és a maga sokértelműségében.« A szarvassá változott kilenc szép szál fiú balladája népeket, korokat — és művészi törekvéseket: ha tetszik, »gyökeres« népit és világhódító avantgarde-ot köt össze.

*A mi karcsú testünk
Gúnyában nem járhat,*

*Csak járhat az lombok közt;
Karcsú lábunk nem lép
Tűzhely hamujában,
Csak puha avarban;
A mi szájunk többé
Nem iszik pohárból,
Csak hűvös forrásból.*

Ez a kristálytisztá, nyelvileg is példaadóan tömör bartóki szöveg s a bartókivá vált dilemma azonban nemcsak modell voltában él tovább — egy negyedszázad távolából a mérhetetlen fájdalom modern eposza, Juhász Ferenc *Szarvaséneke* visszhangzik rá:

*anyám, édesanyám, nem mehetek vissza,
száz sebem kiforr szín-arannyal,
naponta lerogyok, száz golyó szügyemben,
naponta fölkel, százszor teljesebben,
naponta meghalok három-milliárdszor,
naponta születek három-milliárdszor,
szarvam minden hegye kettős-talpú vas-villanyoszlop,
szarvan minden ága magasfeszültségű áramvezeték,
szemem nagy kereskedelmi hajók kikötője, ereim fekete kábelek,
fogaim vas-hidak, szívemben tajtékszának a szörnnyel-hemzsegő*
[tengerek.
*minden csigolyám nyüzgő nagy-város, füstölgő kő-bárka a lépem,
heregolyóim a nap-hold, a tejút gerincvelőm,
az úr minden pontja testem egy-egy része,
galaktika-fürtök agyam egy sejtése.*

Íme az újjászületett, az erdőből a nagyvárosba átkerült mítosz, amely nem vesztett tisztaságából, mitikus erejéből — gondolatköre, hatósugara mégis világméretűvé, kozmikusá tágult: a szarvassá változott fiú »az idő hegyerincén«, »a mindenség torony-csücskén«, a modern kor titkainak kapujában áll...

No de hagyjuk a misztikát, a népit s a népien avantgarde-ot, ne gyűjtsünk túl sok viharfelhőt a fejünk fölé — térjünk vissza Tamási Áronhoz. Térjünk vissza e képzeletbeli párizsi útról, amely Brâncusi műtermébe, Chagall-képek tulajdonosaihoz, egy kis szerencsével pedig a tengerentúlra, a New York-i Modern Művészet Múzeumába vezetett volna, térjünk vissza a hangversenyteremből, verskötetek lapjairól — ahogy Tamási Áron visszatért Farkaslakához: »Hol a magam erejéből, hol pedig könyvek segítségével rájöttem, hogy a tanultságot és világlátást nem azért szerzi meg magának az ember, hogy gondolkodás nélkül legyilkolja, vagy bár szigorú ítéletet is mondjon a furcsa népszokások, hiedelmek, babonák és legendák felett. Hanem inkább, hogy bé tudjon látni azoknak mélyére, és képes legyen kihámozni azt a valóságot, amely minden babona és minden hiedelem megett rejtezik.« Mi is ezt a valóságot keressük néhány órás farkaslaki pihenőnkön. Ennyi idő alatt, persze, futó benyomásoknál többet nemigen lehet gyűjteni, mégis próbáljuk meg azért — Tamási földjén nem ritkák a cso-

dák. Mert a csodák nem fényűző palotákban, luxusvillákban születnek, hanem ahol szükség van rájuk, ahol a képzelet kénytelen megszerezni azt a többletet, amit a golgos kéz, a csavaros ész sem képes; olyan öreg faházak termik a csodákat, mint a Tamásiaké, melyet ugyan az idelátogató költő barát a svájci Ramuzéval rokonított, a magasan körbefutó folyosót őrizve meg emlékezetében, de amely puritán egyszerűségével, kevésbé eufémikusan: szegénységével s ma már rokkantságával hívja fel a figyelmet az irodalmi tudat Tamási-portréjának demitizálására. A mítosz megértése ugyanis nem zárja ki a demitizálást, kedves múlt- és jövődöbéli vitafeleim...

Tamási Áron szülőháza, ma az asszony nélkül maradt Tamási Gáspár otthona (ottjártunk óta Tamási-múzeum, vagy inkább, szerényebben, emlékszoba is) zárt ajtókkal fogad, de Kányádi Sándor ismeri erre a járást, a folyosó tartógerendáján megtalálja a kulcsot, s mi magánlaksértést követünk el. Tolvajnak nem sok keresnivalója lenne itt, de tulajdonképpen mi sem látunk többet, mint amennyit kívülről az üvegesajtó mutatott: egy fekvőhely, valami komódféle, rajta elemista iskoláskönyvek, talán az egyik unoka jár ide tanulni. A gazda, Gáspár bácsi, pálinkafőzni van, mondják a szomszédok, s keresgélésünkben Anna néni, Tamási Áron testvérhúga igazít pontosan útba; együtt megyünk tovább, a pálinkafőző hely felé, s útközben előkerül az *Igaz Szó* friss száma, benne egy hosszú részlet a *Vadon nőtt gyöngyvirágból*, Tamási Gáspár emlékezéséből. Anna néni kap rajta, forgatja a kezében, s látszik, hogy valami nagyon izgatja; kerülgeti, kerülgeti, végül csak kimondja: aztán kié lesz ez a könyv (mármint az *Igaz Szó*), ugye az övé, biztosan az övé-e, szóval nem a Gáspáré — Gáspár úgyis kap másikat... Nehezen hiszi el, hogy ő lett a törvényes tulajdonos, az első találkozás jogán, s amikor Gáspár bácsi nézegeti majd, kölcsönben, még visszatér a témára, megismételve ígéretünket. Eltűzom ennek az apró epizódnak a jelentőségét? Vajon, most már közgazdasági műszóval, a használati értékről vagy a csereértékről, az áruról van szó? Szeretettel, mégis — a környezet, az emberek pontos ismeretében — szelíd gúnnyal emlékezik az író egyik otthoni látogatására: »Esti harangszóra a testvérek és a szomszédok mind ott voltak, hogy lássák azt a madárlátta embert, akiről azt beszélük, hogy írogat, s hogy abból meg is él.« Öccse, Tamási Gáspár őszinte szavai igazolják ezt a beállítást: »Egy alkalommal, amikor itthon volt, mondtam én neki, hogy bátyám, miért nem választott maga ennél egy más pályát, ahol rendes havi fizetést s utána öregsége idejére nyugdíjat kapna. Erre így szólt ő: Hát te mit gondolsz, mi kellett volna hogy legyek? Erre én sorolni kezdtem egymás után az állásokat, mondom, hogy hát orvos, ügyvéd, állomásfőnök, törvénybíró vagy a bankban pénztáros vagy pedig mérnök, ha nem, akkor valamelyik gyárban igazgató vagy tanár.« És most, az Anna néni kezében itt egy újabb könyv, a Gáspáré, amely egyszerre hoz hírnevet és pénzt.

Gáspár bácsiból nemigen nézné ki az idegen egy nagysikerű könyv íróját. Igaz, nem a növésbeli magasság teszi a nagyságot — állítólag Móricz Zsigmond Asztalos Istvánnal méretkezett össze, első találkozásukkor, s elégedetten állapította meg, hogy mégis ő, Móricz a legkisebb magyar író —, de a sorozáskor mért 157 centit nem szá-

mítva (ma biztosan kevesebbet mutatna a mérce), Tamási Gáspár egyébként sem látszik kimagasodni a falujabeliek közül. Öltözete és beszéde épp olyan, mint földműves társaié, s csaknem két év múltán, nemigen tudok visszaemlékezni ritka szavaira, legfeljebb az instálásra, a pálinka ízére. Ahogy személyes élményeimet különböző forrásokból igyekszem ellenőrizni, látom, az enyémnél érzékenyebb fül sem fogta azonnal egy ilyen beszélgetés lényegét. »Olyan volt a társalgás nekem, mint egy lassított film — mondotta hangszalagra Illyés Gyula három évtizeddel korábbi farkaslaki benyomásait. — Hallgattak, szót ejtettek, s én csak percek múlva ébredtem rá, hogy itten valami összeszikkrazott. Nem olyan volt ez, hogy sztenografálni lehetne; hogy odamész egy magnóval föl a Farkaslakára, és lehozol még egy Ábelt a rengetegből. Nem. Egy művészi lángelmének a magnója kellett, hogy mindent ábrázolni tudta és elénk bírta vetíteni.«

A *Vadon nőtt gyöngyvirágban* sem egy Ábel áll előttünk, hanem az egyszerű székely parasztember, aki véletlenül Tamási Áron testvére, de ez a tény nemigen befolyásolja könyvét (néhány életrajzi vonatkozástól, egy-két érdekesebb találkozástól eltekintve). Tamási Áron és Tamási Gáspár Farkaslakát idéző emlékezései között nem a mesterségbeli csiszoltságban, a stílusfinomságokban van a lényeges különbség, hanem a látásmódban, ahogy a falusi életet, egyáltalán az életet nézik, amiben az értékeit megtalálják. A kisebbik Tamási-testvér a falusi hétköznapok dolgos egyhangúságát s a jóval ritkább ünnepek nagy ivásokkal emlékezetessé tett alkalmait sorolja elő a krónikás közvetlenségével, cifrázás nélkül; az eredmény: értékes irodalmi dokumentum, hasznos forrás szociológiai kutatók számára is. Tamási Áron »cifrázása« mégis hasonlíthatatlanul több, túlnő a pillanaton, mert nemcsak reprodukál, hanem saját világot teremt. Nem a valóságtól elfordulva, de nem is szolgálai módon vállalva a dolgokat: fejedelmeként, aki a vágyaknak bár a maga külön birodalmában érvényt szerez. Ha nem is adys göggel, vallotta és vállalta valóságosnak és valóságfelettinek (»szürrealistának«) ezt e kettősségét: »... ahogy eszköz a kezemben a toll, úgy kellett nekem is a valóság kezében eszközzé válnom. Most azonban — írta 1934-ben —, végül és befejezésül, virágporból szeretnék festéket csinálni, hadd legyen ezen a keleti falon néhány kicsike kép, amelynek színei kitáncolnak a sötétből, és elindulnak életet teremteni, mint a mesében a gyermekek.«

A keleti falon néhány kicsike kép, Tamási Áron prózában írt költészete nem valamiféle székely kuriózum, társtalan, rezervátumszerű kincs, elszigetelt kísérlet a XX. század európai művészetében feltartóztatni a technikai civilizáció, az információ forradalmának valóságát, nehogy beáramlodjék az Olimposzra. Farkaslakának ha nincs is polgármestere, csak bírója, s küldöttségei nem járják a nagyvilágot, a megye határain túl talán még a szomszédos falvakat sem, mégis számtalan testvérvárosa van, Tirgu-Jiutól Párizsig, Budapesttől Moszkváig. Mert a hagyomány lehet különböző, az írói, művészi gond azonban lényegében közös: amit Tamási a Jó küzdelmének nevezett a Rosszal, azt mi a humánus birkózásaként tartjuk ma számon az embertelenséggel, s az eposzméretű harc egy-egy állomását történelmileg igyekszünk kodifikálni. Az emberség s így az emberiség útja azonban

nem sétalovaglás, a harc, a Jó győzelme a Rosszon nem fogható fel lineárisan. (Arról nem is szólva, hogy e két nagy erkölcsi kategória sűrűn összekeveredik, s mindig újra feltehető a kérdés: kinek jó és kinek rossz?) Mit tehet az író? Forradalmi hitétől vezérelve, a megtervezett jövőt a jelenbe vetíti. Hűvösen vagy kegyetlenül leírja, amit lát, az ítéletet az olvasóra bízva. Az apokalipszist, az emberi kapcsolatok felbomlását törvényerőre emeli. Vagy — mint Tamási Áron is — visszatér a »folkloridőhöz«; Féja Géza, a népi költészet s a modern irodalom tudója használja ezt a kifejezést, a következő indoklással: »Az írónak igazságot is kell szolgáltatnia — öreg, látszólag meghaladott elvről van szó, de tagadása az irodalom ethoszának a vesztét jelenti, holott ethosz nélkül nincs nagy alkotás... A folklór nem ismeri a mi időkategóriánk korlátait, az ő idejében megtörténhet mindaz, ami a Lét igazságrendjéből következik. Reménytelennek tetsző években vissza kell térnünk a folklórhoz, hogy megmentsük a lelkünket.«

Féja egyébként ehhez a felismeréshez nem Tamási novelláinak, regényeinek az elemzése során jutott el, legalábbis a megfogalmazás Bulgakov világsikerű könyvének, *A Mester és Margarita*nak friss élményéhez kapcsolódik. Jégtörő Mátyás falujától több mint ezer kilométerre, a Kreml, a híres gombakupolás templomok, a Vaszilij Blazsennij katedrális városában, a húszas évek Moszkvájában olyan csodálatos dolgok esnek meg, amelyek ép, realista ésszel éppúgy felfoghatatlanok, mint a Tamási-regénybeli átváltozások. Pedig Mihail Bulgakov, a nehéz sorsú moszkvai író és színházi rendező (eredetileg orvosnak készült) korabeli városi történetet írt, az alaphelyzet, a figurák hitelességét azóta a történelem tanúsította. Woland, a fekete mágia professzora, akinek alakjában a Sátán megjelenik, Moszkva irodalmi és színházi világának reális figuráival, gyanútlan kismemberek egész sorával találkozik a regényben, s valójában varázslatainak — az írói varázslatnak — az a lényege, hogy igazságot szolgáltatson a tisztáknak, megbüntesse a karrieristákat, elposványodott lelkűeket. A népmesei fantasztikum a bibliai Pilátus—Krisztus történettel is összefonódik (a Mester, a kiszolgáltattott sorsú, a közléstől is elzárt író írja a bibliai ihletésű regényt), e kettős »irracionális« mégsem teszi antirealistává Bulgakov művét, ellenkezőleg, a realizmus furcsa, ellentmondásos, de ragyogó győzelmét ünnepelehetjük benne — harminc évvel a könyv megszületése után. Balzaci győzelem ez is, bármennyire távol álljon Bulgakov világa a párizsi klasszikus-realistától.

De nem kell feltétlenül ezeregynéhány kilométert utaznom, hogy a Tamási-probléma időszerűségéről meggyőződjem; mindössze egy autóbusszmegállónyira lakásomtól, ahol most újragondolom a közelmúlt »gyökér-vitáit«, a kolozsvári rádióstúdió kitűnően felszerelt épületében beszélgettem el Vasile Hebreanuval írói és igazgatói gondjairól. A nosztalgiairól beszélt a nagyon régi dolgok iránt, az antikvitás felé forduló érdeklődésről, amely a román kultúrában a folklórt jelenti. »Az egyszerűség vágya, a parabola, a mese igénye egy nagyon modern világban rehabilitálja, újra időszerűvé teszi ezeket a nagyon régi dolgokat, amelyek a mai művészetben nagyon újaknak tűnnek.« Az avantgarde tehát — a múlt újrafelfedezése? Miért ne... Csak tegnap volt,

amikor ez is vádpont lehetett az újabb formabontó kísérletekkel szemben: »Nincs abban semmi új, csinálták azt már a század elején!« És mégis, éppen a Kelet-Európában még mindig eleven folklórral ötvöződve, ezen a talajon a román lírában és prózában egy új minőség születik. S vajon nem ez az igazi értelme a József Attila-i örökségnek a magyar líra jelene szempontjából? Juhász Ferenc, Nagy László — hogy csak a sor elejét említsem . . .

. . . És autónk fut tovább, Sepsiszentgyörgy felé. Estére érkezünk, egyenesen a Sugásba, fehér asztal mellé, újságírók, költők közé — egyikük aznap tért vissza Bécsből, a helyi lap ifjú prózáírója előző héten Csehszlovákiában járt, stószí élményeiről, Fábry Zoltánról mesél, amikor az asztal végéről mind gyakrabban hallom a »kozmozopolitizmus« vádját kicsendülni a vendéglői hangzavarokon átütő heves szópárbajból. Tudván, hogy újvidéki útitársunknak úgy sincs szüksége segítségre, inkább a bécsi és stószí beszámolókra figyelek; hozzászólásomat a vitához kétéves késéssel küldöm, Kolozsvárról. A párbaj-erkölcsöt tiszteletben tartva válaszoltam Tamási Áronnal és kiterjedt — Párizsig, Moszkváig, Kolozsvárig érő — rokonságával. Meggyőződéseim ugyanis, hogy Tamásit sem jól érti az, aki csak Farkaslakáig meg a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumig lát. Mert igaz ugyan, hogy »Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne«, de az amerikai néger szavait Ábel így egészítette ki: »Igaz van: nem is lehetünk más célra ebben az életben, mint hogy megismerjünk mindent, amennyire lehetséges: a tarka és zezgúgos világot, a megbocsátandó embereket, az egymásra morgó népeket; s amikor mindent megismerünk, amennyire lehetséges, akkor visszamenjünk oda, ahol otthon lehetünk.«

Tamási Áron így tért haza Farkaslakára.

ÉGTÁJ

BRINDZA KÁROLY

ÉS NEM DURROGTAK PEZSGŐPALACKOK...

A szegény ember gyerekének születését akkor sem jelezték durrogó pezsgőpalackok — nem tartottak nagy keresztelőt, napokig tartó lakomát. A szegény ember örült, hogy az asszony szerencsésen megszülte a gyereket, s hogy mindketten épek és egészségesek. Ha pedig a megszaporodott család számára biztosítani tudta a mindennapi kenyeret úgy, hogy munkavállalás végett nem kellett nyakába vennie a világot, akkor a boldogság teljes volt.

Sinkovics Erzsébet topolyai tojásszedő asszony második fiúgyermekének, Józsefnek születése idején — 1915. január tizenötödikén — a kis-családnak még ez a boldogság sem jutott osztályrészül. Sinkovics Péter, az apa ugyanis — Ferenc József öfelseje osztrák császár és apostoli magyar király jóvoltából — valahol a Drina vadregényes kanyonjában, sziklába vájt, barátságatlan fedezékben didergett bakatársaival... Már fél éve folyt ezen a fronton az öldöklő háború, de a monarchia seregei nem voltak képesek megtörni az elkeseredetten védekező szerb csapatok ellenállását. A nagy túlerő nem »ette meg egy frustukra Szerbiát«, ahogy azt a hadüzenet után a háborús propaganda a dél felé indított hosszú katonavonatok utasaival és a közvéleménnyel el akarta hitetni.

A katonák nem jöhettek haza.

Az elszabadult gonosz szellemet ekkor még senki sem fékezte meg.

Józsit csak egyetlenegyszer látta az édesapja. A következő év nyarán, amikor már egy másik hadszínterről, az olasz frontról a harmadikra, Galíciába vezényelték át harcokban megritkult egységét... Egy napon át volt boldog a négytagú család. A gyerekek észre sem vették, hogy a katona apa elment. Akkor sem voltak ébren, amikor jött — most is alszanak még... Soha vissza nem térő, röpké álom maradt számukra apjuk látogatása. Talán nem is igaz, hogy itt járt közöttük. Mert, ha itt volt, akkor miért ment el, s mi tartja vissza attól, hogy visszatérjen?

Felesége pedig, szíve alatt a harmadik gyerekkel, itt maradt, egyedül. Harmad-, majd negyedmagával egye egyedül... Férje sohasem jött vissza. Galíciában esett el, egy kisebb ütközetben. Sinkovics Péter példája bizonyítja, elesni egyetlen eltévedt golyótól is lehet... Két testvéröccse is abban a hadosztályban szolgált, ők temették el. Sírját megjelölték, majd egyszer eljönnek érte, gondolták. De erre sohasem került sor. A nagy háborúnak vége lett. A borzalmas világégésben millió és millió ember halt meg, még több nyomorék maradt egy egész életre. Országok hullottak darabokra, új határok keletkeztek, így hát, ha a családnak lett is

volna pénze, akkor is hiába mentek volna az ágyúlövedékektől többször felszántott egykori csatatérre megkeresni halottjuk sírját. Mert ha el is jutnak, ha meg is találják a sírt, két-három országhatáron át akkor sem szállíthaták volna haza az egyszerű honvédbaka csontjait.

Az özvegyen maradt fiatalasszonynak más gondjai voltak. Gondoskodnia kellett az időközben ismét megszaporodott család eltartásáról. Egyedül, apa nélkül, Péter, József és Dezső csak az anyjuk elbeszéléséből és egy kopott katonafényképről ismerte apját.

A kenyérkeresés, a létfenntartás keserves évei következtek ezután Sinkovics Erzsébet számára. De a közép-bácskai kisváros lakosai, a szomszédok és ismerősök, mindenki elismeréssel beszélt arról, milyen szépen járattak, neveli gyerekeit az özvegy. A férjétől örökölt, keserves tojásszedő foglalkozást a felvásárlók növekvő kapzsúsága miatt abbahagyta. Egy aszszonytársától megtanult pingálni. Ez jobban jövedelmezett. Nappal festeni járt, este meg hajnalban libát töm, hogy biztosítsa az anyagi alapot a gyerekek élelmezéséhez, ruházásához, iskoláztatásához.

Az iskola! Nagy szó volt az abban az időben nálunk, ha valaki polgári iskolába járathatta gyerekeit. A Sinkovics gyerekeket, évfolyamaink szerint, egymás után iratta be édesanyjuk a szomszédos utcában levő szép nagy iskolába. Igaz, a polgári négy osztályát csak Dezső, a legfiatalabb végezte el, de abban a korban, ha valaki kijárta a polgári iskola vagy a gimnázium két-három osztályát, már azt mondták róla:

— Valamit tanult, nem buta gyerek!

Először Péter hagyta abba az iskolát, s tizenhárom éves fejjel tanonc lett Csernek Sándor asztalosmesternél. Ez a kisiparos azok közé a ritka munkaadók közé tartozott, aki maga is szocialista eszméket vallott. Tagja volt a Jugoszláv Kommunista Pártnak.

Péter munkába állása fordulópontot jelentett az egész család életében.

Az asztalosműhelyben mesterétől és a nála dolgozó Patonai Gyula párttagtól ugyanis olyan dolgokról hallott, az élet olyan problémáiról beszélték előtte, melyek akaratlanul is felkeltették érdeklődését a társadalmi kérdések iránt. Tudta azelőtt is, hogy a munkásembert kihasználják. A sarki bandázóktól sokszor hallotta, hogy az adott körülmények között a munka inkább »puposít«, mint »nemesít«, hogy vannak gazdagok és szegények, s hogy az előbbieket valamilyen velük született göggel néznek az utóbbiakra. De amit itt munka közben, olykor a nagy eresztőgyalu fáradtságos tiszgítását kipihenő röpke szünetben, vagy reggelizés idején, amikor a segítők a kibontott sovány tarisznya fölé hajolva, arról beszéltek, hogy »lesz az még egyszer úgy is, hogy a szegény ember lesz az úr«, nem lesz senki a más kezé-lába, nem zsákmányolják ki a munkást, hogy az emberek munkáját a gépek fogják megkönnyíteni, kevesebb időt kell dolgozniuk. Olvasnak, színházba járnak, utaznak, hogy világot lássanak, megismerjék más népek életét, munkáját... számára mindez nagyon komolyan és izgatóan hangzott. Olyan célok ezek, melyek felgyújtották fantáziáját, s hamarosan lelkes harcossá tették. Különösen felfigyelt a »kizsákmányolás« szóra. Tetszett neki ez az elvont kifejezés, melynek jelentését Patonai Gyula igyekezett megmagyarázni:

— A kizsákmányolás az, amikor a te munkád gyümölcsét más élvezi.

— Szóval a mester engem kizsákmányol? — rezonált Péter.

— Kétségtelenül, habár ő valahogy más, mint a többi mester. Ő nem a házimunkát végezteti veled, hanem a szakmában dolgoztat. Hidd el nekem, ez nem mindegy. Persze az volna az igazságos, ha fizetést is kapnál...

Odahaza, ha meg kellett csinálnia valamit, s éppen nem volt kedve hozzá, játékos macacssággal gyakran kivágta: »Nem hagyom magam kizsákmányolni!« — s aztán szokása szerint nagyot nevetett hozzá. A legfontosabb dolog azonban az volt, hogy a Magyarországról idekerült Patonai fivérek és Molnár (Virág) Feri, az Ifjúkommunista Szövetség szerény, de állhatatos tagja, a forradalmi tevékenysége miatt később emigrációba

kényszerülő Gombos János borbélymester, a helyi pártvezetőség tagja, ellátták olvasnivalóval. Olvasott a füstös petróleumlámpa fényénél, vagy gyertyavilágnál, de útközben is, amint munkahelyére, vagy az ipariskolába igyekezett, meg amikor a mesterné vizért küldte az ártezi kútra, mindig. Mivel a fiatalabbak rendszerint azt szeretik csinálni, amit az öregebbek, Péternek ezt a »szokását« később a nálánál két évvel fiatalabb Józsi és persze a további két évvel fiatalabb Dezső is magáévá tette. Eleinte nem sokat értettek a könyvekből, de mivel Péter a műhelyben majd később, fiatal segéd korában az ifjúkommunista aktívában sokat hallott, tanult, vitatkozott az elolvasott művek tartalmáról, »rajótt« s lassan, fokozatosan öccseit is megtanította. »hogyan« kell olvasni. Eleinte csak »könnyebb« társadalmi regényeket olvastak, mint amilyen a *Kutató Sámuel*, *Germinal*, *Ég a Tisza*, *Petróleum*. Ezeket a könyveket egymás kezéből kapkodták ki odahaza. Emiatt sokat veszekedtek, mert mindegyik magának akarta az elsőbbséget. Később azonban kitapasztalták, hogy lehet hangosan is olvasni, bár abban sem tudtak mindig megegyezni, hogy ki vegye kezébe a könyvet. Józsi szép szabatosan olvasott, kissé, alig észrevehetően, pöszén ejtette ki a szavakat, de igen értelmesen. Ezért általában ő volt a felolvasó. Később társadalmi kérdésekkel foglalkozó újságok és folyóiratok, elméleti munkákat kaptak. Ezeket még kevésbé értették. Szerencsére Péter mesterétől és a segédársaitól értékes magyarázatokat hallott. Az ifjúkommunista aktívában pedig Gombos János mindig azt mondta nekik, hogy amit hallanak, azt adják tovább. »Legyetek agitátorai az eszmének« — kötötte a lelkükre, s a fiatalok szinte fogadalomszerűen követték idősebb elvtársuk útmutatásait.

Péter keresve sem kereshetett volna alkalmasabb médiumot fejtegetései számára, mint amilyen a tizenhárom-tizennégy éves Józsi és tizenkét éves Dezső volt. Rajtuk próbálta ki frissen szerzett ideológiai ismereteit, »előadói« képességét. Elképzelhető, hogy milyen »mélyenszántó« ideológiai vitákat rögtönzött odahaza ez a házi tanulócsoport.

A szocialista eszmék a ragadós példa szerint behatoltak a Sinkovics családba, s azok ettől az időponttól kezdve mozgatói és irányítói lesznek további elhatározásainak, cselekedeteinek.

A három fiú életében ekkor még más hatások is érvényesültek. Például a polgári iskola, melynek ugyan Józsi és Péter csak a második osztályát végezték el, míg a harmadikból mindketten kimaradtak, mert anyagilag nem bírta el a család, hogy mind a három gyerek iskolába járjon. Ez az iskola bizonyos alapismereteket adott, s ami a legfontosabb: megtanultak tanulni. Szerették a könyvet, csak az irányt kellett valakinek megadnia, az olvasnivalót kellett jól kiválasztani, olyan módon magyarázni, hogy az tudatosan szocialistává formálja világnézetüket, alakítsa egyéniségüket. Csernek mesternél Péter megkapta ezt az indítást.

Igen fontos tényező volt a három fivér kora ifjúságában a cserkészegyesület is. Az elvont hazafiság fejlesztésén kívül programjában sok jó tanács szerepelt. Így például a humanizmus ápolása, a fegyelem, rend, bajtársi szellem, a természet szeretete. A három fivér közül minden biztonnyal Józsi volt az, akire mindez, pozitív értelemben, a legmélyebb hatást tette.

Anyja szobájában ma is ott lóg a falon egy mosolygó fiút ábrázoló fénykép. Milyen büszkén néz fekete szemével a nagyszelű cserkészkalap alól! Mongolos arca csupa derű, szelídség. Ilyen volt felnőttkorában is. Ilyennek ismertük, ilyen maradt emlékezetünkben, így néz le ránk minden fényképről.

Igen figyelemre méltó, hogy az édesanyja semmilyen akadályt nem gördített fiai tevékenysége elé. Sem cserkészegyesületi tagságukban, sem a szocialista tartalmú könyvek olvasásában nem igyekezett gátolni őket. Ő, aki annyira féltette gyermekeit minden káros befolyástól, úgy vélte, hogy az, amit a három gyerek együtt, **összetartva tesz**, csak jó lehet. Bizonyára imponált is neki az, hogy a **gyerekek olyan »okosan vitatkoznak«**, s amellet, hogy az utcán meg a kedvelt **gyepsoron »rosszalkodnak«**,

lám, könyveket olvasnak. Ösztönszerűen érezte, hogy a szocialista eszmék nem árthatnak nekik. Ő is munkás volt, mindig a más keze-lába. Ment, ahova dolgozni hívták. Így hát, amikor a fiai a munkásfölszabadulásról beszéltek, érezte, hogy az mindannyiuk számára kívánatos, jó dolog, »csak baj ne legyen belőle« — gondolta. A gyerekek nem emlékeznek, hogy ezt valaha is kimondta volna. Pedig anyai szíve, ösztöne minden bizonnal megérezte, meg kellett éreznie a veszélyt, mely később gyermekeit oly gyakran fenyegette. Dehogy is szólt volna közbe, miért is akadályozta volna meg tevékenységüket, hisz bizonyos volt benne, hogy fiai tudják, mit tesznek. Meg aztán kinek árthatnak ezek a gyerekek, hisz mindenkinek jót akarnak. Az ő szemében a fiai a legokosabb, legjobb és legbecsületesebb gyerekek voltak a világon. Kötelességének tartotta, hogy kitartson mellettük, segítse őket munkájukban, védje őket, hogy velük szenvedjen, ha a sors úgy hozza.

Nem tudom hány éves lehetett Józsi, amikor Makszim Gorkij *Anyá* című regényét elolvasta, kitől kapta, de kélőbb, valahol a harmincas évek második felében, amikor egy alkalommal magához hívott és átnyújtott egy piros táblás könyvecskét, ezekkel a szavakkal kísérte:

— Életed legjobb mozgalmi könyvét kapod most! Olvasd el figyelmesen!

Miután elolvastam és visszadtam neki, kikérdezett, hogy tetszett, mit értettem meg belőle. Bevallottam hogy ilyen könyv még nem volt a kezemben. Ennyire világosan egyetlen társadalmi regény sem mutatott rá a tenivalókra. »Úgy érzem — vette át a szót, miközben mély tűző mongolos szemé égni kezdett —, nekünk: nekem, neked és a többi hasonló gondolkodású fiatalnak kell felvennünk a zászlót, melyet az erőszak Pável kezéből ott kiragadt«! — ezután még néhányszor elolvastam az *Anyát*, s a későbbi események során, ideálok után kutatva mindig az volt az érzésem, hogy valóban az ő kezébe illelenék legjobban a páveli vörös lobogó. Még később, évek múlva is, amikor a ránk tört fasiszta erőszak idejében a szó szoros értelmében átéreztem kínjait, láttam vére hullását, amikor az anyja, mint egy felszentelt szomorú harci zászlót, városunkban körülhordozta mártír gyermeke véres ingét, úgy éreztem, hogy Józsi az igazi forradalmár megtestesítője, s ez az egyszerű, iskolázatlan asszony tulajdonképpen Pávelnek az anyja. Ő vette fel a fiai kezéből kihullt, sajátos vörös lobogót, még a hatóság embereit is elnémitotta anyai fájdalmának, egy osztály vágyává növekvő, elemi erejű kitérőseivel...

* * *

Józsi életében komoly változást jelentett az 1928. esztendő. Mivel a polgári iskola harmadik osztályát nem fejezhette be, anyja az akkori szokások szerint mesterségre kívánta adni második fiát is. De ez nem volt könnyű, mert ezekben az években egyre növekedtek a megélhetés gondjai. A gazdasági válság, mely végigsöpört az egész világon, az országban is éreztette hatását. Nőtt a munkanélküliség, csökkentek a bérek, nehezebbé vált a megélhetés. Mindez erőteljes lökést adott a tömegek forradalmasodásának. Topolya utcáin ezekben az években egymást érték az éhségtüntetések. A nincstelen agrárproletárok — a helyi pártszervezet ösztönzésére és irányításával — földet, kenyeret és munkát követelve vonultak fel a főutcán, és a községházát fenyegették. A csendőrség több esetben durván beavatkozott, egyeseket letartóztatott, másokat zaklatott. A szakszervezeti otthont lezárták, a megfélemlítés minden eszközét igénybe vették a pusztá létének fenntartásáért küzdő szegény nép ellen. A belgrádi és szabadkai munkássajtó első oldalain számol be a topolyai eseményekről, a hatósági szervek brutális fellépéséről, a munkásjogok harcosságainak üldözéséről. A község politikai élete feszültséggel volt telítve.

A nagyszerb burzsoázia gazdasági, társadalmi és nemzetiségi politikája országos viszonylatban is a csőd szélére jutott. A diktatúra előrevetette árnyékát.

Józsának persze mindehhez nem sok köze volt. Gyermekek lévén, nem vett részt a megmozdulásokban, de bátyja, Péter révén megismerkedett az események lényegével, hisz az ebben az időben már aktív szerepet játszik az ifjúkommunista mozgalomban. Korán felkelti az ő érdeklődését is a munkásmozgalom iránt. Így történt, hogy Józsának, amikor végre felvették tanoncnak, amikor rendszeresen dolgozni kezdett, már volt bizonyos fogalma arról, miért küzdenek a munkások, hogy a munkaadók és a munkások érdekei végzetesen keresztezik egymást. De ő ekkor még nem gondolt erre. Örült, hogy végre munkába állhatott. A Cservik és Mihalek nyomdában dolgozott. Végre közel került a gépekhez, melyekhez apró gyermekkorra óta vonzódott. Csépléskor, amikor a nyári iskolaszünetben Vadócz Károly tanyáján kanászkodott, el-elnézte a kazán, a cséplőgép, a dob és az égbenyülő elevátor összehangolt munkáját, a verejtékben fürdő tetőket, dobos lányokat és kazalozókat. A gép harmonikus zúgása a legizgalmasabb zene volt számára. Úgy kellett a gazdának elhúznia a masinától. Most végre gépek mellé került. A Cservik—Mihalek cég, a Topolyán akkor működő három nyomdavállalat egyike, a Hajnal-féle házban, a földművesszövetkezet mai otthonában volt, nem messze a lakásuktól. Józsi mindig pontosan érkezett munkába, meghallgatta a mesterek és segéd munkások utasításait, szorgalmasan dolgozott. Szerette volna minél jobban elsajátítani a szakma minden fortélyát. El volt ragadtatva a gépek munkájától, a nyomdatechnikától. Ha kitanulhatja mesterségét, bizonyára kiváló nyomdász, ez elit szakma munkása lett volna belőle. De nem így történt. Egy bérmozgalom következtében neki is el kellett hagynia munkahelyét, ahol már egy esztendeje szorgalmasan tanult, dolgozott.

A szakmában szeretett volna maradni. Wilhelm Miksa múlt század végén alapított nyomdájában próbálta folytatni a tanulást. A vállalkozó szellemű tulajdonos felvette, de nem szerződött le, mert egy céhbeli megegyezés folytán csak korlátozott számú tanoncot tarthatott. Alig egy hónap után ezt a munkahelyet is el kellett hagynia.

Az időközben bevezetett monarchofasiszta diktatúra idejében még nehezebbé vált az elhelyezkedés. Nem kellett a segéd, nem volt nagy szükség a tanoncra sem. Nagy úr lett a pénz, kevesebb a kenyér, kisebb a szalonna...

Józsi joggal tartott attól, hogy — akárcsak az elmúlt évek iskolai szünetében — ismét kanászságot kell vállalnia. A mezőgazdaságban is olyan volt a helyzet, hogy sok felnőtt földmunkás is szívesen elállt volna kanásznak, csakhogy kenyérhez jusson. Józsi már egy évvel ezelőtt sem akart kanász lenni, még kevésbé most, amikor belekóstolt a szervezett ipari munkába. Anyjával ezt már végérvényesen tisztázta. Mivel valamit csinálnia kellett, a még mindig tanoncoskodó Péter bátyjával együtt este és hajnalban segített libát tömni az anyjának. Álmosító, unalmas munka, mellyel sokkal inkább a kereskedők, mint a maguk jövedelmét növelték...

Józsának ismét munkahelyet kellett keresni. Szerencsére volt a szomszédságban egy szabómester, Bacsa József, aki már régebben is hívta, csalogatta a szelíd, jóra való fiút. Amikor megtudta, hogy nyomdászságának végképp befellegzett, ismét szólt az anyjának, adná hozzá a gyereket:

— Rendes iparosembert nevelek belőle. Nyugodtan rám bízhatjátok.

Így lett Józsi tizennégy éves korában végül is szabóinas, majd három év múlva segéd. A gépek iránti rajongásának kielésére itt csak egy kopott Singer varrógép nyújtott lehetőséget. Ő azonban nem panaszkodott, mert minden igyekezete arra irányult, hogy a család jól ismert szívósságával minél tökéletesebben elsajátítsa a szakmát, melyet a nehéz elhelyezkedési lehetőségek között a szomszéd szabómester jóvoltából biztosíthatott magának.

Három év múlva Bacsa József, a város egyik legtekintélyesebb szabómestere elégedetten, azzal a tudattal bocsátotta útjára tanoncját, hogy az bárhol megállhatja helyét. Nem kell szégyenkeznie miatta.

Józsi, bár tudta, hogy mestere az ő szorgalma révén ingyenes munkához jutott, nem volt hálátlan. Nem tett soha szemrehányást neki, hisz tapasztalatból tudta, hogy az másutt is így van. A tanonctartás, a tanulók három-, sőt négyéves ingyenes munkája ugyanis bőségesen kárpótolta az iparosokat az inasokkal való foglalkozásban elveszített időért. Az okos és lelkiismeretes mester arra törekedett, hogy tanoncát minél hamarabb beavassa a szakma titkaiba, hisz így jobban hasznosíthatja munkaerejét. A fiú érdeke is ez volt. Józsi ebben az időben már jól tudta, hogy az ipari tanulók helyzetének javítása, díjazása, kizárólag a szakmában való foglalkoztatása, munkaidejében a segédekével való összeegyeztetése a kapitalista termelési viszonyok között megoldhatatlan. Az érvényben levő erkölcsi normák ugyanis nemcsak megengedhetőnek, hanem természetesnek is tartották a tanoncok kihasználását. A legtöbb helyen a 10—12 órás munkaidő lejártával még a ház körüli munkában is foglalkoztatták őket. Ebben az időben Topolyán — a kereskedőket kivéve — semmilyen szakmában nem kaptak a tanoncok fizetést. Sőt, akadtak mesterek, akik a szülőkkel fizetettek, amiért gyerekeiket tanították. A munkásmozgalom célkitűzései természetesen felölelték az ipari tanulók helyzetének javítását is, de Józsi tanonckodása idején, a diktatúra éveiben szünetelt a munkások bérmozgalma, mivel a legális szervezeteket betiltották. Az illegálisan levő pártszervezetet pedig Topolyán a következő évek folyamán elszenvedett négy fájdalmas lebukás tette próbára. Józsi, mivel ebben az időben bátyja révén már ő is részt vett az ifjúkommunisták illegális munkájában, sokat olvasott, tanult, tudta, hogy a tanonckérdés igazságos megoldása csakis a munkásosztály felszabadulásával, a kizsákmányolás minden fajtájának megszüntetésével válik lehetővé. De hol volt ekkor még a munkásosztály a társadalmi igazságosság rendszerétől?

A helyi illegális kommunista mozgalom ebben az időben, tömegszervezet hiányában, főleg a politikai munkára összpontosította erejét, ami perze nem zárta ki azt, hogy a terror és lebukások ellenére ne álljon többször is a kedvezőtlen munkafeltételek miatt sztrájkra készülő földmunkások élére.

A korábbi időszakban, a szakszervezetek legális működése idején a kommunisták tevékenysége a munkások nevelése terén is figyelemre méltó volt. Rendszeresen tartottak munkásbálákat, műkedvelő előadásokat, sportrendezvényeket stb. Gazdag könyvtára is volt a szervezetnek, haladó szellemű könyvekkel, sajtótermékekkel. Volt hol találkozniuk, ahol szórakozás, elvtársi barátkozás közben kicserélték véleményüket az időszerű kérdésekről, megbeszélték a mozgalom előtt álló célkitűzések gyakorlati megoldásának módzatait. Ezeket a rendezvényeket a munkások nagy tömegei látogatták, jóvedelmét a mozgalom céljaira fordították. Az osztályösszeállítás hatásos megnyilvánulásai voltak ezek. Eppen ezért a hatóságok és a felbérelt rendbontók sok esetben igyekeztek megzavarni az összejöveteleket. Verekedéseket igyekeztek kiprovokálni, hogy ürrüveget szolgáltatásnak a hatóságok beavatkozására, a rendezvények betiltására. Ezt elkerülendő a párttagok és az ifjúkommunisták védőgárdát szerveztek, melynek soraiban Baravics Mihály, Egeresi Ferenc, Gombos Béla, Lórik Antal, Molnár Ferenc, Rajcsán Pál, Sinkovics Péter, Vadócz József, Vadászi György és mások is részt vettek.* Péter bátyjával együtt, esetről esetre segített a védőgárdának a még gyerek Sinkovics József is. De ez a védőgárda (melynek tagjai változtak) nemcsak a legális rendezvényeket őrizte, hanem a párttagok és ifjúkommunisták titkos összejöveteleit is, nehogy a hatóság rajtuk üssön. Nagy szerepet játszottak a védőgárda tagjai az 1928-as nagy május elsejei tüntetésen, mely alkalommal a város külső negyedeiben gyülekező, majd a főutcára vonuló és ott egyesülő munkásság száma, a kortársak** szerint, több mint ezer főt tett ki. A tüntető felvonulás során akadtak, akik gúnyos megjegyzéseket tettek a menet részvevőire,

* Gombos Béla visszaemlékezései

** Gombos János önéletrajza

de a védőgárda tagjai elhallgattatták a provokátorokat. Osztályharcos jelzavaktól visszhangzott Topolya azon a napon. A csendőrség durva beavatkozása folytán kivonultak a Vadas (a mai kórház) elé, ahol beszédek hangzottak el. A tüntetés szervezői Lőrük István, Gombos János, Gombos Béla, Győri József, Csizovszki Mihály és a JKP szervezetének többi tagja, valamint az ifjúkommunisták voltak. Olyan felvonulás volt ez, melyhez hasonlólt 1897 óta a Benyácsek János és Kislinder János, a község első szocialistái által szervezett, országos visszhangot keltő tüntetés óta nem látott a város.

A munkásmozgalom a diktatúra előtti és bevezetése utáni időben igen erős volt Topolyán. Volt olyan időszak, amikor a város — az ipari központokat nem számítva — Vajdaság egyik legerősebb munkásmozgalmi góciát képezte. 1929. január 6-a után a pártszervezet két-három éven át zavartalanul dolgozhatott. Letartóztattak ugyan néhány kommunistát, de a bukás a jó konspiráció és a hatóság viszonylagos tájékozatlansága következtében nem okozott nagyobb veszteséget a pártnak. A szervezet illegális nyomdával rendelkezett, s esetről esetre röpcédulákat és plakátokat nyomtatott, amelyeket aztán a tagok, de főleg az ifjúkommunisták szórtak, vagy kiragasztottak a város különböző pontjain. Május elseje alkalmával többször megjelentek az illegális vörös zászlók is. Megjegyzendő, hogy a Topolyán nyomtatott plakátokat nemcsak itt, hanem a környéken, sőt Szabadkán és Kikindán is terjesztették. Az 1931-es burzsoá választások idején a rezsimhű pártok plakátjait a fiatalok leszaggatták, helyébe a JKP helyi szervezetének nyomtatott felhívásait ragasztották. Az 1925 és 1933 közötti időszak, a kibontakozásra módot nyújtó viszonylag hosszú idő, az akciók végrehajtásában tanúsított buzgalom tekintetében a szocialista munkásmozgalom helyi történetének igen eredményes éveit jelenti.

Józi közvetlenül a diktatúra előtti időben, amíg nem tiltották be a Független Szakszervezetek működését, műkedvelő előadásokat és munkásbálakat rendeztek, a népszerű munkásporokklub, a Radnički sok fiatal vonz maga köré, amikor bátyja az ifjúkommunista szervezet és a védőgárda igen tevékeny tagja, már tizennégy éves, olvasott, rendkívül fogékony, szakmát tanuló ifjú, aki maga is megjelenik a rendezvényeken. A következő években szinte a szeme láttára történnek az illegális mozgalom egymást követő bukásai. 1931 novemberében egy plakátragasztási akció következtében letartóztatják Kismiska Jánost. Társa Mogyorósi Kázmér-Kackó külföldre szökött. Ez az eset — érthető okokból — az akció szervezőjét, Gombos Jánost emigrációba kényszerítette. Mogyorósi Kázmérral* együtt Ausztriába, majd a Szovjetunióba került, ott később a sztálini csisztkák idején Szibériába száműzték, és csak a XX. kongresszus után, 1957-ben került haza. Külföldi tartózkodása idején egy ideig kapcsolatban marad a mozgalommal, elsősorban öccsével, Bélával, aki viszont Péter barátja és küzdőtársa a mozgalomban. Ilyenformán a külföldön tartózkodó kommunista vezető sorsának alakulása bizalmas, mozgalmi körökben napi téma marad.

Megdöbbenő, a mozgalom vezetésének további színvonalára komoly következményekkel járó csapás érte 1932 elején a helyi pártszervezetet Lőrük Istvánnak, a szervezet vezetőjének lebukásával. Az államvédelmi bíróság előtt minden felelősséget magára vállaló, a szervezet tagjait és vezetőit mentő magatartása szintén szájról szájra járt a kommunista érzelmű munkásság soraiban. Az illegális szervezet tagjai, így Péter is, ismerték a háromévi börtönre ítélt Lőrük István szerepét a mozgalom vezetésében, összejöveteleiken beszéltek magatartásáról, tehát ez is hatást gyakorolt rájuk.

A topolyai illegális pártszervezet következő, 1933. évi bukása volt az első olyan csapás, mely a családot közvetlenül érintette. Egy több helyi-

* Mogyorósi Kázmér a harmincas évek elején a Szovjetunióba kerül, s ott a nagy tisztogatás idején nyoma vész.

ségre kiterjedő május elsejei plakátragasztási, röpcédulaszórási és vöröszászó-kitűzési akció során ugyanis nagy lebukások történtek Bácska-szer-
te. Topolyán letartóztatták és hetedmagával bíróság elé állították Barna
Józsefet, aki Lőrük István bebörtönzése után a pártszervezet titkára lett.
Közöttük volt Sinkovics Péter is, aki cserkészhatátszákjában Péterrévéről
Topolyára szállította az illegális anyagot, melyet Abt József, a JKP köz-
ponti bizottságának instruktora írt és Kiss Ernő meg Samu Mihály nyom-
tatott Újvidéken. Péter húszéves, Józsi tizennyolc, Dezső pedig tizenhat esz-
tendő akkor. Mindhárman ifjúkommunisták, tudják, mi vár a letartózta-
tottakra. A kommunisták mindig a legnagyobb fokú együttérzést tanúsít-
tották elvtársaik sorsa iránt. Péter azonban nemcsak egyszerűen elvtárs,
hanem a három fivér közül az első, aki a mozgalommal megismerkedett,
aki őket is szocialista nevelésben részesítette — az e s z m é n y k é p, s
mindezen felül édestestvérük is, így a feltételezett verés nemcsak együtt-
érzést, nemcsak lelki, hanem valóságos fizikai fájdalmat okozott nekik.
Péter a párt futára volt, emberekkel érintkezett, több dologról hallott,
ezért nyilvánvalóan erősebb nyomásnak is vetik alá, mint másokat, akik
kevesebbet tudnak. Fivérei azonban — kommunisták lévén — szurkoltak
is neki, hogy tartsa minél keményebben magát az osztályellenesség előtt,
hisz a fájdalom ellenére büszkéek is voltak bátyjukra — nem kívánták
elveszíteni eszményképüket.

Hét hónapig tartó vizsgálati fogság után a május elsejei akció kö-
vetkeztében lebukott 73 újvidéki, péterrévei, adai, csantavéri, feketicsi és
topolyai kommunistát az újvidéki kerületi bíróság elé állították. A topo-
lyaiak heten voltak: Barna József, Lőrük Márton, Uglár Verona, Virág
János, Sörös Elek, Holovics Imre és Sinkovics Péter. Az újvidékiek között
volt a vajdasági munkásmozgalom később, 1941-ben kivégzett két mártírja,
Kiss Ernő és Samu Mihály, továbbá a nagy tekintélyű adai forradalmár
tanító, Cseh Károly, a szintén adai Sterbik Ferenc, Kelemen András, Balog
Gábor, a péterrévei Pece József, a csantavéri Blinka Ferenc, a feketicsi
Fekete István és mások. Samu Mihály (3 év), Kiss Ernő (2 év) után Barna
József kapott legnagyobb büntetést: egyévi börtönre ítélték. A többi topo-
lyait felmentették és szabadon engedték. Nem ítélték el őket, de amíg
bíróság elé jutottak, alaposan megismerkedhettek Sándor király zsan-
dáiraival.

A fogházban eltöltött idő nagy tapasztalatot jelentett Péter és ezzel
fivérei számára, amit aztán a mozgalom következő szakaszában igyekeztek
felhasználni. Mert az 1933-as bukás következményeként a helyi illegális
mozgalomban beállt stagnálási időszak végén a fiatal aktivistákra, így a
három Sinkovics fivérre is, komoly szerep várt. A párt központi bizottsá-
gának utasítása, hogy a kommunisták építsenek szilárd kapcsolatot a mun-
kástömegekkel, s e célból lépjenek be a reformista szociáldemokrata vezeté-
sége alatt álló URSSJ (Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije — Ju-
goszlávia Egyesült Munkás Szakszervezeti Szövetsége) helyi szervezeteibe

Péter lebukásának híre Örzse nénit lesújtotta, de az asszony nem hitt
abban, hogy fia sokáig benn marad. Anyai szíve fájt, de ezt nem mutatta
gyerekei előtt. Ha fájdalmában gondolt is rá, nem kívánta másik két fiát
eltántorítani a mozgalomtól. Túlságosan sokat hallgatta őket esténként,
amint a mozgalom kérdéseiről vitatkoznak, s maga is rejtegette az illegális
könyveket, nyomtatványokat. Igazat adott nekik, együtt érzett velük.
Érezte, tudta, hogy fiai veszélyes, de igaz úton járnak. Másfél évtizede
harcol a kenyéréért, gyerekei boldogulásáért. Mennyit dolgozott, küzdött
azért, hogy embert faragjon belőlük! Hitte, hogy ezt sikerül elérnie. Ge-
rinces emberekké váltak. Ha most arra akarná rávenni őket, hogy for-
dítsanak hátat annak, amiért tegnap az életüket is készek lettek volna
feláldozni, azzal eltávolítaná őket magától, megszűnne közöttük a bizalom.
Márpedig ezt legkevésbé kívánta.

Péter lebukása volt a próbakő a család számára. Ha ez a csapás meg-
töri, demoralizálja őket, ha most hátat fordítanak a mozgalomnak, esz-
ményeiknek, akkor saját maguk előtt is szégyelnieük kell majd magukat.

Ezt mindannyian érezték, éppen ezért igyekeztek a családot ért csapást elkötelezettségük várható következményének tekinteni. Olyasvalaminek, amit, ha lehet, el kell kerülni, de ha már megtörtént, akkor igyekezni kell hasznosítani a maguk és mások illegális tevékenységében, megalkuvás nélküli harcos arculatának kialakításában.

Amikor Péter végre hazajött, ismét felderült a családi otthon hangulata. Vége-hossza nem volt a kérdezősködésnek. Hogy s mint volt? Milyen a börtön belülről, a csendőrök... verték-e?

— Egy kicsit megporoltak! — nevetett Péter fanyarul, és olyan mozdatot tett, mintha bikacsök vagy rendőrbot lenne a kezében.

Az anyjuk örült a legjobban. Most már megnyugodott. Ezután majd átalussza az éjszakákat. Ha pedig mosolyog, akkor azt szíve szerint teszi, a belső érzések, sötét sejtelmek palástolása nélkül. Amikor a gyerekek kibeszélgették magukat, megjegyezte:

— Tanuljatok Péter esetéből!

Gyerekeinek eszébe sem jutott, hogy azt másként értelmezzék, mint ahogy azt egy kommunistának értelmeznie kell.

* * *

Életem nehéz pillanatát jelentette, amikor hazatértem után meglátogattam Örzse nénit, a Sinkovics fivérek édesanyját. Örült, amikor meglátott, de csakhamar görcsös sírás kerítette hatalmába, és egyre a háború viharával töle elszakított gyermekei nevét ismételte. Két fia még az év folyamán előkerült, de Józsi nem jött...

Bizony, Józsi, akárcsak Uglješa, Pali, Rado és Imre meg a többiek, a fasiszta megszállók agyfáért intézkedésével frontra hurcolt több száz bácskai kommunista, antifasiszta harcos, már sohasem tér vissza. Most már nélkülük kell élnünk, bármilyen nehéz feladatok elé állítson is az élet bennünket. Kísérje munkánkat kudarc vagy siker, róluk sohasem szabad megfeledkeznünk, mert ők — akárcsak a feldarabolt ország más vidékein küzdő partizánok, vagy a végső győzelem kivívásáért folyó harc utolsó rohamaiban részt vevő bátor önkénteseink — értünk éltek, e győzelem élharcosaiként értünk áldozták értékes életüket.

Örzse néni ma sem hiszi, hogy Józsi halott. Nyolc évtized batyujával a vállán, minden nap kinéz a mindig nyitva tartott kapun, s fáradt szemével kutatja a poros utcát. Vár, vár... Várja, hogy az ő szeretett fia egyszer megjelenik az utca végén, hogy betoppan, s ő karjaiba veheti fejét:

— Hol voltál ilyen sokáig? Nem gondolod, hogy kevés az idő, hogy mennem kell, s te már nem találsz itthon?...

Százsor próbáltam vigasztalni:

— Meg kell nyugodnia végre, Örzse néni, hisz vannak dolgok...

— Megnyugodni? Miért nyugodjak, amikor az én sorsom az, hogy várjak, csak várjak... Hisz gyerekeim ma sincsenek mellettem, egyedül élem életem... Amikor nagyon fáj az egyedüllét, az élet, bemegyek a szobába, odaállok Józsim fényképe elé, és elbeszélgetek vele szépen. Műről? Hm, mindenről. Rám mosolyog, mint mindig, most is ért engem, kilép a keretből, s velem jön a kertbe, melyet oly nagyon szeretett... Elmagyarázza, hogyan metszem termőre a szőlőtöskéket, a fákat, a virágokat. Hamar elkészülök ezzel is... Aztán leülünk ide a tornác lépcsőjére, és vigasztaljuk egymást. Várjuk együtt a Dezsőt, a Pétert, meg az Ilit... Azt a lányt, aki éppen olyan volt, mint ő: csendes, ragaszkodó és előrelátó... Amikor Józsim haláláról megjött az első hír, ő sem hitte el, hogy az igaz lehet... De azért nagyon megviselt bennünket. Ilit is, aki hamarosan beváltotta Kiskőrösön Józsinak tett ígéretét: Rózsival együtt átmentek Tito partizánjaihoz, a mieinkhez, ahová szegény fiam is készült... Nem jött vissza a lány sem. Nem, azóta se. Ki tudja, talán valahol egymásra találtak, és most együtt járnak a nagyvilágban... Én meg csak várok, várom őket szüntelenül. Eh, egyszer, tudom, egyszer úgy is megunom, leteszem ezt a botot, és elmegyek utánuk...

Elnézem ezt az idős asszonyt, aki több mint öt évtizede aggódik fiai sorsáért. Eszembe jutnak azok az idők, amikor ez a ház volt az új eszméket valló topolyai fiatalok találkozóhelye, otthona. Emlékszem arra a kedves május elsejére, az utolsóra a háború kitörése előtt, amikor Őrzse néni mindannyiunk gomblyukába odatűzött egy-egy piros szegfűt, és ezt mondta:

— Nem azért kapjátok, hogy hivalkodjatok vele, hanem azért, hogy örüljeteK ennek a szép napnak, az életnek, hogy szeressétek egymást, mert látjátok, milyen nagy szomorúságban él ez az árva emberiség. ÜgyeljeteK tetteitekre, gyerekeim, vigyázzatok magatokra és egymásra!

— A kor akkor ezt így kívánta. Vajon eleget tettünk-e ennek a forrástiszta felhívásnak? Mindvégig segítettük és óvtuk egymást? Értjük-e, mit adott a ma, s mit hordoz méhében a holnap, az általunk egyengetett jövő? Maradéktalanul megvalósulnak-e a forradalom mártírjainak ezerszer megálmodott álmai? S akik megmaradtunk alkotó munkánkban, ma hivalkodás nélkül ki tudjuk-e fejezni az élet örömét? Szeretjük-e egymást a javunkra változott körülmények között, oly elvtársi ragaszkodással, mint a kkor életünk nehéz napjaiban, amikor az egész emberiség történelmének legszomorúbb sorsában élt? Mert ez a kor, az egek felé törő diadalmas ember kora — ha élne, Józsi is csak ezt mondaná —, most még nagyobb szolidaritásra, egymás őrzésére, szeretetére, megbecsülésére, közös javaink gyarapítására és e javak testvéri elosztására hív bennünket hazánkban és a nagyvilágban...

Szemem a múltba néz, s e krónikát jegyezve — mában élve — csupán felvetem a kérdést, megválaszolni azonban, jól tudom, csak a múlt és folyton megújuló élet képes.

Brindza Károly *Mondd el helyettem, elvtárs...* című munkájában (Forum, Újvidék, 1971.) eredetileg Sinkovics Józsefnek, a topolyai pártbizottság mártír halálát halt titkáranak életrajzát szándékozta feldolgozni, az írás azonban a munkásmozgalom helyi krónikájává terebélyesedett, s ezzel megváltozott jellege is. Ez a két fejezet a kézirat első változatának a könyvből kimaradt első és zárórésze.

SZEMPONT

BAGI FERENC

A RÓLUNK IS VALLANAK CÍMŰ KÖNYVRŐL — TANÁRI SZEMMEL

A jugoszláviai magyar írók művei iránt érdeklődő olvasó műfaji, de még inkább tematikai szempontból újabb alkotást vehet a kezébe: Gerold Lászlónak a Symposium Könyvek 25. köteteként megjelent, *Rólunk is vallanak* című könyvet.

A könyv első, *Vallomás és múltidézés* című írásának kivételével a többi már olvastuk, de meg kell jegyezni, hogy addig, amíg csak keletkezésük sorrendjében jelentek meg, azt hittük, hogy azok az ankétozotokról szólnak, a tanárokról és műlónkról csak vallanak, azaz inkább csak érintik ezek kérdéseit is. Attól kezdve azonban, hogy egybegyűjtve kaptuk kézhez e munkákat, az az érzésünk, hogy a kötet minden írása elsősorban a magyartanárokról szól. Érzésünket mintha a szerző is segítené megerősíteni, hiszen a *Hatvan magyartanár* és a *Tanár vagy értelmiségi* című munkák már címükkel is erre utalnak, az *Egy első nemzedékben* — más szakosok munkaeredményeiben, illetve eredménytelenségeiben — a magyartanár munkája is ott van, a *Gólyák — tizedszer* bevezetőjében pedig a következőket olvashatjuk: »a magyartanárról is, sőt elsősorban róla vallanak (t. i. a gólyák — B. F.), ahonnan, akiknek támogatásával az egyetemre elindultak.« (235.) Tehát akarva-akaratlanul ők, a magyartanárok e könyv főhősei, és pedig mindannyian, mert ha egyikük-másikuk nem is kapott volna kérdőívet, kaptak a diákjaik, akik azzal, amit beírtak, vagy azzal, amit esetleg nem írtak be, vallottak magyartanáraikról is. Véletlenül, vagy szerzői szándékkal alakult ez így, pontosan nem lehet tudni, ugyanis a kötetnek nincs munkákat egybekötő és szerzői állásfoglalást kifejtő bevezetője, ami nagy fogyatékoság, mert ebből következik az is, ami talán leginkább kifogásolható, felrőható: a minden írásra külön-külön és mindre egységesen vonatkozó tudatos program, a kultúrpolitikai célkitűzés hiánya. Emiatt az értelmiségi típusáról kialakított kép is bizonytalanná válik. Az eszményinek ilyen meg nem határozása, de szenvedélyes számonkérése következtében kritériumai véletlenszerűek, esetlegesek és ezért kultúrpolitikai irányvonal megjelölésére nem alkalmasak. A jelenlegi helyzet megváltoztatására irányuló cselekvést, de javaslatot sem eredményeztek e munkák, ellenben a tanárokból kiváltották a sértődöttséget, a távlatnélküliségből fakadó ösztönös védekezést, a részgazságokkal való mentegetőzést, de az aszociális behódolást is. És Gerold második ankétjából, abból, amelyben a tanárokat arról kérdezi, hogy mi a véleményük a *Hatvan magyartanár*-ról, bőven meríthetünk példákat a fentebb említettekre. Sajnos, csak azokra. Iránymutatást, a helyzet orvoslására javaslatot nem kaptunk. Ezt csak

akkor kaphattunk vagy legalábbis kapni akkor remélhattünk volna, ha a kötet és munkái világos és egybefogó programmal rendelkeznek.

»Szociográfiának mindenesetre kevés« — állapítja meg Bálint István *Szociográfia vagy a régi viták felelevenítése?* című bírálatában, és így folytatja: »Kevés lenne még akkor is, ha a „magyartanár”, „topolyai érettségiző”, „újvidéki gólya” nem lenne szociográfianlag eléggé labilis kategória.« Ezután azt is megállapítja, hogy Gerold a kisebbség »álláspontjából próbál következtetéseket levonni.« (Magyar Szó, 1971. július 31.) Helytálló megállapítások, de azt hiszem, inkább kifogásalható az, hogy megállapításait társadalmi, kulturális és nemzetiségi valóságunktól függetlenül, mintegy kiszakítottan vonja le, és ezzel megakadályozza, vagy legalábbis sokban megnehezíti a kérdőívekre felelők és az olvasók számára, hogy valóságunk egészében lássák a tanárok hibáit és pozitívumait. Helyenként mintha megpróbálná figyelembe venni »az objektív valóságot«, de úgy tetszik, ezt is csak azért, hogy utána nagyobbat üssön. Erre példa a *Hatvan magyartanár Összefoglaló helyett — kitekintés* című fejezete: »A válaszok öszintéségét feltételezve könnyen megállapíthatjuk — noha ez a kép a kicsiny bizonyító apparátus miatt nem készülhetett a teljesség vagy legalább a tipikusság igényével —, hogy a tanárok bizony sok helyen érdektelenek, passzívak, visszahúzódnak, hiányzik belőlük az alkotó szellem, önképzésük nem kielégítő — lemaradnak a fejlődésben, szerepük leszűkül, befelé fordulnak, de bármennyire igaz is mindez, ha elfelejtjenék a környezet, a háttér, az „objektív valóság” hatását, az erkölcsi és anyagi támogatás jelentőségét. akkor következtetéseink egyoldalúak, megállapításaink csak részgazságok lehetnének.« (108.) Gondolatsorát pedig a következőkkel zárja: »A múlt értékei után kutatva, a jelen érdekében, említik egyik vasárnapi cikkében Bori Imre azt az adai tanítót, aki 1878-ban megírta Bács-Bodrog vármegye máig is legjobb, legteljesebb földrajzkönyvét. Felesleges talán felidézni, hogy milyen körülmények között dolgozott Adán az 1870-es években.« (110—111.)

Mennyi negatívum, mennyi elítélendő tulajdonság... E szürkesség és igénytelenség láttán szinte félve vetődik fel a kérdés: Van-e kivétel? Bizonyára van, hisz azt mondja, hogy »sok kelyen« ilyenek a tanárok, és nem azt, hogy mindenhol. Miért nem mutat rá azokra a ritka »más« helyekre mint követendő példákra? Ehelyett az adai tanítóra hivatkozik, őt hozza elő a múlt »dicső példájaként« az »elkorcsosult« jelennek, még inkább szürkévő téve a mostaniakat és teljesen elfeledkezve az emlegetett »objektív valóságokról.« Csak a tanárookra vonatkozóan mutatkozik így a kép, amely elválaszt, esetünkben pedig el is marasztal? Tehát még kevesebb remény van arra, hogy a tanárok és a más foglalkozási ágakba tartozó értelmiségiek között létre jöhet a már régóta szükséges összefogás egy új értelmiségi eszménykép kialakítása és megközelítése, esetleg elérése céljából. Hogy a kölcsönös meg nem értésből fakadó kölcsönös lenézés veszélye fennáll, az ki-kitűnik a tanárok válaszaiból is, de e munkákkal kapcsolatos vitacikknek némelyikéből is. Ez viszont, mondani sem kell, káros jelenség. Nem akarom ezzel azt állítani, hogy ezt Gerold munkája váltotta ki, de bizonyosnak látszik az, hogy nem járult hozzá kellő mértékben a lappangó ellentétek elsimításához, kiküszöböléséhez.

De e munkák erre nem is vállalkozhattak, hiszen magukban is ellentéteket hordoznak. Ez kiderül a fentebbi idézetből akkor, amikor az adai tanító 1870-es évekbeli munkakörülményeiről esik szó, és azokat a szerző a maiakkal hasonlítja össze egyértelműen a mai tanár munkakörülményeit tartva jobbaknak. Ez el is fogadható, de csak akkor, ha nagy általánosságban beszélünk, vagy ha megfelelkezünk arról, hogy »a falusi pedagógus a társadalmi ranglétra aljára került.« (61.), amit viszont a *Hatvan magyartanár* első »kivülállója« a pedagógus munkájának elbírálásában fontos momentumnak tart. A másik »kivülálló« pedig úgy találja, hogy: »Érdekes lenne alaposan kivizsgálni, milyen feltételek között tanítanak, milyen segédeszközök vannak. Láthatnánk, hogy legtöbbjük próbálkozásai visszahangtalanok maradnak, sőt olykor még munkájuk is lehetetlenül válik.« (107.) (Kiemelte — B. F.). Tehát nem is olyan felesleges felidézni a munkakörülményeket. Különösen nem felesleges ez akkor, ha e munkakörülmé-

nyeket más foglalkozási ágakban dolgozókéval hasonlítottuk össze. Ha az összehasonlítások azt is figyelembe vennék, hogy nálunk a foglalkozási ágak milyen fejlődést tettek meg az 1870-es évektől napjainkig, és ennek tükrében mérnénk a pedagógusok munkakörülményeinek alakulását, akkor bizony nem lenne nehéz megállapítani, hogy nemcsak a pedagógus került az említett ranglétra aljára, hanem az iskola mint intézmény is. A lemaradást mi sem bizonyítja jobban, mint a gimnáziumok újrakészítéséről szóló törvény követelményei: olyan összegért vásárolnak korszerű taneszközöket ezek az iskolák — csak azért, hogy a *minimumoknak* eleget tegyenek —, amennyit talán az elmúlt öt-tíz évben sem költöttek ilyen célokra. E rendelkezések érvényesítése, véghezvitele után nem lesz majd az iskola a város vagy falu legszegényebb, legmagarahagyatottabb munkahelye. Eddig sem volt saját akaratából az. Azt hiszem, »a kisebbrendűséggel párosuló maradi izlés« sem éppen csak a magyartanárok tulajdonsága, hiszen a második »kivüálló« szerint »Tanúságos megfigyelni, hogy egy-egy szeminárium mennyire — „átváltoznak”, felélenkülnek, magukra találnak, hevesen vitatkoznak — érzik az érdeklődő, éllettő közeget maguk körül.« (107—108.) És ezt sem kellett volna elhallgatni, említés nélkül hagyni ebben a könyvben.

Ez kétségtől együtt nem érzésnek a jele, de nem is csak annak: lehet, hogy ez a munkák mindegyikében tapasztalható magatartás inkább annak következménye, hogy Gerold nem próbálkozik, vagy nem tud a tanár munkájának sajátosságáig, mélyebb rétegeig eljutni, ennek következtében nem »tarthatja kezét« témája ütőerén. Így az úgynevezett »szabad« program ellen tiltakozók hangjából is csak a pedagógus begyöpesedési hajlamára ismer, és nem gondol arra, hogy a »szabad« program idején (úgy a hatvanas évek közepétől szinte tegnapig) gyakran igen konkrét, sőt néha aprólékos ellenőrző lapokkal, tesztekkel »mutatták ki« a pedagógus rátermettségét, szakképzettségét, de jövedelmét is ezzel kívánták meghatározni. Ennek helytelenségéről beszélni talán felesleges, ám el kell képzelni, hogy milyen helyzetben volt a tanár. Tiltakozásában tehát a szorongatott helyzetből menekülni akaró ember hangja is »benne van«: mondván, ha aprólékosan, pontosan számon kérik a tudást, akkor legyen pontosan az is megjelölve, hogy mit tekintenek annak. És ehhez kapcsolódik a *Gólyák — tizedszer* című részből vett idézet is: »Ez bizonyítja (ti. az elsőéves egyetemisták irodalomban való tájékozatlanságát — B. F.) különben az is, hogy arra a kérdésre: A világirodalomból ismert melyik műre utal Radnóti *Á la recherche* című verse?, csak ötven választok pontosan: Proust: *Az eltűnt idő nyomában*. A többiek: tizenhárom válasz nélkül hagyták, tizenhárman »nem tudom«, s egyikük: »Nem olvasom Radnótit.« Nem véletlenül merül fel a kérdés: mit tudnak ezek az elsőéves hallgatók, mit hallottak a középiskolában a modern regény időproblémájáról, a modern irodalom központi kérdéséről? Nyugodtan állíthatom, semmit.« (260.) Szemmel látható, szinte tapintható a meg nem értés. Ezt a tanárookra nézve igen súlyos megállapítást lehetséges, szabad egy vers-cím kapcsán levonni? Lehetséges, szabad ilyesmit nyugodtan állítani akkor, amikor »a modern irodalom központi (kiemelte B. F.) kérdéséről« van szó? Ellenőrizte a tanárok tanmenetét, és azt tapasztalta, hogy ők mellőzték ennek a kérdésnek feldolgozását? Tanügyi tanácsosoktól tudta meg, hogy a tanárok ilyen hibát vétének? Nem. De hogy is kerül elő a világirodalom központi kérdése, hiszen a feltett kérdés nem ezt kéri számon? A pontosan válaszolók sem arról tettek tanúbizonyságot, hogy tudnak »a modern regény időproblémájáról, a modern regény központi kérdéséről«, hanem csak arról, hogy tudják: a szóban forgó vers »A világirodalomból ismert melyik műre UTAL« (kiemelte B. F.), és ez egészen más. Ebben az esetben csak azt kérhette volna a tanároktól számon, hogy miért nem hívták fel tanulók figyelmét erre a kapcsolatra. De ebben az esetben sem ítékezhetne ilyen szigorúan, hisz az sem bizonyos, hogy a harmadik osztályban, amikor Radnóti költszete anyag, az *Á la recherche* című versre újra kitértek, hiszen az első *Az irodalom élete* részletesen elemzi, s ennek következtében a harmadikos *Az irodalom könyvében* sincs meg, tehát a tanár is kihagyhatta. Erre Gerold is gondolhatott volna.

Ebből következik, hogy a tanár munkakörülményeinek, értelmiségi voltának vizsgálatával párhuzamosan a tanári munka elemzése is fontos lett volna, és talán ez éppen a *Tanár vagy értelmiségi* című részben történhetett volna meg. De Gerold ezúttal is egyoldalú, mert csak azt magyarázza meg, hogy az értelmiségit milyennek tartja, a tanári egyéniség leírását, a tanár munkájának, alapvető tevékenységének — a tanításnak — elemzését viszont meg sem kíséri. A tanítás, annak szövevényes összetettsége, egyszerűen nem érdekli, vagy ha mégis, akkor a »csak egy tanár«-ról nem tud semmi jót mondani, sőt legszívesebben a tanári címet is megvonná tőle, nehogy az a postaládájára és lakása ajtajára »nagy öntelten« odavésse azt. Vizsgálódásában ennek következtében éppen azt mellőzi, ami annak központi tárgya kellene, hogy legyen: a tanítást, a fordításokat, a falukutatást, az irodalmi és közéleti tevékenységet stb. kéri számon, azt is kimondja, hogy nem polihisztoroknak szeretné tudni tanárait.

A magyartanárok pedig azok: polihisztorok, még akkor is, ha egyszerűen csak tanárok. Sajátosan polihisztorrá teszi őket a tanítás kérdéseivel foglalkozó pedagógia, a nyelvtudomány és az irodalom, amit viszont kritikusként kell átélniük ahhoz, hogy megközelítő sikerrel tolmácsolhassák, adhassák át. És mindezekre jutnia kell a napi három-négy órás szabad időből, hisz minden halad, alakul, változik és fejlődik, — a tanárral szemben támasztott igény is. Nem hiszem, Gerold nem győzött meg, hogy a magyartanárok nagy többsége megfélekedett volna arról, hogy gyorsuló időben élünk.

De arról, hogy a felvetett kérdésekről egyoldalú véleményt mond, bizony meggyőződtem. Éppen ezért ezt a munkát, noha könyv, csak nyersanyagnak tekinthetem, nyersanyagnak, amely egyoldalúságától függetlenül sok érdekes kérdést vetett fel; nyersanyagnak, amely objektív hozzáállással egyszerűen hasznosítható. Ez pedig Geroldra, a könyv szerzőjére vár...

ALKOTÓMŰHELY

BENKŐ ÁKOS

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR DRÁMAIRODALOMROL

Ha igaz, hogy egy irodalom nagykorúságának valódi fokmérője a társadalmi dráma jelenléte és fejlettsége, akkor a hatvanas évektől nagyon ígéretesen fejlődő-bontakozó jugoszláviai magyar irodalmról immár elmondhatjuk, hogy egyre inkább megfelel ennek a követelménynek is. Állításunk igazolásául ma már nem csupán Deák Ferenc *Áfonyák* című, 1969-ben bemutatott és a Sterija Játékokon is sikerre vitt verses drámájára hivatkozhatunk, hanem jó néhány sokkal közelebbi példára: így Gobby Fehér Gyula és Varga Zoltán egyfelvonásosainak (*Statisztikusok*, *Az útitárs*), valamint Deák *Légszomj* című drámájának bemutatójára, de elsősorban és mindenekelőtt a Forum Könyvkiadó sikeres drámapályázatára. A vajdasági magyar írók — noha többségük »kezdőnek« számít a drámaírásban — végre vállalkozni mertek a közönséget is érdeklő és foglalkoztató társadalmi és erkölcsi problémák drámai formában való megjelenítésére. »Megtört a jég, a némaság feloldódott, vannak íróink, akik tudnak drámában látni és az életről elgondolkodni...« — ezekkel a szavakkal üdvözölte Bori Imre a jugoszláviai magyar dráma megszületésének várva várt pillanatát.

A FÉLMŰLT

Közismert tény, hogy a jugoszláviai magyar dráma az elmúlt évtizedekben messze elmaradt a líra, az epika és az értekező próza mögött. Igaz, a Szabadkai Népszínház magyar társulata 25 esztendő alatt — 1945 és 1970 között — 12 jugoszláviai magyar szerző 22 darabját mutatja be, ami egyáltalán nem lenne kevés, ha ugyanennyi értékes drámai alkotásról lenne szó. Ám a bemutatott művek nagyobbik fele irodalmilag és dramaturgiaiilag egyaránt csekély értékű volt. Pályázatokban ebben az időben sem volt hiány, de a beérkezett pályaművek legtöbbször nem feleltek meg a drámai látás- és ábrázolásmód alapvető követelményeinek. Így aztán a negyvenes évek viszonylag sikerültebb darabjaiban is — még Weigand József *Kéz a kézben* és Kvazi-

modo Braun István *Magdics-ügy* című bámulatos közönségsikert elért munkáiban is — hasztalan keressük a valóság drámai megragadását, a meggyőző lélektani és logikai motivációt.

Lényeges változást az ötvenes évek sem hoztak, bár ebben az időszakban aránylag sok színpadi mű született. De sem Sulhóf József könnyű fajsúlyú darabjai — melyek közül a *Parasztkisasszonyt* 1955 óta többször is felújították —, sem Bogdánfi Sándor *Új fénye*, sem Lévay Endre ifjúsági színművei nem tudtak alapvetően változtatni az egészében kedvezőtlen összképen. Általában az 1968-ig született drámai művek nem értek el tartós sikert, komolyabb hatás nélkül merültek feledésbe. Ezt a sorsot az igényesebb munkák — Sinkó Ervin az *Elítéltek* (1952) és a *Szörnyű szerencse* (1955) c. aktuális történelmi és etikai kérdéseket feszegető drámái, valamint Majtényi Mihály *Harmadik ablak* című 1958-ban bemutatott színműve — sem kerülték el.

A KÖZELMŰLT

A hatvanas évekről ma már nyugodtan elmondhatjuk, hogy a jugoszláviai magyar irodalom általános fellendülésének korszaka volt. Ám a drámairodalom még ezekben az években is csak nagyon lassan, nehézkesen bontakozott ki. A vajdasági magyar írók számára kétségtelenül a »láthatatlan színház«, a hangjáték volt a drámaírás előiskolája. Idősebb és fiatalabb alkotók egyaránt kipróbálták erejüket az új műfajban. És hogy nem is akármilyen eredménnyel, arról az 1969-ben megjelent *Álmok szirtjén* című hangjátékgyűjtemény tanúskodik, amely az elmúlt évtizedek legjobb rádiójátékait tartalmazza, köztük néhány kiemelkedően sikerült művet (Majtényi Mihály: *Mi történt az utcasarkon?*; Bányai János: *Álmok szirtjén*; Major Nándor: *A hóember*).

A hatvanas évek második feléből feltétlenül említést érdemelnek Gobby Fehér Gyula drámakísérletei, elsősorban *A nagy építkezés*, Podolszki József és Vajda Gábor groteszk-abszurd játéka, *Az állapotos menyasszony*, valamint Guelminó Sándor *Özvegye*.

AZ ELSŐ FECSKÉK

Az igazi »betörést« Deák Ferenc *Áfonyák* című drámája jelentette, amely 1968 végén jelent meg könyv alakban s a következő év tavaszán kapott színpadot.

Milyen sors várhat egy velejéig romlott közösségbe betévedt becsületes emberre? — ez a parabolisztikus dráma alapkérdése, amelyre pesszimista, de valóságghú és igazi drámát eredményező választ kapunk. Jól felépített, szerkezetileg egységes mű az *Áfonyák*, kitűnő expozícióval, nagyszerűen előkészített és kellően motivált tragikus végkifejlettel. Igaz, akad benne egy-két funkciótlan, a cselekményt lassító dialógus, a verses forma okozta kényszermegoldás, de mindezek a fogyatékoságok eltörpülnek a dráma erényei mellett. Így az *Áfonyák* méltán hozott elismerést a szerzőnek és a jugoszláviai magyar színjátszásnak.

Gobby Fehér Gyula és Varga Zoltán egyfelvonásosai — amelyeknek bemutatójára mintegy a Forum drámapályázatának előestéjén került sor — már csak jellegüknél és terjedelmüknél fogva sem hasonlíthatók Deák művéhez. De ezek is érdekes, a valóság felvetette időszerű kérdéseket — egzisztenciális problémák, »fenn és lenn« a szocializmusban, a forradalmárok egy részének jellemtorzulása a hatalomban... — boncolgató jelentős alkotások, annak bizonyítékai, hogy a jugoszláviai magyar dráma egyre türelmetlenebbül keresi helyét a nap alatt.

AZ ÚJ SYMPOSION DRÁMAPÁLYÁZATA

Bár az Új Symposion 1969-ben kiírt drámapályázatára nem kevesebb, mint 12 pályamű érkezett, a pályázat mégsem volt igazán eredményes. Ezt igazolja az a tény is, hogy az első és második díjat nem adták ki, csupán a harmadik díj került kiosztásra, az is megosztva Sáfrány Imre *Magellán* és Tóth Ferenc *Áramkorlátozás* című drámája között. A sikertelenségről tanúskodik Gerold Lászlónak, az egyik legtekintélyesebb jugoszláviai magyar színikritikusnak a bíráló bizottság nevében kiadott jelentése is, amelyben többek között a következőket olvashatjuk: »Egyetlen teljes egészében következetes gondolatisággal felépített, dramaturgiailag jól megszerkesztett, kidolgozott pályamunkát sem találtunk. A legtöbb művet holmi sejtelmes, de éretlen és megfejthetetlen jelképeség, szintén csak felsejlő politikai-társadalmi allúziókkal megtűzdelt, lényegében üres, gyökértelemnek érzett és hamis moderneskedés jellemez, amely a gondolati tisztaság, valamint a sikeres drámaszerkesztés helyett elsősorban bizarr jelenetekben vagy csak ötletszórványokban nyilvánul meg... A beküldött kísérletek néhányában akad egy-egy jó, igéretes ötlet, de ez rendszerint — a vékonyka írói szándékkal együtt — gyorsan felszívódik az erőltetett modernizmus, a nélkülözhetetlennek hitt morbiditás, vagy a semmitmondó bőbeszédűség útvesztőin.«

A FORUM DRÁMAPÁLYÁZATA

A Forum drámapályázatának eredményhirdetésére az elmúlt év elején került sor. A pályázat sikeréről, eredményességéről tanúskodik az a tény, hogy a beérkezett 25 dráma közül a bíráló bizottság hetet talált kiadásra, illetőleg előadásra érdemesnek.

Az első díjat a »nagy öregek« triászának középső tagja, Majtényi Mihály nyerte *A száműzött* című drámájával, amelyet 1970 májusában már be is mutattak az Újvidéki Rádió M stúdiójának művészei. A mű hőse a nemrég még ünnepelt, körülrajongott római költő, Ovidius, aki a császári parancs után egyik napról a másikra kegyvesztetté válik. Tomiba kerül, a barbár géták közé, ahol nehezen alkalmazkodik az új körülményekhez, sokat szenved a honvágytól. Végül mégis talál nemcsak ivócimborákat, de új barátokat is. Megbarátkozik őrzőjével, Cornelius századossal és annak feleségével, Calviával, akik éppen a költővel való kapcsolatuk során döbbennek rá, hogy valójában maguk

is száműzöttek. »Nagy jelentősége volt annak — vallja a díjnyertes dráma szerzője —, hogy az alakokat már régóta érleltem magamban. Ovidius életéről, vallomásairól, a római korról köteteket tanulmányoztam át, hogy minél hitelesebb képet tudjak alkotni arról a korról. Kétezer évvel ezelőtti időszak ez, s történelmi drámát írtam, bár én egyszerűen játéknak nevezem... A költők sorsa, a száműzöttek sorsa örök téma, a mai világban is időszerű... Néhány évvel ezelőtt egy elbeszélésben (*Tomiban most ősz van* — B. Á.) már megpróbáltam megvillantani ezt a témát, de éreztem, hogy a dráma átfogóbban vizsgálhatja ezt az igen rejtelmes életet.«

A második díj Tóth Ferenc *Jób* című álbibliai drámájának jutott, amelynek központi mondanivalója — egészen leegyszerűsítve — annyi, hogy a személyes élmények, élettapasztalatok, kételyek, vívódások és szenvedések eredményeképpen létrejött belső meggyőződés mindig mélyebb, őszintébb és összehasonlíthatatlanul szilárdabb, mint az egyénre kényszerített dogmatikus vallások.

Gobby Fehér Gyula harmadik díjas drámájának — *A budaiak szabadsága* — külső cselekménye a középkorban játszódik, de mint minden igazán jó történelmi dráma, ez is a jelenkor olvasójához-nézőjéhez szól. A mondanivaló középpontjában a függetlenség és az elkötelezettség ütközései lehetőségeinek vizsgálata áll.

A negyedik helyen Varga Zoltán végzett *A tanítvány* című drámájával, amely szintén álbibliai történet keretében boncol ízig-vérig mai problémákat, mindenekelőtt a hatalom és az erkölcs lehetséges konfliktusait. A dráma egyébként — akárcsak Majtényi *Száműzöttje* — a szerző egyik kitűnő elbeszélésében, a *Nátában* rejlő drámai magra épült.

Az előadásra javasolt művek között találjuk még Kopeczky László *Aida nem énekel* című, azóta már a Hídban is publikált színművét, Foky István *Tőrefi Péter* című verses drámáját, valamint Hornyik György *A tábornok kutyája* című vígjátékát.

Érdekes, hogy a legjobbnak ítélt drámák szerzői csaknem kivétel nélkül történelmi és bibliai keretet választottak mondanivalójuk kifejezésére. Ennek okát Szeli István, a drámapályázat bíráló bizottságának elnöke a következőkkel magyarázta: »Részben egy kicsit divatnak is tartom. Európa-szerte, nálunk, a magyar irodalomban is, mind több az ilyen áttételes darab. Mérsézt: szerzőink talán úgy vélik, hogy gátlástalanabban, fenntartások nélkül szólhatnak bizonyos társadalmi jelenségekről, ha a cselekményre történelmi köntöst adnak, noha erre, meggyőződésem szerint, ma már nem volna szükség... A vesélyt én inkább abban látom, hogy úgynevezett örök emberi motívumokat, állapotokat és szituációkat keresve könnyen a lélektani anakronizmus hibájába eshetnek, és ezt valóban csak a legjobb drámák kerülték el.«

DEÁK FERENC ÚJ DRÁMÁJA

A Forum drámapályázatának egyik meglepetése az volt, hogy a nagy esélyesnek tartott Deák Ferenc nevét hiába kerestük a díjazottak között. Ennek persze megvan a maga egyszerű magyarázata. Deák

benevezett ugyan a pályázatra, de drámáját még az eredményhirdetés előtt próbálta a Szabadkai Népszínház magyar társulata, így a szerző akarva-akaratlan megsértette a jelíges pályázatok alapvető feltételét, a névtelenséget. A bíráló bizottság ezért nem vehette figyelembe az értékelésnél a *Légszomj* című, időközben sikerrel bemutatott Deák-drámát.

A *Légszomj*-ban a szerző a felszabadulás utáni negyedszázad történetét ábrázolja. Egy vajdasági magyar parasztcsalád tagjainak egyéni életsorsán keresztül érint kényes és fájó kérdéseket. A közönyt, a tunyaságot, az oktalan félelmet és a kisebbségi érzést ostorozza, mert szerinte elsősorban ezek a jellemvonások és tulajdonságok ítélték kudarcra a kitörési kísérleteket. A dráma főhőse a jobb, emberibb életért küzd, tágitja a jelképes életteret, közben azonban egyre jobban gyötri, s végül megöli a légszomj. Pusztulásában övéi is osztoznak. A nézőkhöz intézett utolsó szavai mégis azt sugallják, hogy a küzdelem nem reménytelen. Éppen ezért a tragikus vég ellenére sem tekinthetjük pesszimista drámának a szó szoros értelmében életbe vágó kérdéseket felvető *Légszomj*-at.

PERSPEKTÍVÁK: A PILLANAT LEHETŐSÉGEI

A drámapályázat sikere örvendetes tény, ám a jugoszláviai magyar drámairodalom fellendülésének csupán a lehetőségeit, kezdetét jelzi. Mert a drámairodalom csak akkor töltheti be hivatását, csak akkor bizonyíthatja be életképességét, ha visszhangot tud kelteni az olvasók, de mindenekelőtt a nézők körében. A további előrelépéshez most már az szükséges, hogy ez az egészséges fejlődési folyamat ne szakadjon meg, hogy a legjobb művek mielőbb eljussanak az olvasókhoz és a közönséghez, hogy »életben maradjanak«. A lehetőség adott. Az írók megtették a magukét, bizonyítottak. A szót a jövőben a színházi szakembereknek és a művészeknek kell átvenniük. A sikeres drámapályázattal — amely nemcsak a hetvenéves Majtényi Mihály alkotókedvének adott új lendületet, hanem egész sor fiatal tehetség jelentkezését is lehetővé tette — és a remélhetőleg megnyíló újvidéki magyar színházzal minden bizonnyal kezdetét veszi a jugoszláviai magyar drámairodalom és színházi kultúra tartós fellendülésének korszaka.

A FILM HALÁLA ÉS ÚJJÁSZÜLETÉSE

A fesztiválok világában, sajnos azt kell megállapítani, már évek óta bizonyos türelmetlenkedés észlelhető. Minél nagyobb, illetve jelentősebb volt egy szemle, annál agresszívabbá vált az az erő is, mely nemcsak a fesztiválokat gátolta munkájában, de a filmművészetre is igen rossz hatással volt. Kár, hogy eddig még senki sem foglalkozott komolyabban ezzel a jelentős kérdéssel, mert mind filmtörténeti, mind társadalmi-politikai szempontból igen érdekes.

A különös harcot kiobbantó helyzetre azért került sor, mert a társadalmilag angazsált filmmunkások nagyobb csoportja arra törekedett, hogy megszüntesse a szemléket, a fesztiválok igazgatóságai pedig megpróbálták ennek a törekvésnek ellenállni. Az előbbieket megpróbálták bebizonyítani, hogy a fesztiválok kifejezetten polgári intézmények, kábítószerek a közönség, a nép számára, s háttérükben tulajdonképpen nagy üzletkötések húzódnak meg. A fesztiválok igazgatóságai viszont a régi érvekkel álltak elő: a cél a filmművészetet propagálni. Szükséges együttműködni a filmiparral, hogy a film mint művészet megszerezhesse és meg is őrizhesse anyagi bázisát.

Manapság, amikor már a fegyverek úgy-ahogy elhallgattak, érdeemes volna komolyan felmérni a film e különös korszakát, a meg nem értékek és összeütközések időszakát.

A fesztiválok legválságosabb éve 1968 volt, egyúttal ez volt — mint tudjuk — az utóbbi huszonöt év legdrámaibb és legbékétlenebb éve is. Utóhatásai még ma is igen komolyan érezhetők a filmvilág újabb alkotásain, de a kulisszák mögött még inkább, még erősebben. A társadalmi értékek felmérésével, valamint a társadalmi irányvonalak meghonosodásával párhuzamosan ebben az időben a művészetet társadalmiasító törekvés jutott kifejezésre. A szép a burzsoázia, illetve más társadalmi rendszerekben a bürokrácia szinonimájává vált. Az ilyen nézetek legradikálisabb képviselői megpróbálták azt is bizonyítani, hogy egy film költői értékfoka egyáltalán nem mérvadó az alkotás igazi, művészi értékének tekintetében.

Nem kell szem elől téveszteni, hogy egyes szocialista országokban nem egészen tíz év alatt a társadalmi mozzanat a művészetekben, így a filmen is, korlátlan fogalomná vált: amíg régebben a társadalmi mozzanat a pártosság szinonimája volt, a hatvanas évek végén a mű politikai értékelését jelentette. Ezáltal a film társadalmi, kritikai, szociális aspektusa egységes jelentést kapott.

Mikor ez a fesztiválok iránti naív viszonyulás vesztett erejéből, és mikor a szemlék szervezői újra aktívan folytatták a munkát, bebi-

zonyosodott, hogy a poétikus irracionizmus, már ami a filmet illeti, túlélté azokat a repressziókat, melyek a 68-as éveket követték.

Mindezt azért mondtam el, hogy ha nem is teljesen, de bizonyos mértékben felmérhessük az idej belgrádi filmfesztivál, a FEST 72 jelentőségét. A szemlét a fővárosban tartják ugyan, de minden mozi közönsége kíváncsi rá. Hazánkban eddig 72 város szeretne a FEST városa lenni, hogy a világ legjobb filmjeit láthassa, hogy megvédhesse magát a ponyva áradata ellen, és hogy az emberek ismét járjanak moziba, ahol nem is olyan régen tanúi voltak annak, hogyan fojtogatja az embertelen kommercializmus a művészetet.

A nézők követelik: a jó filmekre ne kelljen évekig várni, a kulturális érdek legyen az elsődleges szempont, mert csakis így erősödhet a bizodalom, hogy a film rendelkezik annyi belső erővel és lehetőséggel, amellyel áthidalhatja a pillanatnyi válságot, és új kifejezési formákat teremthet.

A belgrádi FEST szelleme három pontban foglalható össze:

1. A program tárgyilagossága összeállítása.

Tehát: Nem az egyik, vagy másik iskola, törekvés, a modernizmus, vagy a hagyománytisztelő, az avantgarde, az új hullám, vagy a régi áramlat szellemében készült film a fontos! A nemzetiségi hovatartozás és az esztétikai irányzat sem lényeges, még kevésbé az, hogy a filmnek közönségsikere van-e, vagy sincs. A jó filmeket tűzték műsorra, s azok kiválasztásakor mellőzték az egyéni mércéket. Egyszóval azokat a filmeket, amelyek képesek kiállni a próbát és értékükkel — ha csakugyan van értékük — teljes elismerést szerezni.

2. Szabad és haladó társadalmi viszonyulás az általános művészeti politikához. Huxley szavai érvényesülnek itt: »Bátor, fiatal világ«. Ez a mottó.

3. Nyíltság, megbecsülés és demokratikusság. Tehát a FEST mindenkihez szól, kapuit a legszélesebb tömegek előtt nyitotta ki.

Mindezek után már nem nehéz a célját is röviden jellemezni: a filmművészet legkiemelkedőbb alkotásait egy helyen bemutatni a közönségnek. A nézőknek ezáltal egyedülálló élményben van részük, az alkotók pedig felmérhetik azt, hogy mi is történt a film terén egy év alatt.

Természetes, hogy a FEST csak akkor lepheti meg közönségét minden évben kitűnő filmekkel (sajnos a fesztivál minősége is ettől függ!), ha a világ filmgyártása is kitesz magáért. De hát ez már nem a belgrádi szemle kitűnő rendezőitől függ.

OLVASÓNAPLÓ

BELGRÁDI KILÁTÓ AZ ÚJ MAGYAR LÍRÁRA

Novija mađarska lirika. Válogatta: Ivan Ivanji és Danilo Kiš.
Nolit, Belgrád, 1970.

A két háború közti időszakban csaknem teljesen ismeretlen jelenség volt a magyar lírának akár szemelvényes ismertetése is a délszláv lapokban. Zágrábban megjelent néhány magyar író munkája — Móricz Zsigmond, Szabó Pál —, Belgrádban pedig bemutattak néhány magyar színdarabot, főleg Zilahyt, de a magyar líra sem itt, sem ott nem tudott megszólalni. József Attila néhány versének zágrábi kiadása kivételnek könyvelhető el. Nagyon is objektív okok gáncsolták líránk megszólalását e kötet megjelenése után, a harmincas évek dereka táján, Zágrábban, ahol pedig érezhető volt az érdeklődés a nagy szocialista költőnk hangjának ismerete iránt.

Közvetlenül a második világháború után Bogdan Öiplić Petőfi-fordítása volt az első hang, akkor persze már merőben más légkörben, majd ezt követte Ivan Ivanji Ady-fordítása, és csak jóval később indult meg líránk szörványos megjelentetése mind a fővárosi, mind a zágrábi lapok hasábjain. Mintegy elkerülhetetlen, illetve elodázhatatlan viszonzásaképpen annak az aktivitásnak, amelynek Budapesten a délszláv líra ismertetését, sőt népszerűsítését köszönhette.

Danilo Kiš három magyar költőt szólaltatott meg a Forum kétnyelvű kiadásában, majd ezt követően Weöres válogatott versei láttak napvilágot Ivan V. Lalić átültetésében, hogy aztán Zágrábban legyen a sor Váci Mihály, Illyés Gyula válogatott költeményeinek megjelentetésével Enver Čolaković igen színvonalas átköltésében.

Legutóbb a Nolit örvendeztette meg a magyar líra kedvelőit azzal a kilátóval, amelyet Ivanji, Kiš és I. V. Lalić állított fel a fővárosban líránk jeleseinak megszólaltatásával a *Novija mađarska lirika* antológiában.

Vártuk is ezt a kilátót a magyar líra tájaira — az orosz, a német, a francia, lengyel és finn felől — után mindenképpen. Mert sajtóságos, hogy az átültetés objektív nehézségei ellenére is egyetemesebben inkább a líránk talál visszhangra a nagyvilágban, mint a prózánk. Erre, úgy vélem, elsősorban Petőfi, Ady és József Attila reputációja adhat magyarázatot.

Érdeklődésünket nem kis mértékben fokozza az, hogy a három jeles műfordító — Ivan Ivanji, Danilo Kiš és Ivan V. Lalić vállalkozása — fémjelző eddigi tevékenységük mellett sem mondható könnyűnek. Elsősorban azért nem, mert nyelvük merőben más törvényű közegében merőben más zenei elemekből kell létrehozniuk az új akusztikát ahhoz, hogy líránk jeleseinak hangja egyenértékűen juttathassa érvényre mind tárgyi, mind zenei varázsát. Líránk hagyománya lényegesen elüt a szerbétől; szerkezetileg, hangszerelésileg is, nemcsak a kifejező eszközökre nézve. Alaphangjánál fogva a miénk inkább az angollal tart rokonságot, a szerb viszont a francia

lírával mutat alapvető hasonlóságot. Figyelembe véve ezeket az objektív nehézségeket, a három műfordító érdeme csakis ilyen szempontok mérlegelésével értékelhető.

Líránk e három kiváló ismerője és tolmácsolója vonzalmán túl már hagyományos kapcsolatot is fel tud mutatni a már említett művek átköltésében. Ez mintegy záloga is lehet vállalkozásuk — antológiájuk — minőségi megoldásának.

A válogatás kérdése persze más.

Szerencsésebb lett volna, ha a válogatók — jelen esetben Ivanji és Kiš — nem azonosak a műfordítókkal. A megszábotott terjedelem és egyéb kiadói szempontokon túl ugyanis a válogató — ha műfordító is egy személyben — csak nagyon kivételes esetben kerülheti el a nyilvánvaló kísértést, nevezetesen azt, hogy a kisebb ellenállásnak engedjen, különösen a nehezebben visszaadható darabok válogatásánál. Ilyen esetekben rendszerint árulkodó jellegű is a válogatás, függetlenül a műfordítás minőségétől.

Minden jel arra vall, hogy minden fordító számára Ady az a költőnk, aki a legnagyobb műgondot igényli. Zeneisége, szimbolikája, képrendszere, egyéni hangja e válogatás tükrében is nyilvánvalóan nehéz műfordítói feladatnak bizonyult. Mi másra vall az a tény, hogy az antológiába bevett 23 verse közt egyet sem találunk például a *Halottak élén* című kötetéből?! De szerelmi lírája sem a legjelentősebb verseiben tükröződik itt. Ez annál sajnálatosabb, mert az átültetettek közt szép számban találkozzunk telitalálattal felérő műfordítói bravúrral. (*Szeretném, ha szeretnének*: Ivanji, vagy számos Kiš-fordítás.) Így van ez sajnos többi klasszikusunknál is. Érthetetlen, miért szerepel József Attila olyan kevés költeménnyel ebben a válogatásban. Hiszen Kišnek a már említett kötetéből igazán futotta volna még. És vajon mért maradt ki (ugyancsak Kiš átültetésében) a remekre sikerült *Mama*? Más megint, ha hiányoljuk az *Odát* vagy a *Dunánál* mélységesen emberi vallomását, vagy a *Kései siratót*. Mint ahogy Babitsnál is, Tóth Árpádnál és Kosztolányinál is, nem kevésbé Szabó Lőrincnél és Illyésnél a valóban nagy verseket. Ha nem nevezem is meg, mindenki tudja, melyekre gondolok kínél-kínél. Kassákot és Füst Milánt még igényesebb válogatásban és kitűnő fordításban kapja a szerb olvasó Kiš, illetve Ivanji tolmácsolásában. Kár, hogy Kosztolányi *Februári ódáját* nem I. V. Lalić fordításában láthatjuk — bár Ivanji is jó —; gondolom, Lalić, aki maga is írt hasonló metrumú verseket, talán még kifogástalanabbul oldotta volna meg.

Általánosságban: a kötetlen formával minden esetben szinte hibátlanul birkóznak meg a válogatók, a szigorúan kötött versek tömörsége és zártsága azonban — zokszó ne essék — bizony elmarad az előbbieknél nyújtott műfordítói szinttől. Talán épp ezért nem mondható véletlennek, hogy a legfogósabb ilyen természetű feladat többnyire I. V. Lalićra hárult. A forma nagy művésze, miként a francia antológiájában is, legtöbbször itt is remekelt. (Babits: *Névgyemre*, Illyés: *Havas emlék*, Garai: *Nők*, valamint a Weöres-versek zöme.) Bár ez utóbbi válogatása lehetne szerencsésebb is, akár Lalić már említett kötetéből is. Juhász Gyula *Milyen volt* (Ivanji) és *Anna örök* című verse (Kiš) derék műfordítói munka, a többivel együtt mégis keveselljük. Kiš annak idején jól válogatta és kifogástalanul ültette át Radnóti. Itt szereplő versei is tisztessen képviselik költőnket.

Az antológia gyöngyszemének Kiš fordítását tartom: Juhász Ferenc *József Attila sirjánál* szerbül kongeniális versnek hat. Majdnem olyan sikerült, mint a *Nyugati szél* Tóth Árpád tolmácsolásában, kár persze, hogy — nyilván terjedelme miatt — nem láthatjuk itt teljes egészében. De érezhetően »fekszik«
Kišnek Nagy László költészete is. Itt adott három verse közt nem látjuk ugyan a *Zöld angyalt*, de így is méltón képviseli őt ez a válogatás. Bár Lalić is, Ivanji is kiválóan oldotta meg a bekerült Garai-verseket, sajnálatos, hogy az *Artisták* elkerülte a válogatók figyelmét. Simon Istvánt négy szerényebb verse mutatja be a szerb olvasónak. Művében reprezentatívabbakat is találhattak volna a válogatók. Hiszen tolmácsolásuk itt is jó munka. Pilinszkytól őt verset találunk a kötetben, sajnos hiányzik közülök a *Francia fogoly*. Nemes Nagy Ágneset igen szépen reprezentálja Kiš két kiváló fordítása. Csóóri érezhetően közel állhat Kišhez — mármint alkaltilag —; mind a hat versét remekbe szabta.

Nagy mulasztás volt Vas Istvánt kihagyni ebből az antológiából! Kihagyása ebből a kötetből a par excellence intellektuális líra kihagyása majdnem olyan hiba, mint hogyha Tin Ujevićot hagynánk ki itt egy jugoszláv antológiából.

A versek elé Danilo Kiš írt tájékozottságra valló bevezetőt. Tanulmányában csak tapintatosságának minősíthetjük, mármint a szerb olvasók irántinak, a művelt esszéista gesztusát: egyezéseket nemigen lelvén a délszláv líra nagyjai között, eligazításképpen a világ- s főleg a francia líra jeleseihez hasonlítja egy-egy klasszikusunk költői arcát, és — tegyük hozzá — mindig találóan.

A kötet jegyzetei Ivan Ivanji gondos, avatott munkája.

DUDÁS KÁLMÁN

EGY ZSARNOK LÉLEKRAJZA

HEINRICH MANN: Ronda tanár úr.

Magyar Helikon, Budapest, 1971.

Heinrich Mann születésének századik évfordulójáról nemcsak a két Németország emlékezett meg, hanem egész Európa. Művészete, mely a németiség talajából fakad, kinőtte a nemzeti korlátokat, és európai szintre emelkedett. Az utóbbi időben, halála után húsz évvel, mindjobban kibontakozik előtünk írói és emberi nagysága, mind több kutató veszi kézbe munkáit, és mind több fontos igazságot fedez fel bennük, úgyhogy várható, rövidesen az őt megillető helyre kerül: öccse, Thomas mellé.

A lübecki patriciuscsalád legidősebb gyermeke már igen korán eljegyezte magát az irodalommal és a politikával. E két fogalom már kezdeti alkotásaiban szinte szétválaszthatatlan egymástól. A kissé lazább belki tartású fiatalember nagy érdeklődéssel olvassa Wagner és Nietzsche, valamint a korabeli francia realista irodalom, főleg Bourget műveit. Már ekkor megnyilvánult érdeklődése a francia nép és annak művészete iránt. Ez az érdeklődés az idők folyamán szeretetté érik: erről tanúskodnak Heinrich Mann Zola-tanulmánya, publicisztikai kiállásai a francia—német barátság mellett és nem utolsósorban az emigrációs német irodalom talán legnagyszerűbb történelmi regénye, a *IV. Henrik*. Fiatalkori műveiben a korabeli német társadalmi viszonyok ábrázolására törekszik. Kritikus szemmel mutatja be ezeket, úgyhogy e munkáit még ma is úgy tartják számon, mint a talán legsikerültebbeket és legolvasottabbakat. Itt elsősorban a *Professzor urat* (belőle készült a *Kék angyal* című film, amelyben Marlene Dietrich és Emil Jannings alakították a főszerepeket), a *Kleine Stadt* és a *Der Untertan* című regényekre gondolok. E művek híuen példázják egy meghatározott társadalmi-történelmi rendszer visszasságait, és szerzőjük elítélő állásfoglalását vele szemben. Így például a *Der Untertan* folytatásos közlését az I. világháború kirobbanásakor betiltják, és könyv formájában csak 1918-ban jelenhetett meg először. Már ekkor kifejezésre jutott, hogy Heinrich Mann nemcsak a németiség sorsa, hanem a társadalom problémája is izgatja, míg Thomas ekkor főleg az egyén helyzete iránt érdeklődik, illetve azt ábrázolja műveiben.

A nyíltabb szívű, lobbanékonyabb, őszinte és tevékeny Heinrich érzékenyen reagál az I. világháború kitörésére. Ő nem annyira kötött, mint öccse, Thomas, aki kiegyensúlyozott polgári életet él, és tanáros önszigorral írja műveit, hanem szabadon utazgat, szinte keresi helyét a világban, nagy rajongója a színháznak (első felesége színésznő volt), van benne valami bohémyszerű. A 20-as és 30-as évek folyamán kevesebb szépiro-

dalmi művet ír: magával ragadják a politikai és társadalmi események. A már említett Zola-tanulmányban bírálja Thomast, elítéli az imperialista németiség állásfoglalását, és síkra száll a német-francia barátságért. Igen haladó nézetek ezek, hiszen például Thomas ebben az időben — egyes konzervatív német történészek hatása alatt — mondhatni reakciós nézete-
ket vallott, amit később maga is elismert. E kor eseményei döntően befolyásolják mind Heinrich, mind Thomas világnézeti fejlődését. Kettő-
jük világnézeti fejlődésére talán az a legjellemzőbb, hogy Heinrich köny-
nyebben szakadt el a német múlttól, könnyebben szívta magába az új
eszméket, nyíltabban fejezte ki nézeteit, hamarabb felismerte a harcos
humanizmus szükségzerűségét. E tények alapján nem szabad azt a hely-
telen következtetést levonni, hogy Heinrichet világnézeti fejlődése a kom-
munizmus hívei közé juttatta volna, de tény, hogy ezen a fejlődési úton
tovább eljutott, mint Thomas. Alapjában véve Heinrich is megmaradt
»haladó« polgárnak, akárcsak Thomas, de a lényeges társadalmi változások
elkerülhetlenségét jobban felismerte. Különösen a Weimari Köztársaság-
tól várt sokat, annak célkitűzéseivel sokban egyetértett, úgyhogy annak
bukása sok szempontból politikailag igen súlyos csapás volt számára. Ezek-
ben az években főleg publicisztikai írásokat jelentetett meg, sajnos iro-
dalmi megfogalmazását e nézeteinek nem adta meg. Talán joggal mon-
dotta Thomas, hogy Heinrich felelt volna meg legjobban a Weimari Köz-
társaság elnökének. Sajnos az események más irányban alakultak, a Wei-
mari Köztársaság megbukott, ezzel egyetemben Heinrich egyes elképze-
lései is hajótörést szenvedtek, de ezek az események végeredményben
pozitívan hatottak további világnézeti fejlődésére.

A faszizmus hatalomra jutása menekülésre kényszeríti Heinrich
Mann. Franciaországba távozik, és Thomas mellett, aki szintén emigrál
és világnézetiileg »utoléri« Heinrichet, a szabad és humanista német írók
egyik legfontosabb szószólója lesz. Újra főleg publicisztikával foglalkozik,
de egy dél-franciaországi utazása alkalmával megszületik benne az elkép-
zelés: megírni IV. Henrik, a »jó király« életútját.

IV. Henrik sokáig úgy élt a francia népi hagyományokban, mint a
legigazságosabb és legnagyobb király. Hiszen a napóleoni hadjárat folya-
mán a csúfos visszavonulás alkalmával Tolsztoj *Háború és békéjében* a
foglul ejtett, toprongyos, kiéhezett és az orosz télben didergő francia
katonák kipirult arccal énekelnek az orosz katonáknak IV. Henrikről, a
»jó királyról«. Az igen terjedelmes regény mozaikszerű mestermű, amely-
ben Heinrich Mann nemcsak egy felvilágosodott uralkodó sorsát igyekezett
ábrázolni, hanem ugyanakkor példát akart felmutatni a XX. század em-
berének az emberszeretetről és a gonoszság legyőzéséről. IV. Henrik, akár-
csak az öccs, Thomas Józsefje, jó példája a »felülről jött forradalom«-nak.
Nem szabad ugyanakkor elfelejteni, hogy IV. Henriket épp a történelmi-
társadalmi események formálták olyanná, mint amilyen volt. IV. Henrik
kibékíti a két, egymást gyűlölő, különböző vallást gyakorló tábor, fellen-
díti az ország gazdasági életét, rendeleteivel igazságot tesz a polgárság és
a nemesség közt, egy európai béke megvalósítása lebeg előtte célként,
amikor is a kis népek egyenrangúvá válnának a nagyokkal. IV. Henrik
kemény magatartása ellenfeleivel szemben, az azokkal való kíméletlen le-
számolás, ugyanakkor humanista állásfoglalása a haladás képviselői iránt,
híven tükrözi Heinrich Mann elképzelését az új humanizmusról, és tulaj-
donképpen nyílt felszólítás Európa haladó erőihez a faszizmus elleni harcra
és leküzdésére.

De Heinrich nemcsak az államférfi és uralkodó IV. Henrik arcképét
festi meg művészién, hanem a magánemberét is; IV. Henrik »teljes« ember,
élvezi az életet, kimondottan kedveli a gyengébbik nemet, vadászik, a
labdajáték nagy mestere, gyermekeivel játszadozó apa. Így összpontosul
benne Heinrich Mann jóvoltából sok olyan tulajdonság, amelytől a XX.
század életmódja megfosztja a mai embert. Ezért is kellett Heinrichnek
visszakanyarodnia egészen a XVI. századba: ilyen kiforrt, egyszerűly
uralkodói és emberi beteljesülésre a későbbi történelem nemigen nyújtott példát.
E művében összpontosította a szerző mondanivalóját a mai ember számára.
Olyan mű ez, amelyet az őszinte olvasó csak elérzékenyüléssel olvashat.

A fasizmus további térhódítása további kalandos menekülésre készteti Heinrich (titkos és az akkor már idős alkotó számára fárasztó átkelés a Pireneusokon). Thomas segítségével az Egyesült Államokba jut, de ellentétben öccsével, ő nem tudja megtalálni helyét e világban. Újabb irodalmi lendületvételei nem találnak megértésre, már a világeseményekre sem reagál olyan érzékenységgel, mint régebben. Thomasnak írt leveleiben nehéz anyagi helyzetéről és Európa utáni honvágyáról ír. 1949-ben vissza akar térni a Német Demokratikus Köztársaságba, de ebben halála megakadályozza. Az utóbbi ország magáénak tekinti Heinrich Mann, külön tudományos archívumot alapított, melynek feladata Heinrich Mann művészetének tanulmányozása.

Heinrich Mann írói és emberi alakja mindjobban kibontakozik előttünk. Most kezdjük el igazán felmérni értékét. Az irodalomtudósok műveinek jelentőségével és világnézeti fejlődésének feltérképezésével foglalkoznak. Műveinek szinte minden kultúrnyelven történő állandó újrakiadása igazolja tartós népszerűségét. Ezt bizonyítja a *Ronda tanár úr* című regényének mostani budapesti megjelenése is.

Annak idején, 1905-ben — ellentétben más műveivel — nem jelentett könyvsikert. Ahogy az idő múlt, mind több értéket fedeztek fel benne, és a könyv megindult a világhírnév felé. Szerzője megírásakor mindössze harmincnégy éves volt. E korban még élénken éltek benne az ifjúkori emlékei, ezért mondható az, hogy e művei is az ifjúkori élményvilág táptalajából fakad. Akárcsak öccse, Thomas, Heinrich sem kedvelte a komor lübecki Katharineum gimnázium hangulatát és tanárait. Nem volt valami jó tanuló, idegenkedett a tanároktól és már talán akkor érezte egy-egy tanulandó erkölcsi normá hamisságát, kiérezte belőle a Vilmos kori Németország, a valóságot leleplezni igyekvő, zsarnoki szándékait. Az évek folyamán ezek az élmények, más élmények által mintegy megerősítve, a *Ronda tanár úr*-ban jutnak méltó kifejezésre. Az eredeti német mű címe *Profesor Unrat oder Das Ende eines Tyrannen*, azaz *Ronda tanár úr, avagy egy zsarnok bukása*. Tudniillik Heinrich Mann célja e regényével az volt, hogy egy meghatározott embertípus, a kispolgárban szunnyadó zsarnok és anarchista tulajdonságait ábrázolja. Az expresszionista vonásokban gazdag regény nem kimondottan csak egy jellem ábrázolása, hanem cselekményeikben gazdag realista mű is, amely azonban itt-ott nem mentes a gogoli fantasztiikumtól sem. Le kell szögezni, hogy Heinrich Mann tollát írás közben nem a gyűlölet irányította, hanem a mértéktartó elemző szándék. A mű végén előttünk áll a főhős teljes »pályafutása«, kinek első és utolsó célja az emberek »idomítása« és az ellenkezők kegyetlen büntetése. Ezen túl a szerzőnek nagyjából sikerült azt is igazolnia ezzel az alkotásával, hogy e zsarnoki típusok kialakulása egy-egy adott társadalmi-történelmi környezetben lehetséges csak. *Ronda tanár úr* magában hordozza a később fasiszálható német polgár sok tulajdonságát is. Ezért Heinrich Mann regénye nemcsak remek lélekrajz, hanem azon túl a vilmosi Németország egyes visszaságainak kimutatása is.

Lohmann diák személyében felismerhető a szerző, Heinrich Mann. Felismerhető kötöttsége az eredeti környezethez és az örökölt szellemi értékekhez, de már benne vannak az elvágyódás, az új utáni törekvés kibontakozó csirái is. Különös vonzalma Fröhlich Rose színésznrő iránt csak egy állomása Heinrich Mann örökös elkötelezettségének a színház varázsa iránt. Ezek az önéletrajzi elemek még értékesebbé és izgalmasabbá teszik e regényt. A *Ronda tanár úr* a mai olvasó érdeklődésére is számíthat, mivel mind tartalmi, mind formai szempontból igényes, művészi alkotás.

VARGA ISTVÁN

MEGÉLÉNKÜLŐ FOLKLÓRKUTATÁS

PENAVIN OLGA: *Jugoszláviai magyar népmesék.*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Az Ortutay Gyula szerkesztette Új Magyar Népköltészeti Gyűjtemény XVI. köteteként üdvözölhetjük a jugoszláviai magyar népmeséket bemutató szép könyvet. Igen hasznos és fontos e munka megjelenése, hiszen olyan területről közöl anyagot, amelyről az utóbbi évtizedekben nagyon kevés ismerete van a folklorisztikának.

Gondozója — Penavin Olga — a magyar nyelvudomány ismert kutatója. Évtizedes nyelvjárási gyűjtőmunkájának egyik eredménye, hogy az ő szavaival éljünk, »másodlagos terméke« ez a munka. A kötet elején található olvasmányos bevezetésben a szerző nagy vonalakban megismertet a táj történelmével s az évszázadok viharában kialakult társadalmával. A közt 211 mese után jegyzetek, majd az ismeretlen szavakat magyarázó szójegyzék következik pontos származási helymegjelöléssel, s végül összefoglaló táblázat zárja a kötetet, amely a mesemondók nevét, foglalkozását, életkorát és lakóhelyét foglalja magába.

A terület, ahonnan Penavin Olga és tanítványmunkatársai gyűjtötték az anyagot, a Drávaszög, Vajdaság, Muravidék és Szlavónia magyarlakta vidékei. A kutatók tehát Jugoszlávia minden táján megfordultak, ahol magyarok laknak. A gyűjtést minden esetben magnetofonnal végezték, s a korszerű mesegyűjtés szabályaihoz igazodva, anyagukon nem változtattak, nem stilizáltak semmit, ugyanúgy adják közre, ahogy hallották idős és még idősebb mesemondóiktól.

A mesék elmondói azoknak az ősöknek a leszármazottai, akik az elmúlt évszázadok során az ország minden részéből elindulva ismét benépesítették a török által elpusztított, elnéptelenedett vidéket. A XVIII. században indult meg a telepítés, hogy a munkás nélkül maradt falvakba új erőket hozzanak. Végezte ezt a kincstár és földesúr egyaránt. Jászágókat telepítenek Zentrára, Óbecsére, Moholra, Péterrévére, Topolyára. Kunhegyesről 250

család jön Feketicsre, de jönnek Karoagról, Jászkisérről s máshonnan is. Megjelennek a Pest, Heves és Nógrád megyeiek is. Szeged, Hódmezővásárhely, Csongrád, Békés dohánykertészei a Bánságban telepednek le. Emellett azonban maradtak olyan vidékek is, amelyek kevésbé voltak kitéve a történelmi viharoknak, s ahol a lakosság »ma is az ősmagyarok leszármazottjának tartja magát«, mint Kőrógy, Szentlászló és Haraszti községekben (7.) Mindezt nem csupán érdekességként mondja el bevezetőjében a szerző, hanem azért, mert a településtörténet ismerete nélkül sem az olvasó, sem a nyelvész és népmesekutató nem tudna választ találni számtalan kérdésre, melyet a mesék, mondák olvasása felvet. Az újraterelített falvak lakói nemcsak nyelvjárásuk számos elemét őrizték meg új környezetükben, hanem régi kultúrájuk sok más elemét is, amelyre éppen ezekből a mesékből, mondákból van adatunk. Sajnos e változatos és gazdag nyelvjárást az olvasóközönségnek szánt kiadványban nem lehet visszaadni, mert ez a könyv olvasását igen megnehezítené. A szerző ezért a folkloristák által használt egységesítési átírást használta (amely természetesen csak a helyesírásra és nem a tartalomra vonatkozik), de megtartott néhány fontos, nyelvészeti szempontból jeles hangot, mint az állabiális képzésű *a-t*, a zárt *e-t*, és az *l* kiesésével megnyúló *e-t*.

Penavin Olga bevezetőjében részletesen ír a mai mesemondás körülményeiről. A klasszikus falusi mesemondó alkalmak már egyre kevesebb helyen vannak meg, hiszen a hagyományos falusi, földművelő munkák menete is nagyrészt átalakult. De a gyermekeknek való mesélés mellett — különösen a zártabb, kisebb falvakban — még élnek azok a szokások, munkák, amelyek mellett jólesik a mesemondás, könnyebben megy a munka, gyorsabban mozog a kéz. Tavasztól őszig majdnem minden faluban kiülnek

még az öregek a ház elé, beszélgetnek, mesélnek, s a hosszú téli esteken el-elszórakoztatják egymást meseszóval. Vannak olyan munkaalkalmak ma is, ahol gyakran mesélnek. Ilyen a dohányfűzés, csomózás, kosárfonás, kukoricaafosztás. A szerző előszavában kitér arra, hogy hol tanulták a mesét, kik mesélnek, kikből lesz jó mesemondó. A kötet mesélői főként falusi, tanyai földművelők közül kerültek ki. Akadt ugyan néhány pásztor, halász mesemondójuk is, de kisebb számban. A meséket mintegy tíz év alatt gyűjtötték összesen 108 adatközlőtől. Férfiak és nők egyenlő arányban vannak képviselve. A mesemondók inkább idősebb emberek. főleg 60—70 év közöttiek, de egészen fiatal is volt köztük, mégpedig nem is csekély számú: 22!

A mesehallgatás ünnepi alkalom, s a jó hangulatú meséléshez közönség kell. Ha többen vannak, ha nagyobb a hallgatóság, a mesélőnek is jobban van kedve a történet bonyolításához, szívesen veszi, ha belekérdeneznek, faggatják a hős sorsáról. A mesélés szokása, funkciója természetesen a megváltozott társadalmi körülményeknek megfelelően alakul, szerepe, hatása lényegesen kisebb ma már, mint évtizedekkel ezelőtt volt. De éppen ezért szükséges összegyűjteni a még élő meséket, s egy vidék mesekincsét az egész nép közös kincsévé tenni.

A kötet a meséket földrajzi leltárhelyük alapján közli. Először Baranya—Drávaszög (32 mese), majd Vajdaság (148), Muravidék (16) következik, s végül Szlavónia zárja a sort 14 mesével. Bár a gyűjtemény címe is meséket mond, s mi is meséket emlegetünk, e kötetben szép számmal találhatók mondák és igaz történetek is. Ez azonban csak a folklorista szakember számára fontos, célja és funkciója e kötetben megtalálható műfajoknak azonos.

A gyűjtemény legnagyobb részét a tündérmesék alkotják, de igen nagy számban találhatók trufák és novellamesék is. Legkisebb számban az állatmesék, legendamesék és a rátótiadák vannak képviselve. S ha műfajilag a történeti mondák, hiedelemmondák nem is tartoznak a meséhez, mégis örülünk, hogy ezek is helyet kaptak a gyűjteményben, mert egy vidék epikus anyagának e történetek is fontos részei. A mesék beletartoznak a magyar mesekincs egészébe, s megörvendeztet bennünket a gyűjtemény jó pár eddig ismeretlen típussal is. Penavin Olga így jellemzi a gyűjtött anyagot: »A mi meséink is személytelenek: egy ember, egy király; helymeghatározás nincs, ismeretlen az ország, az idő sincs meghatározva, egyszer történik. (...) — egy országban születnek, egy másikban házasodnak s esetleg egy újabbban halnak meg. Mind eme meghatározatlanság mellett bennük mégis a közvetlenebb környezet, a »magyar paraszti világ« szóval meg, még a király és gyermekei is úgy viselkednek, mint az egyszerű emberek, rájuk is olyan sors vár (katonának behívják), mint a többire.« (21.)

A gyűjtés nehéz és fáradtságos munkájában Penavin Olga mellett még Jámbor László, Matijevics Lajos és Sátai Pál nevét kell megemlítenünk. Ugyancsak ők voltak azok, akikkel a szerző a magnetofonról való leírást együttesen végezte. A mesék után következő jegyzeteket Dömötör Ákos készítette. A tipológiai meghatározást a nemzetközi Aarne-Thompson katalógus, s ahol szükséges, Berze-Nagy és Kovács Ágnes katalógusának alapján végezte el. Bár ez elsősorban a szakembernek szól, de az érdeklődő olvasó számára is hasznos, ha megtudja, hogy az olvasott mesék milyen műfaji kategóriába tartoznak.

Reméljük, hogy ez a kötet serkentőként fog hatni a további jugoszláviai folklór kutatásokra!

SZEMERKÉNYI ÁGNES

A MORZSÁK TÁPEREJE

BOGDÁNYI SÁNDOR: *Hallgatni nem arany.*

Forum, Újvidék, 1971.

Végigolvasva lelkiismeretesen Bogdányi Sándor könyvét, ráébred az ember arra, hogy a *Foszlányok*nak nevezett, meglehetősen terjedelmes aforizmagyűjtemény szellemileg leköti ugyan ideig-óráig, de így »egy falásra«, utóbb kifárasztja, s később alig marad meg az emlékezetében valami az olvasottakból.

Miért van ez így? — merül föl a kézenfekvő kérdés.

Nyilván azokat a bő és koncentrált gondolattöredékeket, amelyekből összeáll a könyv, másként kell megközelíteni, elemezni, egyszerűen olvasni. Részben a szórakozni vágyás szándékával, részben éles fülű megfigyelőként, hogy kihámozzuk a sorok között megbúvó, a rafináltan elbújtatott mondanivalót, a valós értelmet.

Időnként, hangulatunktól függően kell olvasgatni ezt a gyűjteményt.

A kötet első, terjedelmesebb részét a *Foszlányok*, a tulajdonképpeni aforizmák, a másodikat pedig a *Félperces novellák* alkotják. Figyelemesebben áttanulmányozva az előbbieket, állíthatjuk ugyan, hogy egésze véve nincs bennük semmi rendkívüli, rendhagyó, vagy éppen különleges. Szórakozva okulunk, jövőnk rá egy-egy keserű igazságra, szíven ütő, társadalmi visszásság magvára. A morzsák összeálló igazsága ez.

A szerző célja és szándéka, ahogy ő maga is megfogalmazza az előszóban: »... minél tömörebben rávilágítani korunk tragikus kérdéseire és jelenségeire.

Mindennapi gyakorlati élet pontos megfigyelései adják a rövid, de éppen rövidségükben tömör, összeálló anyagot, legtöbbször humorral fűszerezve, s kiaknázva a nyelv játékoságának gazdag lehetőségeit. Erre a játékoságra építi jórészt aforizmáit, kétértelmű szavak felhasználásával az azonos, vagy hasonló fogalmak ellentétes értelmű összekapcsolásával, a szóenergiák robbantó erejének alkalmazásával.

Föllelhető gyakran az akasztófahumor, a kendőzetlen megállapítás-sorozat, a bátor odamondogatás. Mindezzel emberi tulajdonságokról, időszertű társadalmi ferdeségekről.

Bogdányi kevés szóval akar sokat mondani.

Olykor fölnagyít, mintegy lenceseüveg alatt láttat, közel hozza, máskor eltorzítja az ellentétek kedvéért a valóságot. Már-már groteszkké, ijesztően igazzá válnak szilánkokból mozaikként összerakott mondanivalói.

Igaz, aforizmasorozatában akad nem egy kevésbé frappáns, kevésbé szellemes, vagy megragadó, kevésbé telített gondolat is, amelyet fölöslegesnek, nem odaillőnek érzünk, s amely részben megbontja a kötet egységét, kiegyensúlyozottságát.

Válogathatnánk, kiragadhatnánk néhányat, amelyek mögött hiába keresnénk a mélyebb értelmet, a sikerültekre jellemző ismérveket, de ezúttal inkább idézzünk ízelítőnek a található mondások közül: »Az irodalmi érdekszövetség nem más, mint az írók temetkezési vállalata.« Vagy a kritikáról: »Némely kritikusknak éles az esze, de csak szörszálat tud hasogatni.«

Példák kiragadásával azonban még nem jutunk sokkal közelebb az életismeretét egy-két mondatba sűrítő foszlányok lényegéhez. Ezek — a műfajnak megfelelően — magukért beszélnek: olvasni, elmélyedni, gondolkodni kell rajtuk.

A könyv második részében, a *Félperces novellák*ban teljesebb ki Bogdányi írói éleslátása, jó értelemben vett, balladás művészművészere. A remekbe szabott, ugyancsak sűrített tartalmú kis szatirikus írások — mintegy negyedszáz — a lényeg bogdányis közlésének jellegzetes iskolapéldái. A tömörség, a leegyszerűsítés szándéka, az egyértelműségre való törekvés elve meghatározzák a rövid novellák rendeltetését. A meglepő fordulatok, a jól időzített csattanók, egy-egy élet-

helyzet fölillantásának módja a szerző plasztikus szemléltető erejéről, lelkiismeretességéről, a történetekben élő és alkotó, értékes írói egyéniségről tanúskodnak.

A kötet a maga egészében tetszhet vagy kevésbé tetszhet az olvasónak, (hogy ne mondjam kritikusnak), lehet róla elismerően, vagy elmarasztalóan írni, beszélni, vagy vitázni, táborokra szakadni, de szükségességét megkérdőjelezni, értékét kétségbe vonni fölösleges.

A *Hallgatni nem arany* a maga valóságában így válik teljessé, így válik bizonyos értelemben sajátos értékke változatos és egyre gazdagodó irodalmunkban, figyelmet érdemlő, érett alkotássá.

A szöveg folyamatosságát, illetve az aforizmák kissé fárasztó sorát Szeles Károly karikaturista ötletes illusztrációi egészítik ki. Ezek a »megelevenített« aforizmák kellemes színfoltként, pihentető lélegzetvétélként hatnak az olvasóra.

MOLNÁR CS. ATTILA

LÁZADÓ KEMÉNYKALAP AZ ÉJSZAKÁBAN

TARI ISTVÁN: *Talajvér*.

Híd, 1971. 7–8.

Tari István, a kibontakozó, a legújabb költőnemzedék feltörő egyénisége — lázadó toll az éj sötétjéből.

Perspektív közelítési módja, belső potenciállal töltött képei, sajátos kifejező eszközei a vajdasági atmoszféra új rétegeit segítik kiaknázni, térbeli elrendezettségét síkba redukált vetületekké formálni.

A *Talajvér* című ciklusa pályagrafikonján az eddigi maximum. Minden egyes *Skalpja* egy-egy hiú győzelem a felvetődő problémák felett, a valóság vérző maszkja, melyet a költő a győztes büszkeségével helyezhet a poétika füzérjére. Minden megszerzett *Skalp* egy-egy újabb érintkezési eshetőséget kínál a maszk alá rejtett tényekkel, a jelenel, a jelenbe sűrített lehetőséggel, viszonylattal.

Meg kell említenünk a fekete, a sötét és a tűk, tövisek kísértetiesen visszatérő árnyát. Ez a két alapgondolat szinte bűvópatakként merül alá a sorok árjában, s bukkan fel.

Képet kapunk a fekete számos árnyalatáról. Ez ugyan első hallásra kissé sokszzerűen hat, ha azonban jobban belemélyedünk ennek a színnek a belső felépítésébe, magunk is felismerjük a kínálókozó lehetőségek nagy számát, a fekete

minden színt magába fogadó tulajdonságát — minden eszmény létezésének feltételezhetőségét.

Tartalmaz egy bizonyos szorongást, izgalmat is — hasonlóképpen, mint amikor belépünk egy sötét szobába: nem tudjuk, hova kerülünk, merről érhet bennünket valamilyen külső hatás, nem látjuk a falakat — A TÁVOLSÁGOK A VÉGTELENIG TERJESZKEDNEK —, s ez a varázs mindaddig tart, amíg fényt nem gyűjtünk.

További magyarázat helyett vizsgáljuk meg a másik végletet: a fehérét. A fehér egy abszolút szín, semmi árnyalat, egy átvilágított közege, amelyben semmilyen ismeretlen szennyeződés sem észlelhető. Egy változatlan, egy metafizikai állapot. És tulajdonképpen ez a válasz a miértre. Arra, hogy miért alkalmazta Tari éppen ezt a színt a költemények vázaként. A fekete két tartalmi egysége — az árnyalatgazdagság és az izgalomkeltés — a tökéletesség hatásos komponense.

»Az éj gomostűi« — a csillagok — egy kedvező alkalmat nyújtottak a két motívum (tűk és sötét) láncba fonására. A tű viszont:

*anyám varrógépe
a legtökéletesebb fegyver*

Nem a fegyver erőssége, hatásfoka a fontos, hanem az ellenállás,

a cél érdekében történő tudatos küzdelem. A harcban sohasem a mennyiséget, hanem a minőséget kell keresnünk!

Költeményeire, amelyek tulajdonképpen egy küzdelem egyes epizódjai csupán, egy betétszerű beépített egység jellemző. Megindul a vers fonala, egy helyen megszakad, a betét: egy sokkszerű megállapítás, következtetés, sűrítés stb., majd a fonál tovább nyúlik.

Igy jelennek meg a *Skalp I*-ben az éj gombostűi — az elérhetetlen vágyak, viaskodás a hatalmas távolságokkal, akarati tevékenységünk iránypontjának, a célnak fenn lebegő képei — által ejtett sebek, pontosabban reakciók ezekre a szűrásokra:

*a szűrások helye
érdekes
még sohasem emlékeztetett
a távolságokra*

Az ember szinte megmagyarázhatatlan alaptermészete: képes a paraszak közé nyúlni, noha keze talán még most is sebes, keresztül-lát a lángokon, s csak a beteljesülést érzi közeledni.

Beteljesülés — mi a célunk? Hova jutunk? — Elérkezünk az »esteledő fiók magányához«, a fiókhöz, az egész egy kis egységéhez.

Ezzel megérkeztünk a költemények témavilágához, a megmunkálásra váró nyers masszához: Vajdaság csupán fiókja az egésznek — azonban tudnunk kell, hogy minden fiók elveszti hatalmát (hasonló a helyzet, mint a sötét szobával), amint kihúzzák, megbolygatják egyensúlyi helyzetét, felsértik: »*turkál a harakirit éneklő madár*«.

A költő is része, alapsejtje a társadalom főléptményének (noha egyes esetekben igyekszik — kisebb-nagyobb sikerrel — elszakadni), így kénytelen összevetni önmagát környezetével. Minden álszemérmeskedés nélkül kimondja: »én ujjaim hegyén érzem a csókokat / lábaimban az átok tüske-oeuvre-je« — ez nem önteltség, hanem az ezeket a sorokat követő cinizmus alsó ingerküszöbe:

*bizonytalan helyre távoztam
nyugodtan mellre szívtom
napi nyugtalanságaitok*

*majd bevonulok a világirodalomba
és ne
aggódjatok*

Ha önteltséggel állnánk szemben, akkor a költő nem merne volna a világirodalmat említeni, hanem valami szerényebb kategóriát szerepeltetett volna. A nagyképűséget cinizmussá fejleszt, önmakroizmusba csap át, vagyis egy ősi színészi megoldást alkalmaz: hibából erényt formál! Tehát egy újabb válasz egy feltett miértre.

Ezek után egy váratlan fordulat, hasonló, mint amikor az ember fürdeni akar, tudja, hogy hideg a víz, mégis megborzad, amikor rázúdul: »felhúzott szemhéjú valóság«.

Ez áramütésszerűen felrázott bennünket, jelezvén, hogy a kulminációhoz közeledünk. A *Verbunkosok helyett*ben ezt meg is találjuk.

A »szállás fészek« egy kontrasztos fogalomkomplexum, hiszen a fészek a kezdet felelősségmentes gondtalanságát kelti bennünk, míg a tövisek ennek ellenkezőjét, s mégis: a szűrás összeáll — melegséget ad, edzi a költőt, megokolja, hogy miért vált ilyen né, vagyis szűrő szállkává.

A kép ezzel lezárul, jön a magyarázat:

*ha túlságosan
rűcskös a papír
szó-gyomorrontás*

Rűcskös a papír, a toll esetleg megszalad, ez egy gyomorrontást — szó-gyomorrontást — eredményezhet. Ennyire azonban nem alacsonyodhat le, hogy most a végén bocsánatot kérjen, és felocsúdtan önmagára kiált.

Egy szüret elé (Skalp VII.) — utóirat egy testamentumhoz. Az előző hat költemény egy dialektikus egészet alkot, míg a hetedik a szüret. A gondolatok szürete. Egy helyzetkép megalkotása kérdés-válasz formában.

Ez a költemény az egész ciklus, pontosabban az első hat egység miniatűrje, s ezért struktúrájuk azonos elemekre épül, a költő tehát nem adhat egy egzakt képet, nem térhet ki minden problémára. Akkor miért kell mégis írni? Azért, mert »az alkotás szőlőszemekben tűzesező« mámor.

BÁLINT BÉLA

RÉGÉSZETI SZINTÉZIS

RUTH TRINGHAM: *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe 6000 — 3000 BC.*
Hutchinson, London, 1971.

Nem új jelenség, de az utóbbi években egyre gyakrabban történik meg, hogy külföldi kutatók látogatják meg a vajdasági múzeumok egyikét-másikat, közöttük természetesen a szabadkait is, hogy gyarapítsák szakmai ismereteiket. Természetes tehát, ha egynémely észak-bácskai régészeti lelőhely, jelentősebb lelet a külföldi szakirodalomban is egyre többször szerepel.

A fokozottabb érdeklődés nem egyéni ízlésre, vagy más, szubjektív tényezőre vezethető vissza. Inkább arra, hogy mindjobban tért hódít az a régóta hangoztatott nézet, amely szerint Vajdaság — a Kárpát-medencében elfoglalt különleges helyzete következtében — bizonyos őstörténeti kérdések megfejtésében nélkülözhetetlen régészeti adatokat rejteget, és hogy ezeknek a tudományos adatoknak »kibányászására« az eddigiek során nem fordíthatunk kellő figyelmet. De nemcsak ásatásokban van mit pótolnunk, hanem még annak a felmérhetetlen mennyiségű régészeti anyagnak publikálásában is, amely a tartomány múzeumaiban az elmúlt egy évszázad alatt felgyülemlett.

Emiatt a kutatók egy része nem is indulhat útjára megfogalmazott kérdésekkel, hanem kénytelen tájékozódó jellegű körutakat tenni és csak utána összegezni a tapasztalatokat. Mert mulasztásunk és lemaradásunk a tudományos kutatás terén — sajnos — egyre nagyobb.

Ezek a gondolatok jártak fejemben, miközben R. Tringham, ismeretűnk tárgyát képező könyvét lapozgattam; igaz, mások is, amelyek azonban inkább a káder- és kultúrpolitikával kapcsolatosak.

A mű szerzője nem ismeretlen nálunk. 1965 nyarán váratlanul megjelent Szabadkán mint tanulmányúton levő újdönsült angol régész, éppen abban az időben, amikor Ludas—Budzsákon régészeti feltárások folytak. Hat év múltán, amikor nemrég első nagyobb lélegzetű szintézisét íróasztalomra tette,

már mint a Harvard Egyetem tanársegédjét üdvözölhettem.

Bevallása szerint művének megírásához úgy mert nekifogni, hogy előbb alapos tanulmányokat folytatott Közép- és Kelet-Európa minden jelentősebb gyűjteményében, és miután több nagyméretű ásatáson vett részt Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Görögországban és a Szovjetunióban. Ez érezhető művében.

A szóban forgó könyv egyébként Középkelet-Európa őstörténetének egyik igen fontos, de nem eléggé ismert szakaszával foglalkozik. Azaz a korszakkal, amelyben a jégkorszak idejéből származó kezdetleges gyűjtőgető és vadászgazdaságot a földművelés új, forradalmiának mondható gazdaságával cserélte fel az európai ember. Tringham a V. G. Childe által kijelölt úton halad, aki egy régebben írt, sok kiadást megért könyvében (*The Dawn of European Civilisation*) sikeresen kísérte meg körvonalazni az európai civilizáció alapelemeit.

Tringham könyve több szempontból érdemel figyelmet. Számunkra — kezdjük ezzel — különös örömet szerzett azért, mert azok az eredmények, amelyek a ludas—budzsági és a Nosza—Gyöngyparton levő újabb kőkorszaki, 7000 év előtti telepeken végzett, világviszonylatban bizony nagyon szerénynek nevezhető ásatásokon kerültek napfényre (1965, 1958), kellő méltatásban részesültek. Másik, talán legfontosabb érdeme az, hogy nem az általában megszokott időrendi szabvánnyal közelíti meg tárgyát. Erőteljesen érződik Childe hatása, amikor megtalálni igyekszik az egyes helyi együtthatókat, amelyek mindenkor meghatározták a természeti (primitív) társadalmak gazdasági és kulturális feltételeit (talaj, éghajlat, földrajzi adottságok, természeti kincsek stb.). Ez az igyekezet a kötet minden fejezetében érezhető.

A könyv főbb beosztásai a következők: A környezet; A jégkor

utáni vadászó és gyűjtögető közösek; A legkorábbi élelmiszertermelők i.e. 5500—3800; Gazdasági fejlődés és a fémek legkorábbi megjelenése i.e. 3800—3000. A felhasznált irodalomban — a fontosabb régebbi munkákon kívül — a legújabb eredményeket is mind felsorolta, s kétségekívül óriási tájékozottságról tesz tanúságot. (Csak sajnálkozhatunk amiatt, hogy nálunk az idézett publikációknak csak kis hányada található meg a szakönyvtárakban.) Az irodalmi tájékozottság mellett még nagyobb pozitívuma a könyv írójának, hogy tárgyismerete a legigényesebb szakembereket is minden tekintetben kielégítheti. És még valami némileg megkülönbözteti ezt a szép kiadványt a Nyugaton megjelenő ha-

sonló szakkönyvektől: szerzője szinte kivétel nélkül mindig helyesen írja a helyneveket és a lelőhelyek sokszor komplikált nevét. Ebből a szempontból felülmúlja az egyébként korrekt, de elírásoktól nem mentes, legkitűnőbb kiadványokat is.

Ismertetésünkkel elsősorban arra szerettünk volna rámutatni, milyen nagy mulasztás a részünkről, hogy annak az értékes régészeti anyagnak szintézissé kovácsolását átengedjük másoknak, amely régészeti gyűjteményeink sötét zugaiban várják a jobb időket, amikor a kellő anyagi támogatás nem néhány létesítmény, intézmény privilégiuma lesz, hanem a tényleges társadalmi érdekek kifejezője.

SZEKERES LÁSZLÓ

EGY PRIMITÍV LOGIKA ÜRÜGYÉN

(A versrovat szerkesztésének elveiről)

Az Üzenet olvasói bizonyára felfigyeltek a folyóiratunkat »kiértékelő« írásokra, amelyek napilapunk hasábjain jelentek meg, vagy a Szabadkai Rádió adásaiban hangzottak el. Ezúttal nem szándékozunk a rendezések tárgyilagosságával foglalkozni, mert jegyzetünknek egészen más feladata van. Olvasóink figyelmére most csak annyiban hivatkozunk, miszerint nyilvánvaló az, hogy azonos ponton találkozik a szerkesztő bizottság figyelmével az említett kommentárok »egyoldalúságát« illetően, szinte kivétel nélkül, amikor az Üzenet szépirodalmi anyagát taglalják, különös tekintettel a lírai rovatra. Azért hangsúlyozom ezt így, mert a versrovatot jelentő örök szálkát a kritika »objektív« akarnokainak a szemében, s csodálatosképpen annak is a szigorúan vett szabadkai lírikusokra eső része... Ebből — egy felettebb primitív logika alapján — az következik, hogy: bárhogy is állunk »más régiók« lírai eredményeivel, minőségi értékeivel, örök és megmásíthatatlan törvényszerűség, hogy az Üzenetben közölt versek tenger-

nyi többségében egyedül a szabadkai költők hozama áll egy megszégyenítő, degradáló, a kultúrát mélységesen megalázó, s Szabadkára anynyira jellemző provinciális színvonalon.

Eltekintve az említett rovat bizonyos képes, tisztátlan s végső szándékaiban és kinyilatkoztatásaiban (sajnos így kell mondanom!) embertelen, útszéli, fejtadás és dilettáns kritizálásától, s nemkülönben holmi időzített grandomániától és tománomániától, szükségesnek tartom, hogy az Üzenet olvasóit és barátait a következőkről tájékoztassam: A folyóirat lírai rovata nem véletlenül ilyen, amilyen valójában, és nem is egy valamiféle tehetetlen, hozzá nem értő dilettáns szerkesztési koncepció eredményeképpen olyan, hogy eleve okot adjon bárki-nek kritikusi hajlamainak olcsó kiélésére.

A közlést irányító szerkesztési szándék, illetve koncepció tudatos, meggondolt irodalompolitikából ered, abból az általános helyzetből kiindulva, hogy mind az Üzenet, mind az irodalom fejlődésének kárára volna

egy szélsőséges, inadekvát szerkesztői kritérium alkalmazása, különös tekintettel a most induló, szüntelenül jelentkező, kezdő, haladó és még be nem ért költőtehetségekre, akikből idővel kiválasztódhat a minőségi csúcscot képviselő költőegyéniség.

Egy akármilyen irodaszagú »vertikális« lírai elméletnek, még inkább programnak, a mi körülményeink között semmilyen gyakorlati értelmét nem látjuk, részben azért, mert e táj lírai folytonosságának a medrében túlságosan is sok a különféle, nem művészi áramlatok által belesodort hordalék, de amely — sajnálatosképpen — mégis jogos igényt tart (és kap is!) a költészet fogalmának, illetve címerének bitorlására, általunk is, — valószínűleg azért, mert ez idő szerint nem vagyunk olyan gerincesek, hogy egyértelműen el tudjuk magunktól hátrítani a »nevetségesen maradi«, »konzervatív« jelzőkkel járó »sorscsapás« hátrányos következményeit...

(Megjegyezzük, hogy a legalizált lírai hordalékkal szemben irodalomelméleti, azaz irodalompolitikai skoczkázat nélkül nem alkalmazható semmilyen megbízható kritérium!) S részben azért, mert az e pillanatban feltörő költőnemzedékek képessége, lírai színvonala (néhányat kivéve!) nem is igényli azt...

Célunk az, hogy szélességben terjedjen és hódítson teret egy olyan lírakultusz, amelyből idővel kiválasztódik és a magasba szökken a minőségi vers.

Mi mindenkinek biztosítjuk a teret és a lehetőséget a megmutatkozásra, a költői tanúságtételre, aki a legcsekélyebb érdemmel hozzá tud járulni az eljövendő vajdasági új líra születéséhez, azon az áron is, hogy vállaljuk az úgynevezett giccs (időleges) rejtegetéséért járó esztétikai megtorlásokat, de csakis azok részéről, akik ebbéli törekvésekben tisztább szándékkal és lélekkel magasodnak fölénk!

ZÁKÁNY ANTAL

AZ ÉLETJEL MINIATÚRÖK

szellemi életünk dokumentumai

EDDIG MEGJELENT MUNKÁK

1. LÉVAY ENDRE: ÚJ LÉLEKINDULÁS
(TANULMÁNY)	elfogyott
2. SÁFRÁNY IMRE: ZSOMBÉKOK
(VALLOMÁS VINKLER IMRE MŰVESZETERŐL)	elfogyott
3. DÉSI ÁBEL: KORTÁRSAIM
(VERSCIKLUS)	3 dinár
4. KOLOZSI TIBOR: ÖRTŰZ FÉNYÉBEN
(SZABADKAI FOLYÓIRATOK ÉS KÖNYVEK)	4 dinár
5. BALÁZS G. ÁRPÁD: BOLYONGÓ PALETTA
(ÖNELETRAJZ)	3 dinár
6. DÉR ZOLTÁN: AZ ÁRNY ZARÁNDOKA
(CSÁTH GÉZA EMLÉKE)	4 dinár
7. LÉVAY ENDRE: FÉLÁLOM UTÁN
(MONODRÁMA)	elfogyott
8. BURKUS VALÉRIA: IBOLYA
(FERENCZI IBI RIVALDAFÉNYBEN)	elfogyott
9. GAJDOS TIBOR: A CSILLAGOS HOMLOKŰ
(HANGYA ANDRÁS ELETŰTJA)	4 dinár
10. GARAY BÉLA: A KULISSZÁK VILÁGÁBAN
(ÖNELETRAJZ)	5 dinár
11. BARANYI KÁROLY: IKAROSZ SZÁRNYÁN
(ÖNELETRAJZ)	5 dinár
12. DÉR ZOLTÁN: AZ ELSŐ MŰHELY
(KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÖNKÉPZŐKÖRI ÉVEI)	5 dinár
13. PETKOVICS KÁLMÁN: A TIZENNYOLC NYÁRFA
(DOKUMENTUMRIPORT)	6 dinár
14. SOMOGYI PÁL: MÁGLYA
(EGY ÉLETRAJZ VAJDASÁGI FEJEZETEI)	6 dinár
15. BARANYINÉ MARKOV ZLATA: VERGŐDÉS
(FARKAS BELA NAPJAI)	5 dinár
16. SCHWALB MIKLÓS: A SZÉN
(A MÁRTÍR KÖLTŐ VERSEI)	6 dinár
17. FEKETE LAJOS: A BUJDOSÓ VISSZANÉZ
(ÖNELETRAJZI JEGYZETEK)	4 dinár

Megrendelhető az ÉLETJEL szerkesztőségében (Subotica, Trg slobode 1 — városháza 17. sz. szoba), vagy az összeg előzetes befizetésével a következő folyószámlára: Radnički univerzitet — Munkásegyetem — Eletjel — 666-3-77.

az ország egyik legismertebb könyvhátorgyára

BÁCSSTOPOLYA

Telefon: 72-340 (igazgató és titkárság)

KÉSZÍT:

— MODERN KÖNYHABÚTORT ÖSSZERAKHATÓ ELEMEBŐL, AMELYEK LEHETŐSÉGET NYÚJTANAK KÜLÖNBÖZŐ KOMBINÁCIÓK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA;

— BEÉPÍTHETŐ SZEKRÉNYEKET (PLAKÁROKAT).

BÚTORAI AZ ORSZÁG MINDEN NAGYOBB BÚTORÜZLETÉBEN KAPHATÓK.

MEGJELENT AZ ÉLETJEL MINIATŰRÖK 17. KÖTETE!

Fekete Lajos: A BUIDOSÓ VISSZANÉZ

Fekete Lajos, habár a Szilágyságban született és több mint négy évtized óta Budapest környékén él, a két világháború közt a jugoszláviai magyar irodalom egyik vezető költőegyenisége volt. Nálunk Vaidaságban — Újvidéken és Szabadkán — jelent meg első három kötete, tehát itt bontakozott ki költészete, méghozzá irodalmunk hőskorában, amikor egy-egy könyv, ki-náltképp versgyűjtemény években át ott porosodott a polcon. Az úttörők — Szenteleky Kornél és Csuka Zoltán — kis számú csapatához tartozott az alatt a csaknem tíz év alatt, amelyet Bácskában töltött, miután a Magyar Tanácsköztársaság összeomlása után politikai emigránsként Jugoszláviába szökött. Számptalan költeményének volt színhelye és ösztönzője ez a táj mindaddig, amíg a katonai diktatúra irodalmi tevékenységéért ki nem utasította. De még azután is, hogy visszatérése után szélesebb horizontok nyíltak meg előtte, ennek a vidéknek az igazságában élt, akárcsak akkor, amikor szellemi életünk élvonalában állt. Hangja sohasem volt harsozó, mégis elég erős volt ahhoz, hogy eljusson azokhoz, akik szeretik és értékelni tudják a gondolati színt. És nemcsak nálunk, de a határokon túl — Magyarországon, Csehszlovákiában, Romániában, sőt a messzi Amerikában — is értő fülekre talált. Hiszen a Tengerzúzóást, Budapestten megjelent első kötetét, nem kisebb író köszöntötte, mint Ilyés Gyula, megállapítván róla, hogy izaai tehetség béliuénét viseli magán. A három évvel később, 1934-ben kiadott Vassal és Johással pedig meghozta számára a legnagyobb elismerést: a Baumaarten-díjat. Méltó tisztelés volt ez a költő előtt, aki mindig arra törekedett, hogy a lírai hamománu leaszebb eredményeit folytassa. Önélet-ről író jegyzeteiben erről a szándékáról vall, de mindenekelőtt ifjúságának itt töltött küzdelmes éveiről. Ezért mindazok figyelmére számot tarthat, akik érdeklődnek művelődési életünk értékei iránt.

A nyolc, dokumentumértékű fölvétellel illusztrált füzet ára 4 dinár.